

FRANSA VE TÜRKİYE ARASINDA SİVİL TOPLUM DİYALOĞU ÖNYARGILARI AŞMAK

DERLEYENLER
SENEM AYDIN DÜZGİT – AYHAN KAYA

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

DERLEYENLER SENEM AYDIN DÜZGİT – AYHAN KAYA
FRANSA VE TÜRKİYE ARASINDA SİVİL TOPLUM DİYALOĞU
ÖNYARGILARI AŞMAK

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 281
AVRUPA ÇALIŞMALARI 4

ISBN 978-605-399-129-8

1. BASKI İSTANBUL, ARALIK 2009

© BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK MÜZİK YAPIM VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ.
YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, No: 28 KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 60 00 - 217 28 62 / FAKS: 0212 347 10 11

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN BELGİN ÇINAR

TASARIM MEHMET ULUSEL

DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ

DÜZELTİ REMZİ ABBAS

BASKI VE CİLT SENA OFSET AMBALAJ VE MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

LİTROS YOLU 2. MATBAACILAR SİTESİ B BLOK KAT 6 No: 4 NB 7-9-11 TOPKAPI İSTANBUL

TELEFON: 0212 613 03 21 - 613 38 46 / FAX: 0212 613 38 46

İstanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü tarafından kataloglanmıştır.

Fransa ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyalogu
Önyargıları Aşmak / haz. Senem Aydın Düzgıt, Ayhan Kaya.
p. cm.
Includes bibliographical references and index.
ISBN 978-605-399-129-8 (pbk.)

1. Civil Society — Turkey. 3. Civil Society — France.

I. Düzgıt, Senem Aydın, II. Kaya, Ayhan.

JC337 .T87 2009

DERLEYENLER
SENEM AYDIN DÜZGİT – AYHAN KAYA

**FRANSA VE TÜRKİYE ARASINDA SİVİL TOPLUM DİYALOĞU
ÖNYARGILARI AŞMAK**

İçindekiler

ix Yazarlar

- 1 GİRİŞ - INTERACT: Türkiye ve Fransa Arasında Sivil Toplum Diyalogunu Güçlendirme
Senem Aydın Düzgüt - Ayhan Kaya
Riva Kastoryano - Jean Marcou
 - 4 Kitabın Sunumu
 - 6 Teşekkürler
- 9 1 Toplum Diyalogunun Harekete Geçişi: Sivil Toplum Atölyesi Dizilerine Yönelik Bir İnceleme
Laden Yurttagüler
 - 9 Giriş
 - 10 Bir Strateji Olarak Ağ Kurma
 - 11 Kapasite Yaratan Bir Faaliyet Olarak Haritalama
 - 12 “Türkiye ve Fransa Arasındaki STK Diyalogu: Sivil Toplum Diyalogu Atölye Serisi”
 - 13 “Sivil Toplum Diyalogu Atölye Serisi I: Avrupa Vatandaşlığı İçin İlişkilerin Stratejik Haritalaması”
 - 15 “Sivil Toplum Diyalogu Atölye Serisi II: Strateji Oluşturmak İçin Stratejik Haritalama”
- 17 2 Dersimizi Aldık mı? AB Koşulluluğu ve Orta ve Doğu Avrupa ile Türkiye’de Kullanımı
Deniz Bingöl McDonald
 - 17 Giriş
 - 18 AB Genişlemesinin ‘Dünya Saati’
 - 19 Kullanımı ve Kökeni
 - 22 Kusursuz Bir Sicil mi?
 - 24 CEE ile BB’nin Karşılaştırılmasına Yönelik Parametreler
 - 24 Reform Geçiren Ülkeler Arasında Sağlıklı Rekabet
 - 25 Katılım Ülkeleri Arasında Bölgesel İşbirliği
 - 26 Mevcut Katılım Ülkeleri Geçmişin ve Bugünün Başarılarının Sağladığı Örneklerden Ders Alabilir
 - 27 Katılım Ülkelerinde Reform Konulu Fikir Birliği
 - 29 Ne Gibi Dersler Alınabilir?
 - 30 Türkiye Tek Başına Bir Grup mu?
 - 31 Genişleme Politikasının Geleceği
 - 33 Önümüzdeki Yirmi Yıl İçinde AB Genişlemesi ve AB

- 35 3** Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Ulusal Kimlik ve Azınlık Sorunları: Batı Avrupa Deneyimi ile Türkiye'deki Kürt Sorununun Karşılaştırmalı Analizi
Maya Arakon
35 Giriş
36 Milliyetçilik Nedir?
38 Çok Irklı Devletlerde Yaşayan Etnik Azınlıklar Neden Devlet Kurma Talebinde Bulunan Etnik Milliyetler Haline Gelir?
42 Ayrılıkçı İddialara Dönüşen Ulusal Kimlik: Kuzey İrlanda, Bask Ülkesi ve Kürt Sorunu
42 Kuzey İrlanda Sorunu
46 Bask Ülkesindeki Ayrılıkçı Niyetler
49 Kürt Sorunu
53 Sonuç
- 57 4** Dayanışma, Rekabet ve İşbirliği: Nabucco Projesi ve Geniş Avrasya Bölgesinde Doğal Gaz Enerji Güvenliği Politikaları
Cem Deniz Kut
57 Giriş
59 Enerji Güvenliği ve Doğal Gaz
61 Doğal Gaz Enerji Politikaları: Rusya ve Avrasya'daki Başlıca Kaynak Oyuncuları
62 Rusya
63 Hazar, Orta Asya ve Türkiye
67 Bölgedeki Jeopolitika ve Güvenliğe İlişkin Sorunlar: İhracat ve Rusya'nın Orta Asya Devletleriyle İlişkileri
68 Avrupa Birliği
71 Türkiye ve Doğal Gaz Enerji Güvenliği
74 Nabucco ve Güney Akım Projeleri
75 Sonuç
- 79 5** Rusya ve Avrupa Birliği Arasındaki Türkiye: Yeni Bir Bölgesel Gücün Karşısındaki Dış Politika Sorunları
Laurent Vinatier
79 Giriş
82 Rusya'nın Enerji Blöfü: Güney Akımı'na Odaklanma
83 Fazlasıyla Kusursuz Bir Tablo

- 85 Gazprom'un Çalışma Prensipleri
 - 86 Türkmenistan'dan Güvenilir Kaynak Sağlanamaz
 - 87 Güney Akımı'nın Zayıf Teşvikleri
 - 88 Arka Plandaki Rus Gerçekleri: Gazprom'u Normal Bir Avrupa Ekonomik Oyuncusu Yapmak
 - 89 Türkiye'nin Bölgesel Liderliğe Giden Yolu
 - 89 Türkiye'nin Enerji Kartı: Bir Merkeze Dönüşmek
 - 92 Ermenistan Açılımı ve Doğuda Genişleyen Müzakere Alanları
 - 94 NATO-Rusya-Gürcistan Uzlaşması: Türkiye Üzerine Bir Bahis
 - 95 Güçlü Fakat Bölgesel Olmayan Bir Oyuncu Olarak İran
 - 97 Sonuçlar
- 99 6 Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Süreci Çerçevesinde Türk Elitlerinin ve Kamuoyunun Avrupa Birliği'ne Yönelik Tavrı**
- Nicolas Monceau**
- 99 Giriş
 - 100 Türk Elitini Araştırmak
 - 102 Türkiye'de Modernleşen Elite İlişkin Bir Vaka Çalışması Olarak Sivil Toplum Eliti
 - 104 Türkiye'de Sivil Toplum Elitinin Profili
 - 104 Yaş ve Cinsiyet
 - 104 Eğitim Düzeyleri, Eğitim ve Okul Tipleri, Yabancı Dil Bilgisi
 - 105 Mesleki Altyapılar
 - 106 Siyasi Altyapılar: 1960'lardan İtibaren Sol Kanat Kuruluşlarındaki Siyasi Aktivizm
 - 107 Türk Eliti ve AB
 - 107 Avrupa Entegrasyonuna Güçlü Destek
 - 110 Türk Eliti ve Halkının Avrupa Algısı: Demokrasi mi, Ekonomik Refah mı?
 - 112 Avrupa Entegrasyonunun Kültürel Boyutu: Milliyetçilik mi, Avrupalılık mı?
 - 114 Avrupa Entegrasyonu ve Demokrasiye Yönelik Tavrılar
 - 115 Sonuç
 - 116 Ek

YAZARLAR

MAYA ARAKON

Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yardımcı Doçent, Yeditepe Üniversitesi

SENEM AYDIN DÜZGİT

Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yardımcı Doçent, İstanbul Bilgi Üniversitesi

RIVA KASTORYANO

Centre d'Etudes et de Recherche Internationale (CERI-Paris) Araştırma
Müdürü

AYHAN KAYA

Siyaset Bilimi Profesörü, İstanbul Bilgi Üniversitesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü

CEM DENİZ KUT

Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Doktora Adayı

JEAN MARCOU

Institut Français d'Etudes Anatoliennes (IFEA) Siyaset Bilimi Profesörü

DENİZ BİNGÖL MCDONALD

CENS ve Orta Avrupa Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve
Avrupa Çalışmaları Bölümü Araştırma Görevlisi

NICOLAS MONCEAU

Grenoble Üniversitesi Araştırma Görevlisi - Siyasi Çalışmalar ve
PACTE Araştırma Merkezi (CNRS)

LAURENT VINATIER

Paris Siyasi Çalışmalar Enstitüsü Araştırma Görevlisi

LADEN YURTTAGÜLER

STK Eğitim ve Araştırma Merkezi Program Görevlisi,
İstanbul Bilgi Üniversitesi

**INTERACT:
Türkiye ve Fransa Arasında
Sivil Toplum Diyaloğunu Güçlendirme**

**SENEM AYDIN DÜZGİT – AYHAN KAYA
RIVA KASTORYANO – JEAN MARCOU**

Türkiye'nin AB yörüngesi, uzun süredir Avrupa akademik çevreleri içinde ve dışında ulusal ve uluslararası sorunların tam kalbinde konumlanmıştır. Bu durum, Avrupa Birliği genişlemesine ilişkin çatışmalara ve Avrupa ile Avrupa Birliği'nin özünün tanımı hakkında tartışmalara yol açmaktadır. Avrupa'daki bürokratik çevrelerde, birçok rapor kaleme alınmakta ve yayınlanmaktadır. Benzer şekilde, birçok Avrupa derneği, Türk devleti ve toplumuna ilişkin bilgiler vermek için, uzmanların, gazetecilerin ve akademisyenlerin katıldığı konferanslar ve kamu tartışmaları düzenlemiştir. Bütün bunlara rağmen, sadece birkaç analiz Türkiye gerçeğinden, yani sivil toplumun karakterinden; iç ve dış dinamiklerden; ülkenin ekonomik ve kültürel gelişiminden, bölgedeki öneminden ve Avrupa Birliği ve üye devletlerle olan ilişkilerinden söz etmektedir.

Türkiye'nin AB'ye katılımı, özellikle ulusal egemenliğin ve toprak bütünlüğünün zedelenmesi bakımından Türkiye'de çeşitli korkular uyandırmaktadır. Aynı şekilde, Avrupa'ya açılma konulu tartışmalar, genellikle kimliğin kaybedilmesi ve globalleşme korkusu gibi duygularla yoğunlanmaktadır. Bu durum, Fransa'da Türkiye'nin katılımı hakkındaki son tartışmalardan da anlaşılacağı üzere, Fransa gibi önemli bir ülkede de yaşanmaktadır. Buradaki argüman, büyüme beklentilerinin uyandırdığı korkuları önemsiz olarak görmezden gelmek yerine, bu korkuları sorunların popülizmden uzak, bilimsel olarak temellendirilmiş bir perspektiften sunulduğu, bilgilendirici bir çerçeveye oturtma ihtiyacının altını çizmektedir. Bu bakımdan karşılaşılan en büyük kısıtlayıcı

faktörlerden biri, yetersiz toplumsal ve akademik katılımıdır. Türkiye'nin iletişim kurduğu bir ülke olan Fransa açısından bakıldığında, bu durum büyük ölçüde Türkiye'deki Fransızca eğitim veren üniversitelerle Fransa'da seçilen üniversiteler arasında kurulan işbirliğiyle sınırlıdır. Bu kısıtlayıcı faktör, kendini hem toplum için diyaloga yönelik talebin düşük oluşuyla hem de buna bağlı olarak bu diyalogu teşvik etme olanaklarının yokluğuyla gösterir. Bu kısıtlayıcı faktör ve sebep olduğu sonuçlar, ancak iki taraf arasındaki etkileşimin kalitesini ve miktarını arttırmaya yönelik hareketlerle aşılabılır.

“INTERACT: Türkiye ve Fransa Arasındaki Sivil Toplum Diyalogunu Güçlendirmek” adlı geniş ölçekli projenin ardında yatan başlıca motivasyon da budur; proje Avrupa Komisyonu Sivil Toplum Diyalogu Programı'ndan fon desteği almakta ve İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sciences Po-Paris ve Institut Français d'Etudes Anatoliennes (IFEA) tarafından yürütülmektedir. Projenin amacı, işbirliği faaliyetlerini hem Türkiye hem de AB için kilit bir ülke olan Fransa'yı kapsayacak şekilde genişleterek, Türkiye ve AB arasında karşılıklı diyalog ve işbirliğinin oluşturulması için atılan adımları ilerletmeyi kolaylaştırmaktır.

Fransa, Türkiye'nin modernleşme/Batılılaşma yörüngesini devlet-toplum ilişkileri, kamusal alanda dinin rolü ve bürokratik yapı gibi çeşitli alanlarda şekillendirme konusunda önemli rol oynamış bir ülkedir. Yakın zamanda, Fransa Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı konusunda da etkili bir rol oynamaya başladı. Bu sadece Fransa'nın Türk iç ve dış politikası üzerinde kurduğu tek yönlü bir nüfuzdan ibaret değildir. Fransa'da Avrupa'nın geleceği ve Fransa'nın bu gelecekteki rolü konusunda süren tartışmalar, aynı zamanda Türkiye'nin AB katılımına ve bu gelişmenin kimlik ve uluslararası işlerin yanı sıra, AB üye devletlerinin iç işlerinde yer alma hakkında uyanan sorulara odaklanmış durumdadır. İki ülkenin de kendi iç tartışmalarının ve dış politikalarının oluşumundaki etkileri gayet açıkken, iki ülkedeki sivil toplum içindeki önyargı ve yanlış bilgilendirme halinin ülkeler arasındaki ilişkileri yoğun bir şekilde bulutlandırmayı sürdürdüğü de herkesçe bilinen bir gerçektir.

Projenin genel amacı, bu bakımdan iki katlı bir sorunu üstlenmeye yönelik bir şekilde yapılanmıştır. Birincisi, söz konusu iki ülke arasındaki toplumsal önyargıların ortadan kaldırılmasına ve Türkiye ve Fransa sivil toplumları arasındaki iletişimi ve karşılıklı bilgi ve deneyim alışverişini kuvvetlendirmek suretiyle, her iki tarafta da daha rasyonel tartışmalara bir zemin hazırlamaya katkıda bulunmaktır. Akademisyenler ve üniversiteler, modern toplumda rasyonel tartışmaların yapılmasında ve yayılmasında önemli bir

aracı rolü oynayan temel elitleri temsil ettiği için, genel amacın karşı karşıya olduğu ikinci sorun, bir Türk Üniversitesiyle (İstanbul Bilgi Üniversitesi) ve ağırlık sahibi bir AB üye devleti üniversitesi (Sciences Po-Paris) arasında kurulacak uzun vadeli sürdürülebilir bir işbirliği ve ortaklık aracılığıyla ve IFEA'nın ciddi katkılarıyla, AB içinde Türkiye'ye, Türkiye içindeyse AB'ye ilişkin daha iyi bir bilgi ve anlayışın yayılmasına katkıda bulunma konusuna dayanmaktaydı.

Bu işbirliği, sadece Türk politikası, tarihi ve kültürü ve AB politikaları, kurumları ve değerleri hakkında bilgi alışverişi sağlamak için değil, aynı zamanda iki kurum arasında analitik becerileri ve akademik bilgileri arttırmaya yardımcı olmak için öngörülüyordu. Sciences Po'nun öğrencilerinin yaklaşık üçte birinin yabancı olduğu oldukça uluslararası bir kurum oluşu, üniversiteyi karşılıklı diyalogu ve tartışmayı Fransa'nın dışına taşıyarak AB'nin diğer bölümlerine de ulaştırma konusunda çok önemli bir uluslararası ortak haline getirdi. Bu perspektifte, hem Sciences Po-Paris hem de IFEA projede İstanbul Bilgi Üniversitesi'yle tam bir işbirliği içinde çalıştı. Proje, iki kurumun akademisyenleri ve öğrencileri için, iki toplum hakkındaki bilgi ve anlayış ile bu toplumların Avrupa Birliği'ne yönelik algısı ve temsili konusundaki boşluğu doldurmak bakımından önemli bir rol oynadı.

Bütün bunlar, projenin elverdiği çeşitli faaliyetler sayesinde gerçekleştirildi. Bu faaliyetler, İstanbul Bilgi Üniversitesi ve Sciences Po arasında bilimsel bir profesör değişim programını; doktora/post-doktora öğrencilerinden oluşan uzman bir görev gücünün kurulmasını; Fransa ve Türkiye'den doktora/post-doktora araştırma öğrencilerine yönelik bilimsel bir değişim programını ve AB katılımı kapsamında Fransa, Türkiye ve Polonya'da seçilen az gelişmiş bölgelerin bölgesel yönetimlerini konu alan ortak bir çok disiplinli araştırma projesini (Kaya ve Bafoil, 2009); İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde "Fransa ve AB: Politika, Toplum ve Kültür" konulu sürekli bir dersin konmasını; Fransa ve Türkiye'den seçilen sivil toplum temsilcileri için iki hafta sonu okulunu; uluslararası lisans öğrencileri için bir yaz okulunu, üç tematik/bilişim arttırma konferansını ve son bir değerlendirme konferansını içermektedir.

Bu kitap, bu proje faaliyetlerinin seçilen akademik/politik ürünlerinin bir derlemesidir. Genç akademisyenler arasında bilimsel etkileşimi teşvik etmek amacıyla, sırasıyla Sciences Po ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde altı aylık post-doktora programları alan iki post-doktora öğrencisinin (bir Türkiye'den bir Fransa'dan) kaleme aldığı iki makaleyi içermektedir. Kitapta bunun yanı sıra İstanbul ve Paris'te Türk ve Fransız Üniversitelerinden araş-

tırma görevlilerinin (“uzman görev gücü” olarak da adlandırılmaktadır) katılımıyla, proje kapsamındaki temaları (AB ve sivil toplum, AB-Türkiye ilişkileri, AB’deki Fransa ve çok kültürlülük) araştıran genç akademisyenler arasında bağ kurmak ve akademik etkileşim için ortak bir alan yaratarak sosyalleşmeyi ve akademik bilgiyi teşvik etmek amacıyla düzenlenen doktora/post-doktora atölyelerinin katılımcıları tarafından kaleme alınan iki makale bulunmaktadır.

Kitapta ayrıca proje kapsamında yürütülen, hem akademik hem sivil toplum bağlantılarını arttırmayı amaçlayarak, sosyalleşmeyi teşvik eden, bunun yanında AB desteğinin ve sivil toplum diyalogunun AB ve Türkiye’de daha geniş toplulukların katılımını hedefleyen etkinlikler aracılığıyla görünür kılınmasını sağlayan ağ kurma çalışmalarıyla ilişkili makaleler yer almaktadır. Bu yöndeki faaliyetlerden biri, Türkiye ve Fransa’dan sivil toplum temsilcilerinin iki taraf arasındaki iletişimi arttırmak, çok kültürlülük, çeşitlilik, devlet-toplum ilişkileri Türkiye’nin AB katılımının sonuçları hakkında bilgilerin Türkiye ve AB çapında ziraat ve çevre gibi büyük ölçüde *acquis*’e bağlı seçilmiş AB politikaları kapsamında yayılması ve benzeri konulardaki tartışmalar çerçevesinde, Avrupa’daki sivil toplumun geleceği hakkındaki tartışmalara katkıda bulunmak amacıyla, iki hafta sonu okulunun (biri Paris’te, diğeri İstanbul’da olmak üzere) kurulmasını içermektedir. Kitapta bulunan diğer bir makaleyle ilişkili olan bir başka faaliyet de, “AB Sınırları ve Genişleme” adlı bir aylık yaz okuludur; bu yaz okulunda, AB ve aday ülkelerden katılan yirmi adet üçüncü ve dördüncü sınıf lisans öğrencisi, BİLGİ, Sciences Po ve seçilen diğer AB üniversitelerinde görev yapan on akademisyenden dersler almışlardır.

KİTABIN SUNUMU

Bu kitap, proje faaliyetleri hakkında bir rapor niteliği taşımamaktadır. Bunun yerine, faaliyetler kapsamında yer alan akademik/politik katkılar aracılığıyla, faaliyetlerin bir tablosunu çıkarmaktadır. Ancak bu kitap, projenin faaliyetleri hakkındaki makalelerin plansız bir derlemesinden de ibaret değildir. Kitaba yapılan bütün katkılar, projenin ve dolayısıyla yukarıda sözü edilen faaliyetlerin en önemli amacı olan Türkiye’nin AB’ye katılımı konusunda daha rasyonel bir tartışma yaratmaya yönelik genel bir çerçeveye dayanmaktadır. Ayrıca, bu ürünlerin Fransa ve Türkiye’den gelen bilim adamları tarafından işbirliği çerçevesinde verilmiş olması, başlı başına bir sivil toplum diyalogu sürecini teşkil etmektedir. Dolayısıyla, bu ürünlerin üretildiği bağlamın da bu

kitabın kavramsal çerçevesinin bir parçasını oluşturduğu ayrıca göz önünde bulundurulmalıdır.

Laden Yurttaşgüler'in katkısı olan ilk makale, projenin politik önemiyle doğrudan ilişkilidir. Bu çalışma, Avrupa Birliği'nde sivil toplum diyalogunun tarihi çerçevesini çizerek, ardından proje kapsamında düzenlenen hafta sonu okullarını konu edinmektedir. Makale, sivil toplum kuruluşlarının kapasite yaratma özelliğini, etkili bir etkileşim aracılığıyla arttırmanın amaçlandığı hafta sonu okullarında yer alan "stratejik haritalama" uygulamasına odaklanmaktadır. Deniz Bingöl McDonald ve Maya Arakon tarafından kaleme alınan sonraki iki makale, aynı zamanda AB ve Türkiye arasındaki yanlış anlamaların ve önyargıların olgunlaştığı bir alan olan oldukça popüler iki konuya, yani demokrasi ve insan haklarına odaklanmaktadır. Deniz Bingöl McDonald, "AB koşulluluğu" kavramını, Orta ve Doğu Avrupa (CEEC) ülkelerinin ve Batı Balkanlar'ın durumlarının ele alındığı karşılaştırmalı bir odakla incelemektedir. McDonald, AB'nin önceki CEEC açılımından bazı dersler almış gibi görüldüğü halde, halen Batı Balkanlar'la olan ilişkilerinde bir "bağılılık eksikliği" yaşadığını ortaya koyar. Ardından odağını Türkiye'ye, Batı Balkanlar'la birlikte her iki durumda da koşulluluğun inandırıcılığını zedeleyen yoğun bir "belirsizlik" ve "daha yüksek engeller" ile karşılaştığını öne sürdüğü bir ülkeye çevirir. Maya Arakon, Türkiye'deki fiili demokratik uygulamalara, özellikle de Kürt sorununa odaklanarak, madalyonun diğer yüzünü ele almaktadır. Arakon, Türkiye'nin Bask ülkesi ve Kuzey İrlanda'daki durumla arasındaki farkları ve benzerlikleri vurgulayarak, bazı adımlar atıldığı halde, Türkiye'de uzun yıllardır süren çatışmaya barış yanlısı bir çözüm getirmek için uzlaşma ve yetki dağılımı beklentilerinin göz önünde bulundurulması gerektiği sonucuna varır. Cem Deniz Kut ve Laurent Vinatier tarafından kaleme alınan sonraki iki makale, AB-Türkiye ilişkilerinin hayati, fakat neredeyse hiç araştırılmayan bir boyutuna, enerji sorununa odaklanmaktadır. Cem Deniz Kut, Rusya, AB ve Türkiye'nin enerji işbirliği konusunda karşılaştıkları sorunları, AB ve Türkiye arasında Nabucco Projesi aracılığıyla kurulacak doğal gaz konulu olası bir aktif işbirliğinin sınırlarını ve olanaklarını özellikle vurgulayarak ele alır. Laurent Vinatier'se, Nabucco'ya rakip olarak Güney Akım Projesi'ne odaklanıp, bir adım öteye geçerek Güney Kafkaslar'daki enerji işbirliğinin ve ilgili gelişmelerin, Türkiye'nin Karadeniz'deki varlığını Hazar bölgesine kadar önemli ölçüde arttırmasını sağlayacak önemli takas araçları yaratmasını analiz eder. Nicolas Monceau imzalı son makale, tıpkı AB'deki gibi, Türk kamuoyunun Avrupa entegrasyonuna ilişkin görüşlerinin

de elitlerle kitleler arasında, Avrupa entegrasyonuna ilişkin çok çeşitli konularda ikiye ayrıldığını ortaya koyar. Ekonomik avantajlara, demokrasiye, insan haklarına ve kimliğe dayanan hususlara ilişkin benzer bölünmeleri vurgulayan Monceau, Türkiye'nin Avrupa'ya göre nevi şahsına münhasır bir vaka olduğu tezinin her açıdan dikkatle ele alınması gerektiğinin altını çizer.

TEŞEKKÜRLER

Bu kitap, Avrupa Komisyonu'nun Türkiye İçin Katılım Öncesi Destek Programı "Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogunun Teşvik Edilmesi" (CSD - I) projesinin bir parçası olarak hazırlanmıştır. Yazarlar ve proje ekibi, Proje boyunca sağladıkları desteklerden ötürü Avrupa Komisyonu'na, AB Genel Sekreterliği'ne, Merkezi Finans ve Sözleşmeler Birimi'ne, Avrupa Komisyonu Türkiye AB Delegasyonu'na ve Sivil Toplum Diyalogu Teknik Destek Birimi'ne teşekkürlerini sunarlar. Kitabın editörleri, INTERACT Projesine en başında beri yürekten katkıda bulunan meslektaşlarına teşekkür ederler. Bu projenin tamamını mümkün kılan Gülperi Vural ve Kerem Çiftçioglu'na teşekkürlerimizi sunarız. Vural ve Çiftçioglu, zamanlarını, yaklaşımlarını ve en önemlisi tutkularını tüm cömertlikleriyle bu projeye adadılar. Onların çalışmaları olmaksızın bu proje uygulanamazdı. Eski BİLGİ Rektörü Aydın Uğur, desteğini hiçbir zaman esirgemedi. Ayrıca BİLGİ'nin yeni Rektörü Halil Güven'e, cömert destekleri için teşekkür etmek istiyoruz. Kendisinin desteğini takdir ediyoruz. Sciences Po'dan Francis Verillaud ve Catherine Farhi, IFEA'dan Nora Şeni, projenin uygulanmasına ciddi katkılarda bulundular. Onlara minnettarız. BİLGİ Rektörlüğü, Genel Sekreterliği, Muhasebe Ofisi ve Tanıtım ekipleri de bize çok yardımcı oldular. Hepinize teşekkür ederiz.

Özge Onursal, Proje Önerisinin yazılmasından itibaren hep yanımızda oldu; projenin bütünü boyunca sergilediği çalışma aşkı ve öngörülü müdahaleleri için kendisine çok teşekkür ederiz. Suna Gökçe, Refika Saldere, Yaprak Gürsoy, Burç Beşgül ve Ayşe Tecmen, yardımlarına ihtiyaç duyduğumuz her an yanımızdaydılar. Her birine ayrı ayrı teşekkür ederiz. Proje ekibi, tüm desteklerini projeye aktarmak konusunda oldukça cömert davranan bir bilim adamları grubuyla çalıştığı için çok şanslıydı. İlder Turan, Şule Kut, Soli Özel, Nihal İncioğlu ve Volkan Vural'a sürekli destekleri için teşekkürü bir borç biliyoruz. Ayrıca Proje'nin diğer bölümlerinde yer alan diğer meslektaşlarımıza da teşekkürlerimizi sunuyoruz: Serhat Güvenç, Umut Özkırmımlı, Yeşim Atamer, Bertrand Badie, Anne-Marie Le Gloannec, François Bafoil, Michel Ma-

rian, Frederic Charillon, Emre Gönen, Alan Duben, Gencer Özcan, Maya Arakon, Laurent Vinatier, Odile Bour, Catherine Palpant, Nicolas Monceau, Lisa Montmayeur, Loubna Lamrhari, Benoit Montabone, Simone Weske, Ali İhsan Aydın, Nur Yasemin Ural, Deniz Kut, Erhan Akdemir, Özge Genç, Hamdi Gargin, Pelin Bingöl, François Bafoil, Frederic Durand, Aysu Acar, Laden Yurttagüler, Avi Haligua, Burak Arıkan, Burak Tamaç, Joost Lagendijk, Alain Servantie, Samim Akgönül, Aslı Tunç, Deniz Bingöl McDonald, Alan Duby, Joerg Baudner ve Deren Doğan Yavuz. Son olarak, sürekli desteği ve çalışmalarımıza duyduğu inanç için Bilgi Üniversitesi Yayınları'na da teşekkürlerimizi sunuyoruz.

İstanbul - Paris, Ekim 2009

KAYNAKÇA

Kaya, Ayhan ve Bafoil, François (2009). *Regional Development and the European Union: A Comparative Analysis of Karabük, Valenciennes and Katowice*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Toplum Diyaloğunun Harekete Geçişi: Sivil Toplum Atölyesi Dizilerine Yönelik Bir İnceleme

LADEN YURTTAGÜLER

GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin 1 Mayıs 2004'te on yeni üye devletin katılımını kabul edecek şekilde genişlemesi, genişleme sürecine ve etkilerine ilişkin bazı derslerin alınmasına yol açtı. Genişleme politikasından alınabilecek derslerden biri, eski AB Aday ve/veya AB üye devletlerinin vatandaşlarının, yeterli bilgiye ve hazırlığa sahip olmadığıdır. AB ile aday ülkeler arasındaki sivil toplum diyalogu konusunda 2005 yılında yürütülen iletişim çalışmaları, AB'nin gelecekteki genişleme girişimlerinin, aday ülkelerin vatandaşlarıyla AB üye devletlerinin vatandaşları arasında kurulacak derin ve sürekli bir diyalogla desteklenmesi gerektiğini ortaya koydu (Avrupa Komisyonu, 2005).

On aday devletle yaşanan deneyimlere göre, Avrupa Komisyonu'nun adaylarla –özellikle de Türkiye'yle– yaptığı katılım müzakerelerine yönelik stratejisi üç temele dayanır. İlk temel, aday ülkelerdeki reform sürecini desteklemek üzere tasarlanmıştır. İkinci temel, katılım müzakerelerine yönelik çerçeveyi ortaya koymaktadır. Üçüncü temelse, aday ülkelerle AB arasındaki siyasi ve kültürel diyalogun güçlendirilmesini içerir. Siyasi ve kültürel diyalog, farklı kültürler hakkındaki bilgi boşluğu için bir köprü'nün kurulmasını sağlayabilir. Ayrıca, farklı ülkelerin vatandaşları arasında karşılıklı bir bilgi birikimi yaratarak, katılım sürecinin gelecekte sağlayacağı fırsatlar ve güçlükler hakkında bir bilinç oluşturabilir (Avrupa Komisyonu, 2005). Bu temelde, sivil toplum vatandaşları katılım sürecine dahil etme, karar alma mekanizma-

ları ve AB ve aday ülkelerin farklı kültürleri ve/veya siyasi kurumları içinde bilinç arttırma süreçleri üzerinde önemli bir rol oynar.

AB iletişim belgesinde, sivil toplumun tanımı Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nden ödünç alınarak, "üyelerinin genel menfaate yönelik hedeflere ve sorumluluklara sahip olduğu, ayrıca kamu yetkilileriyle vatandaşlar arasında bir aracı görevi gördükleri tüm kurumsal yapılar" olarak tanımlanır. Kısacası, sivil toplum işgücü pazarı oyuncularını, sivil toplum kuruluşları, toplum kökenli kuruluşlar ve medya gibi kurumları içerir. Sivil toplum diyalogunun hedefleri, üye devletlerde ve aday ülkelerde sivil toplumun tüm sektörleri arasındaki bağlantıları ve karşılıklı deneyim alışverişini güçlendirmek; Avrupa Birliği içinde, tarihleri ve kültürleri dahil olmak üzere, aday ülkelere ilişkin daha iyi bir bilgi birikimi ve anlayış sağlayarak gelecekteki genişlemenin fırsatları ve güçlükleriyle ilgili daha iyi bir bilinç yaratmak ve aday ülkelerde, kuruluş değerleri, fonksiyonları ve politikaları dahil olmak üzere, Avrupa Birliği'ne ilişkin daha iyi bir bilgi birikimi ve anlayış oluşturmaktır (Avrupa Komisyonu, 2005).

Türkiye'ye baktığımızda, Sivil Toplum Diyalogu ilk yılında (2004-2005) önceki faaliyetler üzerine kuruluydu. Sözgelimi, 2004-2005 arasında Yunan-Türk sivil diyalogu başlığı altında, çeşitli Türk-Yunan işbirliği projeleri desteklenmekteydi. 2006'da, dört adet sivil toplum diyalogu bağış programı ("Küçük Projeler Programı: Sivil Toplum Diyalogunu Güçlendirmek", "Sivil Toplum Diyalogu: Europa-Bilgi Köprüleri", "Sivil Toplum Diyalogunu Güçlendirmek: AB'de STK etkinliklerine katılım", "Sivil Toplum Diyalogu: Kültür Harekete Geçiyor") uygulandı ve yetmiş diyalog ve işbirliği projesine 4.33 milyon Euro değerinde AB mali desteği sağlandı. 2007-2008 yıllarında, Sivil Toplum Diyalogu için sağlanan mali destek, uygulanan beş program çerçevesinde ("Diyaloga Yönelik Gençlik Girişimleri", "Şehirler ve Belediyeler Bağış Programı", "Profesyonel Kuruluşlar Bağış Programı", "Üniversiteler Bağış Programı", "Kültürel Köprüler Programı") 21.5 milyon Euro'ydu.

BİR STRATEJİ OLARAK AĞ KURMA

AB üye devletleriyle aday ülkeler arasındaki sivil toplum diyalogunu arttırmak için, STK'lar siyasi ve kültürel konularda bilinci arttırmayı ve AB üye devletleriyle aday ülkeler arasında köprü kurmayı amaçlayan farklı yöntemler kullanarak, çeşitli projeler yürüttüler. Bazı projelerin kapsamında, STK'ların edindikleri deneyimleri paylaşmalarını sağlayan toplantılar düzen-

lendi. Bazı projelerse, STK'ların birbirlerini yerel ortamlarında gözlemlenmelerini mümkün kılan çalışma ziyaretleri projeleri geliştirdi. Diğer bir mekanizmayla STK'lara içeriğe dayalı konulardan kurumsal meselelere kadar uzanan çeşitli konulardaki kapasitelerini geliştirmeleri için eğitim sağlamaktı. Bütün bu faaliyetler içinde, ağ kurma (ağ yapısı oluşturma) sivil toplum diyalogunun kuvvetlendirilmesi için başlıca araç olma sıfatını korudu.

Ağ (ve ağ kurma) birçok alanda teknik ve yaygın olarak kullanılan bir terimdir. Bir sivil toplumda ve STK'lara ilişkin bir bağlamda, birbiriyle ortak bir çıkarı ve ilişkisi olan grupları ve bireyleri veya kuruluşları ifade etmek için kullanılır (Bender-deMoll, 2008: 1). Ağ kurma, STK'ların yerel/ulusal seviyeden edindikleri deneyimleri paylaşımları ve bu deneyimi ulusal/uluslararası seviyeye taşımaları, bilgi birikimini aynı çıkarları paylaşan diğer STK'lar arasında yaymalarını ve STK'ların gücünü arttırmak için önemli bir araç olarak vurgulanmaktadır (Holmén, 2002: 3). Ağ kurma, güç veren bir metodoloji olarak, farklı altyapılardan grupları bir araya getirmeyi amaçlar ve bunların heterojenliğini hiyerarşik olmayan bir şekilde yansıtır.¹

KAPASİTE YARATAN BİR FAALİYET OLARAK HARİTALAMA

Ağ kurma faaliyetleri içinde, toplantılar, katılan STK'ların kapasitesini arttırmak amacıyla iletişimden avukatlığa birçok farklı konuya odaklanabilir. Ağ yapısı oluşturma toplantılarında, üzerinde çalışılacak bir konu seçerek, katılımcıların STK'nın çalışma alanına ilişkin deneyimlerine göre konuya katkıda bulunmalarını sağlamak mümkündür. Çeşitli yöntemler ve konuların yanı sıra, haritalama (ağ haritalama) tablolarla gösterildiğinde fazla karmaşık olan ilişki bilgilerini görsel olarak temsil eden araç olarak kullanılan bir yöntemdir (Bender-deMoll, 2008: 7). İçeriğe dayalı haritalama, strateji oluşturmak ve avukatlıkla ilgili projeler/programlar için kullanılabilir. Haritalamanın amacı, çeşitli kişiler (insanlar veya kurumlar gibi) arasındaki ilişkileri hem görünür hem de bilgilendirici kılan bir harita oluşturmaktır (Bender-deMoll, 2008: 8). Harita oluşturmak için olası bilgisayarlı yöntemler vardır; ancak haritalar aynı zamanda grafiklerle (bir dizi nokta ve çizgiyle) de çizilebilir. Haritalamada, en kritik ve önemli kararlardan bir tanesi, "oluşturulacak harita" için kullanılacak bilgiyle ilişkilidir. Bir (ağ) haritalamayla akış tablosu arasındaki fark, unsurların konumlandırılmasına dayanır. Haritalama yönteminde, unsurlar ilişki yapılarına göre konumlandırılırken, akış tablosunda

¹ Ağ kurma ve iletişim hakkında ayrıntılı bilgi için, STK'lar için İletişim ve Ağ Kurma başlığına şu adresten ulaşabilirsiniz: <http://www.unitedagainstracism.org/pages/info10.htm#4>.

unsurlar tasarımcının seçimi doğrultusunda serbestçe yerleştirilebilir (BenderdeMoll, 2008: 8). Haritalama ilişkilerin yanı sıra, ağlardaki zayıf ve güçlü noktaları görsel olarak ortaya koyan bir ağ kurma, strateji yaratma ve savunma oluşturma yöntemi olarak kullanılabilir.

“TÜRKİYE VE FRANSA ARASINDAKİ STK DİYALOĞU: SİVİL TOPLUM DİYALOĞU ATÖLYE SERİSİ”

“Interact - AB, Fransa, Türkiye Üniversite Diyalogu” projesinin faaliyetlerinden biri olan “*Fransa ve Türkiye Arasındaki STK Diyalogu: Sivil Toplum Diyalogu Atölye Serisi*”, insan hakları, sosyal haklar, barınma hakları ve kadın hakları gibi haklara dayanan konularda çalışan STK’ları bir araya getirerek, sivil toplum üzerine tartışmalar yapmalarını (Fransa’dan ve Türkiye’den), çalışma konularına ilişkin deneyimlerini paylaşmalarını (içerik ve kurumsal bakımdan), birbirleriyle çalışma kapasitelerini arttırmayı, ağ yapıları kurmalarını ve/veya mevcut ilişkilerini güçlendirmelerini sağlamayı amaçlar. Seri, bir-biri arasında e-talimatlar ile düzenlenen interaktif bir süreçte desteklenen iki toplantı (birbiriyle ilişkili konuya dayalı toplantılar) iki toplantı halinde tasarlanmıştır. Seri dört aşamadan oluşur. İlk aşama, hazırlık süreci, ikinci aşama ilk toplantı, üçüncü aşama “ara” e-iletişim süreci ve dördüncü aşama, ikinci toplantıdır.

Stratejik haritalama bir ortak çalışma yöntemi için, programın merkezi unsuru olarak seçilmiştir. Stratejik haritalama, gerçek hayatın sosyal kişiler arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri (mevcut ve potansiyel) belirlemek, analiz etmek ve bunlar üzerinde çalışmak için kullanılan yeni bir metodolojidir. Program bağlamında, stratejik haritalama, katılımcı kuruluşların çalışma alanlarının kapsamına giren ilişkileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Böyle bir metodolojinin kullanılması, STK’ların yeni ilişkiler kurarak, eski ve mevcut ilişkilerini görünür kılabilceği, böylelikle değerlendirmede yardımcı olabilecek bir ağ toplantısı için faydalı bulunmuştur. Metodoloji, ilişkilerin genel ağının bir tablosunun çıkarılmasını ve coğrafi ve tematik bakımdan farklı STK’lar arasında problematik ve potansiyel etkileşim ve işbirliği alanlarının belirlenmesini sağlar. Metodoloji, atölye serisi boyunca bir çalışma konusu olarak ele alınırken, toplantılar ayrıca hem resmi hem gayri resmi ortamlarda, teorik tartışmalar ve deneyim paylaşımı sağlayan faaliyetlerle desteklenmektedir.

“Sivil Toplum Diyalogu Atölye Serisi I: Avrupa Vatandaşlığı İçin İlişkilerin Stratejik Haritalaması”

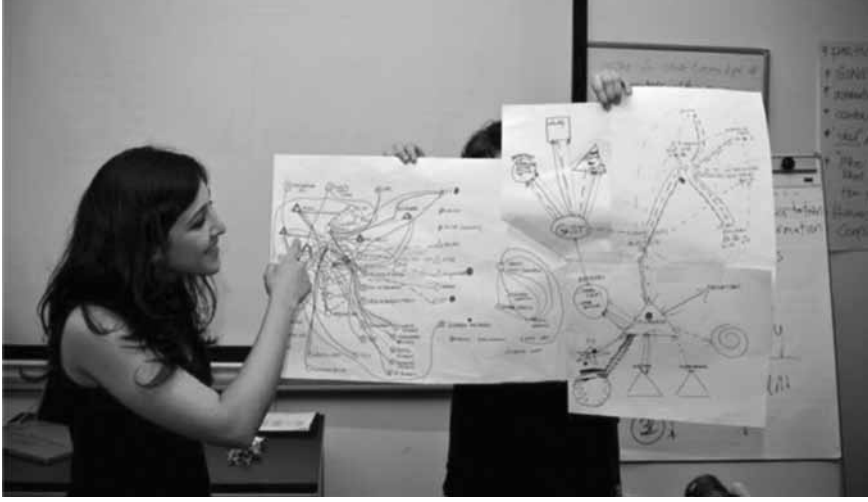
Atölye serisi, atölyelere yönelik hazırlık süreciyle başladı. Hazırlık sürecinde, programın yapılandırılmasına ve katılımcıların başvuru sürecine ilişkin çalışmalar yapıldı. Hazırlık süreci boyunca, atölye ekibi oluşturulacak atölyelerin konularını kararlaştırdı. Programın içeriği ve başvuru çağrısı da bu aşamada hazırlandı. Başvulara yönelik çağrı, Nisan ayının başında yapıldı. Atölye serisi başvurularına yönelik çağrı, Türkiye ve Fransa’da e-gruplar, projenin internet sitesinden STK’lara gönderilen postalar gibi çeşitli kanallar aracılığıyla gerçekleştirildi. Mayıs ayının başında, atölye katılımcıları atölye hazırlık ekibi tarafından duyuruldu. Amaç, Türkiye’den 17, Fransa’dan 13 olmak üzere, toplam 30 katılımcı seçmektir. Türkiye’den alınan 55 başvurudan, başvuru formunda belirtilen çalışma alanlarına ve beklentilerine göre 17 katılımcı seçildi. Fransız tarafındaysa, katılımcılar üzerinde çalıştıkları konulara dayanarak seçildi.

Atölye serisinin ilk toplantısı, İstanbul’da 30 STK temsilcisinin katılımıyla gerçekleşti.² Atölye iki gün sürdü ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Dolapdere Kampusu’nda düzenlendi. Atölye İngilizce olarak gerçekleştirildi. Atölye programı, STK temsilcilerinin farklı altyapıları ve deneyimleri paylaşmalarını, Türkiye ve Fransa’da sivil toplum kavramını ve algısını tartışmalarını ve STK temsilcilerinin stratejik haritalama metodolojisini tanımlarını hedefliyordu. Bu sebeple, atölyenin açılış oturumu, grup oluşturma ve beklenti yaratan faaliyetlere odaklandı. İkinci ve üçüncü oturumlar, Fransa ve Türkiye’deki sivil toplum kavramına ilişkin tartışmaları ortaya koymayı amaçlıyordu. Bu oturumların hedefi, sivil toplum kavramı ve bunun “vatandaşlık” kavramıyla ilişkisi üzerine teorik görüşleri paylaşmak, iki ülkede haklara ilişkin sorunları ele alan oyuncularını göstermek ve iki ülkede STK’ların üzerinde çalıştığı haklara ilişkin konuları belirlemektir. Sivil toplum kavramı tartışıldıktan sonra, stratejik haritalama yöntemi ele alındı ve bunu yöntemin temel özellikleri hakkındaki açıklamalar takip etti. Atölyenin ikinci günü, STK’ların kuruluşlarıyla ilgili kısa birer sunum yapımlarıyla başladı.

İkinci oturum, stratejik haritalama yönteminin uygulanmasıyla devam etti. STK’lar ilk önce rastgele bir şekilde gruplara ayrıldı ve her birine gençlik çalışmaları, çevre politikaları, kentsel dönüşüm ve sivil toplum kuruluşları için kapasite oluşturma gibi farklı konular verildi. Gruplardan konunun ge-

2 Atölyelere katılan STK’lar, makalenin sonunda listelenmiştir.

nel bir haritasını hazırlamaları bekleniyordu. İkinci uygulamada, katılımcılar belirli çalışma alanlarına göre gruplanarak, kendilerinden kuruluşlarının farklı oyuncu ve kurumlarla olan ilişkilerini gösterecek bir harita çıkarmaları istendi. Günün ikinci bölümünde, STK'lar "stratejik haritalamalarını" diğer kuruluşlarla paylaştılar.³ Atölyenin sonunda, gelecekteki süreci açıklayarak yapılandırılan "gelecekte bizi ne bekliyor" adlı bir oturum düzenlendi. STK'lardan, ikinci atölye için kendi STK'ları hakkında gerçek ve güncel bilgiler toplamaları istendi. Ayrıca ileride iletişim kurmak amacıyla bir e-grup planlandı. Ardından, kuruluşlar tarafından ilk atölye sırasında hazırlanan stratejik haritalamaları ve STK'ların kendi kuruluşlarına ilişkin sunumlarını yayınlamak için <http://civilsocietydialogue.blogspot.com/> adresli bir blog-internet sitesi açıldı.

İki toplantı arasında, e-iletişim ve STK'ların atölye hazırlık ekibinin geribildirimleri ve desteğiyle stratejik haritalama çalışmalarını geliştirmelerine yönelik e-talimatlar için kurulan e-grup kullanıldı. İkinci toplantıda, STK'lardan yerel, ulusal ve uluslararası seviyedeki diğer oyuncu ve/veya kuruluşlarla kurdukları ilişkileri ölçmeye ve değerlendirmeye yönelik bir araç olarak, stratejik haritalama yöntemini denemeleri istendi.

3 Kuruluşlar hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz. <http://civilsocietydialogue.blogspot.com/>

“Sivil Toplum Diyalogu Atölye Serisi II: Strateji Oluşturmak İçin Stratejik Haritalama”

Atölye serisinin ikinci toplantısı, Paris’te gerçekleştirildi. Atölye bir buçuk gün sürdü ve katılımcı STK’ların merkezlerinde yürütüldü. Atölye İngilizce olarak gerçekleştirildi. İkinci atölye, Türkiye ve Fransa’dan gelen STK’lar arasındaki mevcut ilişkileri güçlendirmeyi amaçlıyordu. Bunun yanı sıra, katılımcı STK’ların stratejik haritalama konusundaki becerilerini, birikimlerini ve bilgilerini geliştirmeyi hedeflemekteydi. İkinci toplantıda da, stratejik haritalamanın yerel, ulusal ve uluslararası seviyede ağlar oluşturmak ve/veya savunma çalışmaları için bir araç olarak kullanılabileceği olası ve potansiyel alanlar tartışıldı. Toplantının ilk bölümünde, STK’lar haritalama sürecini ve hazırlanan haritaları tartıştılar. Katılımcılar haritaların hazırlanma sürecine dair deneyimlerini paylaştılar. Toplantının ikinci aşamasında, katılımcılardan stratejik haritalamayı farklı seviyede kullanmanın olası yollarını ve stratejik haritalama kullanımının olumlu ve olumsuz boyutlarını tartışmaları istendi. Bu aşama süresince, çalışma yöntemi olarak küçük gruplar halinde çalışma kullanıldı. Birinci gün, STK binasında yapılan bir tur ve katılımcıların birbirlerinin kendi kuruluşları hakkındaki bilgilerini tazelemelerini ve deneyimlerini paylaşmalarını sağlayan bir “açık alan” oturumuyla noktalandı. Toplantının ikinci gün düzenlenen üçüncü aşamasında, Bernard Dreano uzman kimliğiyle atölyemize katılarak, katılımcıların uluslararası sivil toplum dayanışmasının çeşitli alanları hakkındaki bakış açılarını genişletti.

Stratejik haritalamanın bir araç olarak değerlendirilmesi, iki başlık altında özetlendi: başlıklardan biri, aracın sağladığı olanakları vurguluyor, diğeryse araçla bağlantılı tehditlerin altını çiziyordu. Aracın getirdiği fırsatlar, görünürlükle birlikte sağladığı güçle ilişkiliydi. Stratejik haritalama, alandaki önemli oyuncular, kurumları ve ilişkileri göstererek, kuruluşların zayıf ve güçlü noktalarını tanımayı kolaylaştırmaya yarayan bir politika aracı olarak değerlendiriliyordu. Ayrıca fon arttırmak için kuvvetli bir araç olarak görülmemekteydi. Ancak katılımcılar bu aracın aynı zamanda haklarla ilişkili çalışan STK’ların ilişkilerini ortaya koyduğu için bir tehdit olarak, bir izleme mekanizması şeklinde de kullanılabileceğini belirttiler. Bütün bunların yanında, stratejik haritalamanın hazırlamak için yoğun bir gayret gerektirdiğinin de altı çizildi. Atölye serisi, genel olarak Türkiye ve Fransa’dan katılan STK’lar arasındaki diyalogun artmasına yardımcı oldu. Haklarla ilgili konularda çalışan STK’lar arasında yeni ağlar kuruldu veya mevcut ağlar güçlendirilmeye

başladı. Atölye ayrıca Türkiye ve Fransa'nın sivil toplumlarının kavramları ve gerçek durumları hakkındaki bilincin artmasına da yardımcı oldu.

Kuruluşların Listesi

Fransa'dan katılan kuruluşlar

1. AITEC
2. Echanges et Partenariats
3. MIGREUROP
4. NO VOX
5. GISTI
6. AMORCES
7. ACORT
8. AEC FRANCE
9. CMIL
10. Forum Social des Quartiers Populaires
11. LGBT Commission of Greens
12. ACT UP FRANCE
13. RACORT

Türkiye'den katılan kuruluşlar

1. Helsinki Vatandaşlar Meclisi / Mülteci Destek Programı
 2. Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG)
 3. İnsan Hakları Ortak Platformu
 4. Gençlik Çalışmaları Birimi / İstanbul Bilgi Üniversitesi
 5. İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu
 6. Uçan Süpürge
 7. Küresel Eylem Grubu
 8. Sosyal Haklar Derneği
 9. Adana Kalkınma İnişiyatifi
 10. Uluslararası Af Örgütü
 11. Çevre Hukuku Derneği
 12. Hacı Bektaş Veli
 13. Anadolu Kültür Vakfı
 14. Gelişim Merkezi Derneği
 15. İnsan Yerleşimleri Derneği
 16. STGM
 17. YAKA-KOOP
-

KAYNAKÇA

Makaleler, Raporlar ve Belgeler

European Commission, "Communication from the commission to the council, the European parliament, the European economic and social committee and the committee of the regions", COM (2005) 290 final, 29 Haziran 2005, Brüksel.

Bender-deMoll, Skye (2008). "Potential Human Rights Uses of Network Analysis and Mapping", Report to the Science and Human Rights Program of the American Association for the Advancement of Science, 28 Nisan.

Holmén, Hans (2002). "NGOs, Networking, and Problems of Representation", Linköping University and ICER Working Paper, accessible at <http://www.icer.it/docs/wp2002/holmen33-02.pdf>

Elektronik Kaynaklar

<http://www.unitedagainstracism.org/pages/info10.htm#4>

Dersimizi Aldık mı? AB Koşulluluğu ve Orta ve Doğu Avrupa ile Türkiye’de Kullanımı DENİZ BİNGÖL McDONALD

GİRİŞ

“Sürekli bir mücadele içindesin. Yani ortada bir şey var, sen bunu kendi tarafına çektikçe, diğer taraftan da çekiliyor. Bir türlü ortada buluşamıyorsunuz. Ve bu mücadele bir süre daha devam edecek.”

Yukarıdaki diyalog, Zeynep Gürsel’in Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasında imzalanan ilk anlaşmanın 50. yıldönümü sebebiyle 30 Temmuz’da (2009) İstanbul’da yayınlanan “Neyse Halim Çıksın Falim” adlı filmine ait. Bu film, Türkiye’de çok popüler bir vakit geçirme geleneği olan kahve falına bakıp, beklenti içindeki ülkeyle topluluk arasındaki ilişkilere değinerek, Türkiye’nin AB öyküsünü değerlendirir.

AB’nin Türkiye ve Batı Balkanlar’a genişlemesi, Topluluğun gündeminde bulunsa da, Birliğin son Fransız başkanlığı ve Çek başkanlığı, Türkiye’nin adını ‘katılımla’ birlikte anmamayı ve geçtiğimiz yıla kadar genişleme konusunda belirleyici bir hamle yapmamayı başardı. Global ekonomik kriz ve enerji krizi gibi baskı yaratan sorunları, Çek gündemini gasp ederken, bir Türk analistine göre, Nicolas Sarkozy’nin hayaleti Türkiye hakkındaki katılım konuşmalarının üzerinde halen varlığını hissettiriyor.

Bu makale, öncelikle bu durum değerlendirmesi egzersizinin gerçek dünya olaylarının sahnesinde zamanlı ve önemli bir şekilde yer aldığını vurgulayarak, AB genişlemesini ‘dünya saati’ çerçevesinde değerlendirecektir. Ardından, çalışma, karşılaştırmalı genişleme çalışmaları alanındaki araştır-

malara ve tartışmalara olan katkısını kısaca tartışacaktır. Bu ‘çok başarılı demokratikleştirme aracı’nın kökenlerini ve kullanımını inceledikten sonra, makale AB koşulluluğunun diğer dış baskı mekanizmaları arasında benzersiz bir kimlik edinip edinmediği sorusunun yanıtını arayacaktır.

Bu makalenin ikinci bölümü, geleceğe odaklanmaktadır. Makale, AB’nin her adayın ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel kurumlarıyla, sahip oldukları mirasların çeşitliliğini idare ederken karşılaştığı güçlükleri yansıtmaya çalışacaktır. Farklılık ‘n+ birliğini’ güçlendiriyor mu, yoksa zayıflatıyor mu? Bu bölüm, koşulluluğun geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki kullanımını bir perspektife oturtacaktır. Bu sırada, daha önceki bir çalışmada kullanılan belirli parametrelerin yardımıyla, Orta Avrupa’daki durumları Batı Balkanlar’ın durumuyla karşılaştıracaktır (McDonald, 2008). Makalenin son bölümünde, aşağıdaki soru ele alınacaktır: ‘koşulluluğun gelecekteki performansını arttırmak için ne gibi dersler alınmalıdır?’

AB GENİŞLEMESİNİN ‘DÜNYA SAATI’

Bu makale kaleme alındığı sırada, Berlin Duvarı’nın yıkılmasından itibaren yirmi yıl geçmişti. Geçtiğimiz yirmi yıl içinde, Orta ve Doğu Avrupa’da (CEE) geniş ölçekli ekonomik ve siyasi dönüşümler gerçekleşti. Bölgenin her yerinde bu önemli yıldönümü sebebiyle yapılan kutlamalar, sekiz CEE ülkesine, ardından 2007’de eklenen diğer iki CEE ülkesine yönelik Birinci Dalga AB Genişlemesi’nin beşinci yıldönümüyle birleşti.

Bu yılın ilk yarısı, aynı zamanda şapkayı altından kalkılacak bir ‘yeniğin’ getirdiği güçlüklerle birlikte devralan Çek Cumhuriyeti’nin ilk CEE Başkanlığına sahne oldu. Yeni başkan doğu genişlemesine odaklanan gündemin tamamını bir kenara bırakmak zorunda kaldıysa da, gündemin ilk altı aylık kaydı AB entegrasyonu öğrencileri tarafından şaşırtıcı şekilde başarılı olarak değerlendirildi. Bu yıldan 2011’e kadar daha başka CEE başkanları görev yapacak. Peki, yakın gelecekte genişleme gündeminin ‘dünya saati’ neler gösteriyor? 8 Temmuz 2009’da, İsveç AB başkanlığını üstlenerek, kendi payına düşen zorlukları da üzerine aldı. Avrupa bölgesinde devam eden durgunluktan kaynaklanan güçlüklerin yanı sıra, Türkiye hakkında verilecek karara ilişkin hazırlıkların da 2009 sonuna kadar yapılması gerekiyordu. Bugüne kadarki gelişmelerse cesaret verici nitelikteydi. Türkiye katılımının tutarlı ancak dikkatli bir destekçisi olan İsveç, Kıbrıs’ın yeniden birleştirilmesinin yaptığı hayati etkinin Türkiye’nin katılım müzakerelerine hakim olduğunu fark ederek, hiç vakit kaybetmeden Stockholm’de bir ‘Kıbrıs Çalışma Grubu’

oluşturdu. Aynı şekilde, Ankara'da, kurucu üyeler İngiltere, İtalya, İspanya ve İsveç'in yanı sıra Belçika, Estonya, Finlandiya, Litvanya, Macaristan ve Polonya'nın katılımcı ülkeler olarak yer aldığı, 'Türkiye'nin AB üyeliği konusunda aynı fikirde olan ülkeler' adlı gayri resmi bir grup oluşturuldu.

AB'nin gelecekteki genişlemesi konusunda bizi neler bekliyor? Yanıt, kısmen Budapeşte'deki AB Genişleme Çalışmaları Merkezi'nin (CENS) faaliyetlerinde yatmaktadır. CENS, Orta Avrupa Üniversitesi'nde, üniversitenin AB entegrasyon çalışmaları ve genişleme politikası konusundaki araştırma portföyünü genişletmek amacıyla kurulmuştur. Doğu ve Orta Avrupa dış politika enstitülerinden ve uygulayıcılardan oluşan bir ağ içinde yer almakta ve uzmanlığını Ukrayna, Moldova, Gürcistan ve Rusya gibi AB komşularındaki yerel yönetimleri ve politika oluşturucuları kapsayacak şekilde genişletmektedir.

CENS, geçtiğimiz beş yıl içinde, AB entegrasyonu ve genişlemesi konulu araştırmalar için ulusal, bölgesel ve Avrupa ötesi çerçevelerde finansman sağlamayı başardı. Merkez, aralarında AB ve üye devletlerinin siyasi gündeminin şekillendirilmesinde Visegrád'ın rolünü artırma ve sürdürme amacıyla çalışan Uluslararası Visegrád Fonu'yla işbirliği çalışmalarının ve Bilgi Üniversitesi Avrupa Enstitüsü ve Sabancı Üniversitesi Uluslararası Politika Merkezi gibi düşünce grupları ve araştırma enstitüleriyle kurulan işbirliğinin de bulunduğu çeşitli projelerin aktif bir ortağı olmayı sürdürmektedir. CENS'teki önemli araştırma konularından biri de, aşağıda da ele alacağımız üzere, bir dış baskı mekanizması biçimi olarak AB koşulluluğunun etki ve kullanımlarına ilişkin çalışmaları içermektedir.

KULLANIMI VE KÖKENİ

AB'nin koşulluluğu kullanması, geçtiğimiz on yıl içinde piyasa ekonominin kurulması ve demokratik reformları tetiklemesi açısından bir başarı olarak görülmektedir. Ancak koşulluluğun sarsıntılı literatürü tartışıldıkça, ülkeler arasındaki uygulamasının sorunsuz olmadığı ortaya çıkmıştır (Kelley, 2004; Schimmelfennig, 2007; Epstein, 2005; Hughes ve ark., 2004; Jacoby, 2004; Vachudova, 2005; Grabbe, 2006; Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004). Hatta koşulluluğun verimliliğinin AB'nin kendi iç siyasi mücadeleleriyle zayıfladığı öne sürülmüştür.

AB koşulluluğu, AB'nin Kopenhag Zirvesi'nde (1993) doğdu; zirveye göre, aday ülkeler '...üyeliğin yükümlülüklerini üstlenmek; hukukun, insan haklarının ve azınlıklara saygının hakim olduğunu garanti eden istikrarlı kurumlara sahip olmak; işleyen bir pazar ekonomisine sahip olmak; siyasi, eko-

nomik ve parasal birliğin amaçlarını desteklemek ve Birlik’le ilişkili rekabet baskısıyla ve pazar güçleriyle başa çıkabilmek...” zorundaydı. AB böylelikle bu özel on ikiler kulübünün bir parçası olabilmek için gereken ‘koşullar’ı ilk kez belirtmişti. Gelecek on yıl içinde bu özellikleri AB’nin yakın komşusu olan ülkelerden yalnızca birkaçı karşılayabileceği için, bu koşullar oldukça tekeli görünmekteydi. Buna rağmen AB bu koşulları karşılamak için çalışma umudunda olan ‘hiçbir Avrupa ülkesine’ kapıyı tamamen kapatmadı.

AB, aday ülkelerin ilerleyişini nasıl başlatıyor ve izliyor? AB’nin koşulluluk ilkesi, ödülden (katılım vaadi ve katılım desteği) ve cezadan (tam üyeliğe giden adımların indirilmesi, vaat ve destekten vazgeçilmesi) oluşur. Ülkelerin katılım koşullarını karşılama konusundaki ilerlemelerini izleme çalışması, gerçek anlamda AB için katılım öncesi desteğe yönelik mali çerçeveyi ve mekanizmaları belirleyen bir eylem programı olan *Gündem 2000* (1999) ile başladı. AB Komisyonu tarafından yıllık görüş ve ilerleme raporlarının yayınlanması 1990’ların sonu ve 2000’lerin başında tanıklık edilen diğer izleme mekanizmalarıydı. Atılımlar ve bildirimler gibi diğer araçlarla, CEE ile katılım sürecinin başlamasından beri, son on beş yıl içinde daha az kullanılıyordu.

AB koşulluluğu ülkelere destek sağlayan veya üyelik seçeneklerini genişleten uluslararası kuruluşlarca kullanılan diğer dış teşvik mekanizmaları arasında benzersiz bir araç mıdır? Bu aracın, AB’nin ‘özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukuki normların üstünlüğü gibi temel siyasi esaslara’ uyan ‘tüm Avrupa devletlerine’ genel bir üyelik perspektifi sunmak zorunda olması bakımından benzersiz olduğu ileri sürülebilir [Avrupa Birliği Antlaşması (TEU) Madde 6 ve Madde 49]. AB’nin ‘ödül-ceza yaklaşımı’ özgün mü? Bu sorunun en kısa yanıtı ‘hayır’ olacaktır. AB koşulluluğu bazı farklı özellikler barındırdığı halde, uluslararası mali kuruluşların kredi koşulluluğu ilkesinden pek farklı değildir. Dış baskı mekanizmalarının öğrencileri, ülkelerin koşulları nasıl ve neden karşıladıklarını incelemek için, tercih edilen sona, yani üye devlet olmaya giden yolda, ödül-ceza yöntemi aracılığıyla ‘rasyonalist (takas) modeli’¹ kullanırlar. AB genişlemesinin öğrencileri, aynı zamanda tamamen teşvike dayalı, sonuçsal bir yaklaşımın ya-

1 Rasyonel (pazarlık) koşulluluk modeli, Schimmelfennig ve Sedelmeier (2005), Hix ve Goetz (2000) ve Heritier (2001) tarafından tartışıldığı gibi, harici teşvik modelinde vurgulanan modeldir. Pazarlık sürecinde, oyuncular bilgilerini ve tercihlerine yönelik tehditleri ve vaatleri paylaşırlar. Pazarlık sürecinin sonucu, oyuncuların pazarlık gücüne bağlıdır; bu da, belirli bir anlaşmada bilgi ve faydaların, alternatif sonuçlara göre asimetrik dağılımının bir sonucudur. Bu durumda, AB kullarlarının benimsenmesini, adayların AB’den ödül almak için yerine getirmesi gereken bir koşul olarak sunmaktadır.

nı sıra, katılımın talep ve arz yönü bakımından da normların rolünü tartıştılar. AB, önceki 50 yıl içinde zayıf ve eski Doğu'suna karşı taşıdığı 'ahlâki yükümlülüklerden' ötürü, başvuran tüm CEE ülkelerini büyük olasılıkla almak istiyordu. Bunun karşılığında, ülkeler de Birliğin beklentileri sebebiyle bir 'Avrupalılık' rolüne, kimliğine veya ethosuna bürünen yükümlülükleri yerine getirmeye çalışıyorlardı. Ayrıca AB, Türkiye dahil olmak üzere AB dışındaki doğu komşularıyla yüksek bir ticaret fazlasına sahip olmayı sürdürmekteydi. Son olarak, AB'nin son on yıl içindeki dış ve güvenlik politikasını yeniden yapılandırma arzusu da etki alanını daha da doğuya genişleterek, 2004-2007'de bir 'büyük patlama' genişlemesi sağlamayı gerektirmiş olabilirdi.

Bu 'çok etkili demokratikleştirme' aracının eksiklikleri saymakla bitmez ve burada ayrabildiğimiz yer konuyu bütün boyutlarıyla ele almamıza elvermemektedir. En göze çarpan konulardan biri, adayların 'hareketli bir hedefi', yani Kopenhag kriterlerine ek bir kriterin gerektirdiği koşullar arasında, sürekli büyüme ve değişimi kovalama hususunda çektikleri güçlüklerdir. Ekonomik ve siyasi koşulluluk, bir üçüncü kriterle, yani *acquis communautaire*'in benimsenmesiyle ikiye katlanmıştır. Bu üçüncü kritere uymak, adayların 80.000 sayfayı aşan bir mevzuatı içeren ve sürekli büyüyen bir belgeyi benimsemek için sonu gelmez bir yarışa girmelerini gerektirmektedir. Bu kayıtsız şartsız benimseme telaşının, AB içindeki demokratik eksikliği buna razı gelen ülkelere aktardığı da ileri sürülebilir. Sözgelimi, Haziran 1999'da Macaristan'da yapılan bir parlamento oturumunda, 180 kanunun 152'si *acquis*'in bir parçası olmaları sebebiyle, hiçbir tartışmaya tabi olmaksızın kabul edilmiştir.

Teşvike dayalı ödül-ceza hesaplamalarına hiç de uygun olmayan ikinci bir eksiklikse, daha yakın bir zamanda mevcut AB'nin 'birleşme kapasitesi' kavramının benimsenmesiydi. Daha sonra adı 'entegrasyon kapasitesi' olarak değiştirilen birleşme kapasitesi, aslında 'Topluluğun Avrupa entegrasyonu devinimini korurken, yeni üyelerle birleşebilmesi gerektiğini' belirten ek bir kriter olarak 1993 Kopenhag Zirvesi'nden beri kâğıt üzerinde mevcut bulunmaktaydı.

Ancak, bu kriterin kasten belirsiz bırakıldığı kolaylıkla ileri sürülebilir. Birleşme kapasitesi kavramının belirsiz bırakılması, AB'nin gelecek vaatlerine yönelik amaçlarına ve koşullarına uyması bakımından kasıtlı bir tavırdı. Topluluk tarafından birbiri ardına çıkarılan strateji belgeleriyle gerçekleşen büyük patlama genişlemesinin ardından, bu belirsizliğin giderilmesine yönelik gayretler sarf edildi. 2006 genişleme stratejisi belgesine göre, AB, 'yeni ta-

ahhütlerde bulunurken dikkatli davranacağını' açıkladı.² AB, Batı Balkanlar'daki yeni üyeleri entegre etme kapasitesiyle ilgili kısıtlamaları bir kez daha ifade etmişti (potansiyel adaylar açısından: BM Güvenlik Konseyi 1244 sayılı Kararı uyarınca Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ, Sırbistan ve Kosova). Genişlemenin entegrasyon devinimini tehlikeye atmayacağına yönelik taahhüdünü vurgularken, diğer yandan da AB içinde genişlemeye ilişkin yenilenmiş bir fikir birliği vaat ediyordu. Genişlemenin 'sonlu' bir süreç olmasına dayanarak, komşuluk politikasıyla genişleme politikası arasında kesin bir sınır çiziyordu.

KUSURSUZ BİR SİCİL Mİ?

Koşulluluğun son on beş yıl içindeki sicili nasıl değerlendirilebilir? Bu noktada, başvuran ülkeler üzerinde ödül (vaat edilen veya bağışlanan) ve ceza (açık veya gizli) yönteminin kullanılmasına odaklanabiliriz. AB'nin giriş tarihi belirlendikten ve söz konusu ülke kapıdan adımını attıktan sonra, katılım aşamasındaki ülkelere halen bir şeyler talep etmesinin sebebini daha önce birçok değerlendirme sormuştur (Sedelmeier ve Epstein, 2008). 'Cezalar' katılımın ötesine mi geçmektedir? 2007'ye kalan iki CEE ülkesinde genişleme sürecinde koşulluluğun sicili oldukça karıştı. Komisyon, tüm protestolarına rağmen, Romanya ve Bulgaristan'daki reformların, özellikle de bu iki yeni ülkede 2007 dönemi sonrasındaki yargı ve yolsuzlukla mücadele reformunun gevşediğini hiç de hoşlanmayarak gözlemledi. Peki AB'nin elinde katılım sürecindeki ülkelerin Birliğe kabul edildikten sonra vaat ettiklerini yerine getirmeye zorlayacak başka bir araç var mıydı? Bu sorunun yanıtı, AB'ye tam üye olmanın getirdiklerinde, yani Avrupa bölgesine ve vizesiz bölgeye entegre olmak gibi unsurlarda yatmaktadır. Koşulluluğun kimi öğrencilerine göre (Johnson, 2008), bunlar da yeni üyeleri katılım yarışında önde gidenler ve geride kalanlar olarak bir kez daha ikiye ayırarak yetersiz kalmaktadır.

Diğer bir soruysa, AB'nin katılım sonrası için vaat ettiği ödüllerin etkinliğidir; diğer bir deyişle, 'ödüller' katılımın ötesine mi geçmektedir? 2007'de katılanlar da dahil, 10 CEE ülkesinin hepsinin katılımı, başta AB 8 için 2011'de, tüm AB 27'ler içinse 2014'te son bulacak olan işgücü hareketliliği dönemi olmak üzere, uzun geçiş dönemleriyle örülüydü. Düzenleme alanlarındaki geçiş dönemleriye, gelecekte 'iki' veya 'çok' katmanlı bir AB'nin ortaya çıkarak, ülkelerin kendi tempolarına göre entegre olmalarını veya ay-

2 Bkz. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/Nov/com_649_strategy_paper_en.pdf

rı yollara gitmelerini sağlayacağına dair geçerli bir endişeye sebep olmuştu. Bazı analistlere göre, Lizbon Antlaşması dahilindeki AB 27’deki anlaşmazlıkları çözenin ve daha derin bir entegrasyonla devam etmenin tek yolu, AB üye devletlerinin hepsinin katılımı olmaksızın kurularak, hızlı bir entegrasyon süreci izleyecek bir iç grubun oluşturulmasında yatmaktadır. Katmanlaşmanın ve/veya yeni üyelerin daha da marjinalleşmesi olasılığı dışında, Polonya ve Romanya’yla Genel Zirai Politika ve Yapısal Fonlar konusunda bütçe için yeniden müzakere edilmesi durumunda gördüğümüz gibi, ülkelerin katılımının ardından dahil olma koşullarında (kimileri tarafından) öngörülemez değişiklikler yapılmıştır. Bu gelişmeler, AB 27 içindeki dağıtımına ilişkin endişeleri vurgulayarak, mevcut adaylarla gelecekteki üyelerin gelişim seviyeleri arasındaki farklılığı yönetmek konusundaki güçlükleri bir kez daha göz önüne sermektedir.

Sonraki bölümde, AB koşulluluğu kapsamında CEE’de son zamanlarda yaşanan deneyimler, Batı Balkanlar’da (BB) yaşanan daha güncel durumla karşılaştırılarak, belirli bir perspektif içinde ele alınacaktır. Müstakbel adaylar, daha önce katılan ülkeler grubundan daha mı farklıdırlar ve koşulluluk araçları ve mekanizmaları, bölge içinde ve adaylar arasında bu farklılıklarla başa çıkmaya ne kadar hazırlıklıdır?

Hırvatistan ve Türkiye’yle yapılan katılım müzakereleri, Ekim 2005’te başladı. Komisyon, Batı Balkanlar için kullanılan mevcut tüm destek araçlarının yerini alacak bir izleme aracı (temel ölçütler) ve bir mali araç (Ön Katılım Aracı) olmak üzere, iki yeni araç benimsedi. Komisyon’un bu yeni araçları benimserken, yakın geçmişteki deneyimlerinden ders almaya çalıştığı, bunun yanı sıra bölgede koşulluluk prensibini uygularken yaptığı hataların bazılarını düzeltmeye gayret ettiği gözlemlenebilir. AB, Avusturya başkanlığında Batı Balkanlar’a yönelik taahhüdünü (Avusturya Hırvatistan’ın üyelik perspektifinin Türkiye’den daha önce gerçekleştirilmesinde ısrar ediyordu) yineledikten sonra, bölgesel işbirliğini (ör. Hırvatistan, EYC, Makedonya ve Arnavutluk arasında) teşvik edecek ek araçlar geliştirmeyi ve bölgedeki ülkeler arasındaki yatırım ve ticaret trafiğini arttırmayı umuyordu. CEE, özellikle de Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya’dan oluşan Visegrád 4 grubu, daha önceden mevcut bulunan ve daha da önemlisi halen işlemede olan bölgesel ilişkiler konusunda güçlerini ortaya koydu. ‘Bölgesel’ değişken, bir sonraki bölümde ele alacağımız CEE ve BB’de AB koşulluluğu prensibinin kullanımının başarısı ve başarısızlığını karşılaştırırken, parametrelerimizin (bkz. **Tablo 1**) merkezinde yer almaktadır.

CEE İLE BB’NİN KARŞILAŞTIRILMASINA YÖNELİK PARAMETRELER

Reform Geçiren Ülkeler Arasında Sağlıklı Rekabet

Komisyon, 1990’ların başından beri CEE için üyeliğe yönelik ekonomik ve siyasi koşulların CEE’deki reform geçiren 8 CEE ülkesi arasında oluşacak sağlıklı bir rekabetle kolaylaşabileceğini veya kolaylaştırılabileceğini ummaktaydı. Lech Wałęsa tarafından toplanan 1991 zirvesinden beri, AB bir yandan bölge içinde daha yakın kültürel, ticari ve siyasi bağlar kurarken, bir yandan da CEE’nin Avrupa yolunu koordine eden bir araç haline geldi. Slovakya 1990’ların ilk yarısında, Polonya’ya 2000 yılında katılım konuşmalarında arka sıralara gerilerken, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti AB üyeliği sürecinde gecikmelere tahammülleri olmadığını söyleyerek bir nevi tehditte bulundu. Birçokları, özellikle Slovakya için, diğer üç ülkenin gerisinde kalmış olmanın AB yanlısı koalisyonunun elini güçlendirerek, 1997 Lüksemburg Zirvesi’nin ardından Mečiar’ı yeşil ışık ülkeleri grubundan ihraç edip, 1998’de de Mečiar rejimini yıkmalarına sebep olduğunu ileri sürmektedir. Daha dar bir kapsamda olmakla beraber, Visegrád grubuna yakın bir şekilde, bölgesel rekabet Baltık 3 içinde de önemli bir rol oynadı. Estonya, Lüksemburg zirvesinde, üç ülke arasında önde giden ülke olarak gösterilmiş, böylelikle diğer iki Baltık ülkesinin ‘demokratik koşulluluk prensibine’ uymak konusunda Estonya’ya yetişmek için ‘daha sıkı çalışmaları’ gerektiği vurgulanmıştı. Letonya’nın Aralık 1997’de birinci dalga katılım ülkeleri arasından çıkarılması, dışlanma duygusunu körükledi ve ülkenin yakın komşulara yetişmek için baskı uygulamasıyla, ‘Slovak’ etkisinin tekrarlanmasına yol açtı. Estonya’ya yetişmek için girilen rekabet, temel uyum ölçütlerinin karşılanamaması Komisyon tarafından eleştirilse de, 1998-2005 yılları arasında Letonya ve Litvanya’daki azınlık haklarında ve diğer siyasi ve idari reformlarda ciddi bir rol oynadı.

Batı Balkanlar’daki katılımcı ve aday ülkeler arasında da benzer bir sağlıklı ve verimli rekabet görülebilir mi? Neredeyse tüm Balkan ülkelerinde, devletler, mücadelelerden, genellikle de ülkelerin birbirleriyle girdiği silahlı mücadelelerden sonra kurulmuştur. Azınlık çatışmaları ve çözülmeyen nüfus iskânı halen devam etmektedir. Bu durumda sağlıklı bir rekabet yerine, ülkelerin Komisyon’la olan ilişkilerini iki taraflı bir şekilde yürüttükleri öne sürülebilir. İki taraflı yaklaşım veya her ülkenin kendi başına hareket etmesi, 2006 genişleme stratejisinde aşağıdaki beyanla hoşgörölmüştür:

‘...her ülke, kendi değerine göre yargılanır: Müzakereler, ülkelere gerekli reformları yerine getirmek ve tüm üyelik koşullarını karşılamak konusundaki kabiliyetlerini gösterme fırsatı sunmaktadır...’

Dolayısıyla, Komisyon bu ülkeler arasında bir rekabet duygusunu beslemiyor gibi görünmektedir. Bir siyasi birliğin eski parçaları arasındaki rekabet kaçınılmaz olduğu halde, bu mücadelenin/rekabetin ne kadar sağlıklı olduğu söylenebilir?

Katılım Ülkeleri Arasında Bölgesel İşbirliği

Özellikle Visegrád 4 (V-4) bölgesindeki bölgesel işbirliği, AB koşulluluğunu daha erken bir tarihe taşımaktadır, ancak bu işbirliğinin her ülkenin siyasi, ekonomik ve *acquis* ile ilgili reformların benimsenmesi koşuluna uymanın getirdiği siyasi, ekonomik ve idari güçlüklerle başa çıkmasına yardımcı olduğu da ileri sürülmektedir. V-4 içindeki işbirliği, ticaret anlaşmalarının çok ötesine geçerek, özellikle Slovakya ile Çek Cumhuriyeti arasında olmak üzere, ulaşım ağlarının inşası, sınıraşırı işbirliği, Brüksel’de birlikte yapılan lobi çalışmaları, *acquis*’in aktarımını kolaylaştırmak ve tercümelere yardımcı olması için birbirinin uzmanlarından faydalanma gibi alanları kapsayacak şekilde genişledi.

Batı Balkanlar’da, bölgesel işbirliği, stabilizasyon ve birleşim anlaşmalarında özel bir koşul olarak yer almaya başladı. BB’de bölgesel işbirliğinin bir gereklilik oluşu, Komisyon tarafından ‘istikrarın vazgeçilmez bir parçası’, ‘uzlaşma, iyi komşuluk ve iyi siyasi ilişkiler için bir katalizör’ ve ‘milliyetçiliği ve hoşgörüsüzlüğü aşarak, bölgede karşılıklı bir anlayışı ve siyasi diyalogu teşvik etmenin’ bir yolu olarak açıklanmaktaydı.³ Ekonomik refah ve siyasi istikrar seviyeleri bölgede büyük farklılıklar gösterdiği için, AB, bölgesel işbirliğini proaktif bir şekilde teşvik etmeye ve son zamanlarda artarak, AB üyeleriyle aday ülkeler arasındaki (ör., Slovenya ile Hırvatistan, Yunanistan ile EYC Makedonya) sınır çatışmalarında oldukça belirgin bir hal alan ‘bölgesel anlaşmazlıkları’ baştan aşağı ortadan kaldırmaya çalışıyordu. 2006 yılında CEFTA’nın yeni ve modernleştirilmiş versiyonuyla birlikte, bölgede bir serbest ticaret bölgesi kuruldu. Aynı şekilde, Haziran 2006’da, elektrik piyasası ve doğal gaz ağları entegrasyonuna yönelik hukuki bir çerçeve oluşturan bir antlaşma yürürlüğe girdi. Şubat 2008’de, bölgesel bağları kurumsallaştır-

3 Komisyon’un strateji kitabına şu adresten ulaşılabilir: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/nf5703249enc_web_en.pdf

ma umuduyla, RCC (Bölgesel İşbirliği Konseyi) kuruldu. Bunlara rağmen, sorulması gereken asıl soru, bölgesel işbirliğinin bu gayretlerin hedeflediği şekilde bölge içinde başarı kazanıp kazanmadığıdır. Bölgesel işbirliği, Komisyon'un değerlendirmelerine göre, ticaret, enerji ve ulaşım alanında görülmektedir.⁴

Daha doğru bir değerlendirmeyle, bölgesel işbirliğinin genellikle bölgenin önde gidenleri, yani aday ülkeler arasında oluştuğu söylenebilir. Hırvatistan ve Makedonya AB-27 ile daha geniş ticaret ve yatırım bağları kurarken, Arnavutluk ve Karadağ Komisyon'la daha çok işbirliği yapmakta, ama aynı işbirliğini birbirleriyle kurmamaktadırlar. Bölgesel işbirliğinin verimliliğini değerlendiren raporlar, bölgenin üyelik yolunda olan ülkelerle, geride kalarak üyelik süreci geciken ülkeler arasında ikiye bölündüğü görüşüne hükmetmektedir. Bu ülkeler, iki temel güvenlik sorunu, yani Bosna-Hersek (Sırbistan ve Hırvatistan için) ve Kosova (Sırbistan, Arnavutluk ve Makedonya için) sorunları açısından da ikiye ayrılmış durumdadır. Yarışın önde gidenleri, Hırvatistan başkanının ülkelerin ilerleyişinin önde gidenlerin arkada kalanları beklemesini ifade eden bir *karavan prensibi*'ne değil, *yelkenli prensibi*'ne (her ülkenin hazır olduğu zaman katılmasına izin vermeye) tabi olmaları gerektiğini söyleyen beyanından da anlaşılacağı gibi, bölgesel bağları yüzünden *cezalandırılmak* istememektedirler. Ancak önde giden ülkeler bile, geride kalan komşularıyla daha yapıcı ilişkiler kurma gerekliliğinin farkındadır. O halde, geride kalanlar önde giden komşularının ilerleyişine içeriyorlar mı, yoksa önde gidenlere verilen ödüllerden cesaret mi alıyorlar? CEE içinde işbirliği pek az teşvik edilse de, Batı Balkanlar'da işbirliği zorunlu kılınmıştır. Daha önce işbirliğinin bulunmadığı bir alanda, bölgesel işbirliği kurmaya yönelik yukarıdan aşağıya yaklaşım pahalıya mal olsa da, ülkelerin entegrasyonun farklı aşamalarında olmasına bakılmaksızın, doğru yönde atılan bir adım olabilir.

Mevcut Katılım Ülkeleri Geçmişin ve Bugünün Başarılarının Sağladığı Örneklerden Ders Alabilir

Üyeliğe talip olan ülkeler arasında ders alma ve öykünmenin etkileri (Jacoby, 2004; Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005) AB koşulluluk prensibine ilişkin literatürde kapsamlı bir şekilde tartışılmaktadır. Deneyim alışverişinde bulunmak, insan ve para kaynaklarına ilişkin ağır taahhütler olmaksızın, karşılıklı fayda sağlayan bir unsur olarak görülmektedir. Slovakya ile Macaristan ve Slovakya ile Çek Cumhuriyeti arasında, örneklerden ders alma ve öykün-

4 Bkz. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/november/tradoc_141300.pdf

meye dair emsal durumlar yaşanmıştır. Bu ülkeler Brüksel’de birbirlerinin deneyimlerden faydalanırken, bir yandan da AB mevzuatını uyarlamamanın en karmaşık olduğu durumlarda bile kendilerine ait dahili uygulama yöntemlerini de paylaşmışlardır.

AB, Batı Balkanlar’daki ülkelerin sanayilerini, ulusal ve bölgesel idarelerini ve silahlı kuvvetleriyle polis güçlerini yeniden yapılandırma sürecinde karşılaşılan ekonomik ve sosyal bedellerle başa çıkma konusunda benzer koşullar ve zorluklar yaşadığını, bazı ülkelerdeyse ICTY ile tamamen işbirliği kurma koşullarının karşılanmadığını fark etti. Komisyon bu sebeple, ülkelere proje geliştirme ve uygulama alanında uluslararası uzmanlık ve desteğe daha fazla ulaşma, ayrıca devlet ve özel kaynaklardan uluslararası finansman sağlamanın daha ileri yollarını arama yolunda aldıkları dersleri ve edindikleri uzmanlığı paylaşmaya teşvik etti. AB *acquis*’inin uyarlanması alanında olduğu gibi, ciddi maddi kaynakların aktarılması gereken bir durumda, öğrenmek ve paylaşmak önemli bir rol oynamaktadır. Hırvatistan, kendi mali kaynaklarını kullanarak *acquis*’i bölgedeki diğer tüm ülkelerden daha iyi bir şekilde entegre etti; bugünse, talep üzerine mevzuatın belirli parçalarını paylaşmaktadır.

Bir başka ülkenin deneyimlerinden faydalanarak kurulan işbirliği, son iki yıl içinde Makedonya ve Hırvatistan durumlarında belgelendi. İki ülke de, sınır çatışmaları sebebiyle katılım süreçlerinde ciddi şekilde tökezlemelerine yol aşan engellerle karşılaştılar ve bu engeller iki ülkenin de Başbakanlarının birbiri ardına istifa etmelerine zemin hazırladı. Hırvatistan, Skopje’nin Avrupa-Atlantik işbirliği konusunda Makedonya’ya destek verirken, Makedonya da bazı AB uluslarının Hırvatistan’a dayattığı çıkmazın negatif etkileri konusunda sesini yükseltti. Hırvatistan-Makedonya ticareti ve sınıraşırı-yabancı doğrudan yatırım 2008 ve 2009 yıllarında büyümeye devam etti.

Katılım Ülkelerinde Reform Konulu Fikir Birliği

Reform konulu fikir birliğinin varlığı veya yokluğu konulu fikir birliği, literatürde CEE ve Batı Balkanlar’da geçirilecek ve uygulanacak maliyetli reformlar olarak geniş bir yer bulmuştur (Knill ve Lehmkuhl, 2002; Grzymala-Busse ve Innes, 2003). Reform konusundaki fikir birliği, çeşitli *veto oyuncularını* arasında kurulan koalisyonların ‘Avrupa’ya dönüş’ amacı altında birleştiği bir durumda, CEE’deki ekonomik ve siyasi reformların ilk aşamalarında daha güçlüydü. CEE geçişlerini inceleyen analistler, veto oyuncularını Avrupa bayrağı altında birleştiren reform konulu fikir birliğinin, giriş tarihi belirlen-

dikten ve katılım gerçekleştiikten sonra zayıfladığını ortaya koymuşlardır. Avrupa bölgesine girmek gibi diğer üyelik koşullarını karşılama aşamalarında, fikir birliği tamamen zedelendi veya yok oldu. Maastricht koşulluluğunun Kopenhag koşulluluk prensibinden daha güçsüz olduğu ortaya çıktı. Hatta AB oyuncuları, geride kalan ülkelerin Avrupa bölgesini bir iç politikaya dönüştürmek konusundaki cesaretini kırdı.

1994-95 yılında CEE ülkeleriyle imzalanan İstikrar Paketi (İP), bu ülkelerdeki siyasi elite daha güçlü bir hedef ile üyeliğe yönelik koşulların karşılanması için daha tutarlı talimatlar vermek amacıyla, 2003 Selanik Zirvesi'nde Batı Balkan ülkeleriyle (Hırvatistan, Sırbistan, Makedonya, Kosova ve Bosna-Hersek) tekrarlandı. İP siyasi bir deniz feneri ve bir ek olarak formüle edildiği için, koşulluluğun temel unsuru, seçilen bir dizi ülkeyle yapılacak üyelik müzakereleri için gereken çerçeveyi sağlayacak olan İstikrar ve Ortaklık Süreci'ydi (İOS).

Batı Balkanlar'a bakıldığında, ülkeler arasında adaylık veya üyelik statüsü kazanmak için reform konusunda daha da sağlam bir fikir birliği sağlandığı söylenebilir. Ayrıca bölgesel yaklaşımın ve araçlarının *ilk* aşamalarda reformlara yönelik inandırıcı teşviklerden yoksun olduğuna da dikkat edilmelidir. En önemli teşvik, yani üyelik perspektifi, verimli bir şekilde işlemiyordu. Ancak daha sonraki aşamalarda, İOS ve 'görünür ve gerçekli' bir üyelik umudu, koşulluluğun daha verimli bir şekilde işlemesini sağlayarak, farklı siyasi ve ekonomik veto oyuncuları arasındaki bu fikir birliğini beslemeyi başardı. AB koşulluluk prensibi, Makedonya ve Hırvatistan'da reformların yapılmasını sağlayarak, Sırbistan ve Arnavutluk'taysa aynı koşulun daha küçük bir ölçekte ve daha az tutarlı bir şekilde yerine getirilmesini mümkün kılarak, ulusal otoritelere yönelik teşviki bağlamayı başardı. Şimdiye kadar ele aldığımız Hırvatistan deneyiminde, müzakerelerin zorlu ölçütler ve doğrulama sürecindeki gecikmelerden ötürü ağır bir tempoyla yürümesi, koşulluluğun sınırlarına işaret etmektedir. Genişleme Komisyonu Üyesi Rehn, bu döneme kadar reform konusundaki fikir birliğiyle ulaşılmış olduğunu açıkça ifade ederken, Hırvat reformcular AB'nin katılım çıkmazının önündeki engellerin tamamen aşılması için kendi payına düşeni yapması gerektiği görüşündedirler. Makedonya'ya bakıldığında, Komisyon, ülkenin yargı reformlarında ve İOA (İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları) yükümlülüklerinin uygulanması konusunda iyi bir ilerleme kaydettiğine karar verdi. Komisyon, Makedonya'nın 2001 tarihli Ohrid Anlaşması'nı uygulayarak, çok ırklı demokrasiyi güçlendirmeyi sürdürdüğünü belirtirken, ülkedeki oldukça AB yanlısı koalisyona yolsuzluk-

la mücadele, kamu hizmeti reformu, ticaret ortamını geliştirme ve istihdamı canlandırma konularında ilerleme kaydetmesi için kredi verildi. Buna rağmen, Komisyon Makedonya hükümetine serbest ve adil seçimlerin yapılmasını sağlaması ve büyük siyasi partilerle oyuncular arasındaki diyalogu iyileştirmesi gerektiği tavsiyesinde bulundu. Bu sebeple, Komisyon’un Makedonya’nın yanı sıra, Sırbistan ve Karadağ’da da desteğin zayıflayacağına yönelik endişelerini ifade ettiği bir bağlamda, daha fazla gayret sarf etmek gerekli bir hamle olarak görülüyordu. Bu yılın Temmuz ayında, bu üç ülke arasında, Makedonya hükümeti tarafından ‘dev bir adım’ olarak karşılanan, Sırp Başbakanı’nınsa ‘şahsi saygınlığın yeniden kazanılması’ olarak yorumladığı vize kolaylığı anlaşmaları imzalandı. AB, müzakerelerin yolunu tıkayan devasa engeller göz önünde bulundurulduğunda, bu kadar küçük ve sembolik imtiyazlarla reform konulu fikir birliğinin ne kadarının korunmasına yardımcı olabilir?

TABLO 2.1
Koşulluluk Performansı: CEE ile BB’nin Karşılaştırması

Sonuçlar	CEE	BB
Sağlıklı rekabet	Evet: SK, LIT. ve LAT. Lüksemburg sonrasında genel tempoya yetişti.	Hayır: Her ülke, AB ile çift taraflı ilişkilerine odaklanmış durumdadır.
Bölgesel işbirliği	Evet: V-4 grubu AB ile müzakere halindedir.	Hayır: Bölgesel düşmanlıklar.
Örneklerden ders alma	Evet: SK-Çekoslovakya örneği	Belki?: MAK-HIR ör.
Reform konulu fikir birliği	Evet, (katılımdan sonra daha az)	Hayır: Bosna, Sırbistan.

NE GİBİ DERSLER ALINABİLİR?

Daha önceki bölümlerde ele aldığımız üzere, Batı Balkanlar’daki koşulluluk prensibi, farklı önem seviyelerinden, yani İOS koşulları ve İOA anlaşmaları ile ödül olarak Katılım veya Avrupa Ortaklıklarından oluşuyordu. Bunların uygulanmasına ilişkin genel bir değerlendirme, bir parça ilerleme kaydedilmesine rağmen, AB koşulluluğunun arz ve talep yönleri üzerinde bir *taahhüt eksikliğinin* bulunduğunu ortaya koymaktadır. Öncelikle, aday ülkelerin büyük çoğunluğunda, süreç, arz yönünden üyelik perspektifinin eksikliği, diğer bir deyişle ‘*finalité*’ yokluğu gibi birtakım yetersizlikler yaşamaktadır. Talep yönünden yaşanan bir o kadar önemli sorunsu, AB’nin 2005-2009 yılları arasında AB tarafından Batı Balkanlar’a genişletilen destek fonlarının gittikçe

azalmasıdır. Birçok analist, cömert fonlardaki bu azalmayı Romanya ve Bulgaristan için yapılan beşinci genişlemenin olumsuz deneyimlerine bağlamaktadır. Bulgaristan'da AB fonlarına ilişkin sahtekârlıkların ve kötüye kullanımların ortaya çıkmasıyla birlikte, AB fon almaya uygun olmak için daha katı koşullar getirmiş (ör., Komisyon uygulama boşluklarını daha fazla vurgulamaya başlamış), takip koşullarını katılaştırmış ve mevcut adaylara yönelik vaatleri daha az kesin bir şekilde ifade etmeye başlamıştır.

Dolayısıyla, koşulluluğun Batı Balkanlar'da yarattığı başlıca tuzaklardan biri, ödüllerin ilerlemeyle olan bağlantısı ortadan kalkarken, koşulların sertliğini korumasına dayanır. Kimileri, açıkça belirtilmediği halde, Komisyon'un bölgenin önde giden ülkelerinin arzu ettiği gibi bir tek öğün ya da yelkenli yaklaşımı benimsemektense, adayların yaklaşık aynı zamanlarda üye olmalarını tercih ederek, Batı Balkanlar için daha uzun bir ufuktan yana olduğundan kuşkulandırlar. Açık ölçütlerin yoksunluğu (ör. CARDS⁵ programı bakımından) bazı analistler tarafından eleştirilirken, temel eleştiri hattı, ödülün gelişigüzel kullanılmasına odaklanmıştır. Diğer bir deyişle, AB siyasi ödülleri alarm durumlarında veya acil durumlarda dağıtmakla suçlanmaktadır. Ülkeler ve politika analistleri, şikâyetlerini Komisyon'a bildirerek, daha da önemlisi iç ve dış tutarlılık talebinde bulundular (ESI raporu 2004, 2006). Bu şikâyetler, Batı Balkanlar'a gelecekte yapılacak tüm desteklerin, Avrupa Birliği yapısal fonlarının altında yatan kalkınma prensipleri, yani yerel ortak finansman; Komisyon'la ulusal ve alt ulusal yetkililer arasında kurumsallaştırılmış ortaklık ve kalkınma gayretlerinin etkin bir şekilde çok yıllık olarak planlanması doğrultusunda verilmesi gerektiğini vurguluyordu: Bu prensipler bölge çapında eşit şekilde uygulanmalıydı.

TÜRKİYE TEK BAŞINA BİR GRUP MU?

Kasım 2008'de, Komisyon, 2009 yılının Batı Balkanlar ve Türkiye'nin yılı olacağını açıkladı.⁶ Türkiye, sürekli tekrar edilen nevi şahsına münhasır özellikleri sebebiyle, benzersiz bir güçlüğü temsil etmektedir. Ne bölgesel işbirliği planının bir parçası ne de bölgesel destek fonunun bir katılımcısı olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra, Batı Balkanlar'ı birleştiren engeller, Türkiye için geçerli olmadığından, AB'nin ortak bir yaklaşım uygulamasını önlemektedir.

5 Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve Stabilizasyon İçin Topluluk Desteği (CARDS) programı, Avrupa Komisyonu tarafından Batı Balkan ülkelerinin ekonomik gelişimini desteklemek üzere oluşturuldu. Program katılımcıları, Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ ve Eski Makedonya Yugoslav Cumhuriyeti'dir.

6 Bkz. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/1638&format=HTML&age>

Nüfusu ve ekonomisi bakımından, önceki ve mevcut adaylar arasında en büyük adaydır. Ayrıca ağırlıklı olarak Müslüman bir ülke oluşu, Hıristiyan bir kültürel mirasın üyesi olmaya uygunluğu konusunda tartışmalara yol açmaktadır. Türkiye, aynı zamanda kişi başına düşen GSMH bakımından da başvuran tüm ülkeler arasında en yoksul ülkedir. Yine de burada sorulan soru, Türkiye'nin adaylığının ne ölçüde 'n=1', yani AB Komisyonu ve Türkiye'deki reformcular için benzersiz bir vaka olarak görülmesi gerektiğidir.

Komisyon, katılım müzakereleri açılmadan önce, Türkiye'nin Müzakere Çerçevesindeki 'çıkış seçeneklerini' açıklamıştır. Bu seçenekler, reformların ilerleyişinde sürekli bir boşluk yaşanması ya da Kıbrıs gibi siyasi bir açmaz bulunması halinde, iki tarafın da üyeliğin askıya alınmasını isteyebilmesini garanti etmektedir. Ayrıca, 2005 yılında Türkiye'yle katılım müzakerelerinin başlatılmasına karar verildiğinde görev yapan Avusturya başkanlığı döneminde, Fransız siyasi elitinin bir bölümü de gelecekteki genişlemelerin tümünün referanduma sunulmasını talep eden Avusturyalıları katılmıştı. Fransa'da, Fransız Anayasası bu kararı yansıtabilecek şekilde değiştirilmişti; Avusturya'ya sorulursa, Türkiye'nin üyeliği ulusal referanduma sunulmalıydı. Türkiye'ye uygulanan siyasi koşulluluğa baktığımızda, gözlemciler uyumun etkili bir şekilde izlenmesi için net ölçütlerin yoksunluğundan şikâyet etmekte ve ölçütlerin netleştirilmesini talep etmekteydiler (BB durumunda tartışıldığı gibi). Daha da önemlisi, kimileri siyasi koşulluluğun teknik ve objektif bir bakımdan koçluk desteği almasının, siyasi bakımdan hassas reformların hassaslığının giderilmesini sağlayacağını ileri sürüyordu. Peki bu önlemler ve AB tarafından arttırılan ödüller, Türk devletinin toprak bütünlüğüne ve bölünmez kimliğine ilişkin demokratik koşulluluğun ağır siyasi bedellerini aşmaya yetecek miydi?

GENİŞLEME POLİTİKASININ GELECEĞİ

AB'nin genişleme stratejisinde Batı Balkanlar'daki durumun çeşitliliğini 'idare etmek' için bazı önemli değişiklikler yapılmıştır. Batı Balkanlar'ın Strateji tarafından belirlenen ortak sorunları, yüksek işsizlik oranı, zayıf ekonomiler ve toplumsal uyumun yetersizliği idi. Bu ortak noktalara karşın, her ülkenin kendine özgü dinamikleri vardı. Bu yüzden, Batı Balkanlar stratejisi mottosu, 2006 Katılım Stratejisi'nde belirtildiği gibi, 'koşulluluğun her ülkenin ihtiyaçlarına göre özelleştirilmesi' halini almıştı. Bu stratejinin üç temel noktası, bölgesel işbirliğinin daha fazla vurgulanması, koşulluluğun katı bir şekilde izlenmesi ve özelleştirilmiş ülke stratejileri olarak sayılabilir. Bu strateji, denenen

ödül-ceza yaklaşımının güncellenmiş bir versiyonuna işaret etmektedir. Her şeye rağmen, stratejinin CEE'ye genişleme konusundaki geçmiş deneyimlerden alınan dersleri içine aldığını ve bir ölçüde uluslararası mali kuruluşların koşulluluk hakkında, özellikle de 'her ülkeye tek model'in uymayacağına ilişkin aldığı dersleri yansıtmakta olduğunu eklemeliyiz.

CEE'nin aksine, BB'deki genişleme koşulluluğunun birçok güçlüğü, sınıraşırı boyutlar arz etmektedir. Yukarıda da tartıştığımız gibi, Komisyon Bölgesel İşbirliği Konseyi'ni kurarak, mevcut CEFTA anlaşmasını bölgedeki daha fazla ülkeyi kapsayacak şekilde genişletmiştir. 2000'lerin başından beri kullanılan CARDS programı, 2007 yılında IPA'ya (Katılım Öncesi Destek Aracı) dönüştürülmüştür. Kardeş ülke uygulaması da, özellikle Hırvat görevlilerin AB izleme süreci için 3.000 sorunun yanıtlanmasına yardım ettiği Makedonya durumunda epey yardımcı olmuştur.

Daha da önemlisi, AB yeni bir aracı, yani ölçütleri devreye sokmuştur. Bu ölçütler, ilerlemenin ölçülmesini kolaylaştırmaktadır ve *acquis*'in temel unsurlarıyla bağlantılıdır. Açılış ölçütleri gelecekteki uyum için hazırlık adımlarını ve *acquis*'e bağlı koşulları yansıtan sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilmesini içerirken, kapanış ölçütleri de hukuki önlemleri, idare ve yargı organlarını ve *acquis*'in uygulanmasına ilişkin izleme kaydını içermektedir. Komisyon, ülkenin açılış ölçütlerini karşılamadığını gözlemlerse, bu bölümdeki müzakereleri derhal askıya alabilmektedir. Aynı şekilde, bir ülke şartlı olarak kapatılan bir bölümdeki kapanış ölçütlerini karşılayamaması halinde, Komisyon, Üye Devletlere bu bölüm hakkındaki katılım müzakerelerinin yeniden açılmasını önerebilmektedir. Bu durum, Komisyon'u önceki genişlemelere oranla, sürücü koltuğuna daha kesin bir şekilde oturtmaktadır.

Bulgaristan ve Romanya'nın katılımlarından alınan derslere bakıldığında, BB stratejisi katılım sonrası ilerleme izleme sürecinin dayatılmasını yansıtarak, katılım sürecinin aday ülkelerin standartları karşılamayı sürdürmesini sağlamadığını kabul etmiş olmaktadır. Önceki genişlemeden alınan bir başka dersse, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele ile yargı reformunun, diğer reformların planlanan zaman çerçevelerine uygun şekilde yapılması için, çok daha erken aşamalarda ele alınması gerektiğidir. Gelgelelim, burada yeterince tartışılmayan bir konu vardır: Balkanlar'ı başarılılar ve başarısızlar olarak ikiye bölme *tehlikesi*. Bu bölünmeler, bölgesel işbirliği unsurunun AB koşulluluğundan önceki bir tarihe dayanmadığı ve bölgesel anlaşmazlıklar, sınıraşırı etnik çatışmalar ve nüfus yerleşimleri gibi yeni düşmanlıkların veya açık yaraların, bunlardan daha dünyevi sorunlar olan kurumsal

veri oranlarının düzenlenmesi ve ticaret tarifelerinin düşürülmesi gibi piyasaya ilişkin kurumsal reformlarla bir arada mevcut bulunduğu BB'de olumsuz bir etki yaratabilir.

Aday ülkeler, kendilerinden değil de, AB'nin kurumsal sorunlarından doğacak bu sorunları ele almak için ne yapabilirler? Ülkeler, reformların sürekliliği konusunda AB'ye olan taahhütlerini belirtmek için kendi son tarihlerini kendi içlerinde dayatmak zorunda kalabilirler. Bölgesel sorunlara yönelik önceki çözümler, şu anda çözülmemiş olan sorunlar için bir öncül teşkil edebilir mi ve AB'nin çok yönlü kurumları, üye devletlerle adaylar arasında şu anda çift taraflı olarak devam eden çatışmaları ele alacak şekilde nasıl yeniden donatılabilir?

ÖNÜMÜZDEKİ YİRMİ YIL İÇİNDE AB GENİŞLEMESİ VE AB

Genişlemenin bir sonraki aşaması, inkâr edilemez belirsizliklerle örülüdür. Bunları dört ana noktada özetleyebiliriz. Bu noktalardan biri, azınlık hakları ve savaşın parçaladığı alanlardaki nüfusların yerleştirilmesi gibi bazı hassas alanlarda gerçek bir AB politikasının/talimatlarının bulunmayışıdır. İkincisi, 2006'daki genişleme stratejisinin, katılımı birleşimle ve AB'nin entegrasyon kapasitesiyle daha ilgili kılacak şekilde değişmesidir. Dolayısıyla, daha fazla genişleme, AB'deki kurumsal reformlar ile artık daha yakından bağlantılıdır. 2008 ve 2009 yıllarında, AB'nin 'entegrasyon kapasitesi' daha ısrarlı bir şekilde vurgulanmış, ancak yine de belirsiz bırakılmıştır. Üçüncü nokta, beşinci genişleme dalgasından beri bazı AB üyelerinin belirli adaylar hakkında özel taleplerde (ör., referandumlar veya bölgesel revizyon talepleri) bulunmasına ve kırmızı bayraklar çekmesine şahit olmamızdır. Son olarak, mevcut tüm katılım müzakerelerini çıkmaza sokan çift taraflı anlaşmazlıkların, aday ülkeler içinde katılım müzakerelerinin 'birliğini' tehlikeye atmaksızın çözülmesi gerekliliğidir.

Genel olarak, kapsamlı bir değerlendirme oluşturmaktan çok uzak olan bu analiz ile, yeni adayların önceki başvuru sahibi ülkelere oranla daha fazla belirsizlikle ve daha yüksek engellerle karşılaşacağı sonucuna varabiliriz. AB, iki temel ikilemi önümüzdeki yirmi yıla taşımaktadır. Bunların ilki, *birleşme kapasitesi* kavramının belirsizliğini, ikincisiyse Lizbon Antlaşması'nın belirsiz geleceğini ifade eder. AB'nin kendi normatif amaçlarını ve siyasi koşullarını yorumlayışı, üyelerin değişen amaçları ve çıkarlarına büyük ölçüde 'esir' olurken, bölgenin sürekli değişen jeopolitik ve ekonomik gelişmeleri de devinimli değişkenler olarak kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Epstein, Rachel (2005), "Diverging Effects of Social Learning and External Incentives in Polish Central Banking and Agriculture", F. Schimmelfennig ve U. Sedelmeier (der.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe* içinde, Ithaca: Cornell University Press: 178-198.
- EU Commission (2006), "Accession Strategy Paper" accessible at http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/nf5703249enc_web_en.pdf
- EU Commission, (2008), "Western Balkans: Enhancing the European Perspective" accessible at http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/november/tradoc_141300.pdf
- EU Commission (2005), "Regional Cooperation in the Western Balkans: A Policy Priority for the European Union" accessible at http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/nf5703249enc_web_en.pdf
- EU Commission, Press Release, IP/08/1638, accessible at <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/1638&format=HTML&age>.
- Grabbe, Heather (2006), *The EU's Transformative Power: Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe*, Londra: Palgrave Macmillan.
- Grzymala-Busse, Anna ve Abby Innes (2003), "Great Expectations: The EU and the Domestic Political Competition in East Central Europe", *East European Politics and Societies*, C. 17, No. 1: 64-73.
- Hughes, James; Gwendolyn Sasse ve Claire Gordon (2004), "Conditionality and Compliance in the EU's Eastward enlargement: Regional Policy and the Reform of Sub-national Government", *Journal of Common Market Studies*, C. 42, No. 3: 523-51.
- Jacoby, Wade (2004), *The Enlargement of the European Union and NATO: Ordering from the Menu in Central Europe*, Cambridge, UK and New York: Cambridge University Press.
- Johnson, Juliet (2008), "The Remains of Conditionality: The Faltering Enlargement of the Euro Zone", *Journal of European Public Policy*, C. 15, No. 6: 826-42.
- Kelley, Judith (2004), "International Actors on the Domestic Scene: Membership Conditionality and Socialization by International Institutions", *International Organizations*, C. 58, No. 3: 425-57.
- Knill, Christoph ve Dirk Lehmkuhl (2002), "The National Impact of European Union Regulatory Policy: Three Europeanization Mechanisms", *European Journal of Political Research*, C. 41, No. 2: 255-80.
- Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier (2004), "Governance by Conditionality: the EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", *Journal of European Public Policy*, C. 11, No. 4: 661-79.
- Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier (der.) (2005), *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Ithaca ve Londra: Cornell University Press.
- Schimmelfennig, Frank (2007), 'European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Eastern Europe', *East European Politics and Societies*, 21:1, 126-141
- Sedelmeier, Ulrich ve Rachel Epstein (2008), "Beyond Conditionality: International Institutions in Post-communist Europe after Enlargement", *Journal of European Public Policy*, C. 15, No. 6: 826-42.
- Vachudova, Milada Anna (2005), *Europe Undivided: Democracy, Leverage and Integration after Communism*, Oxford: Oxford University Press.

Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Ulusal Kimlik ve Azınlık Sorunları: Batı Avrupa Deneyimi ile Türkiye'deki Kürt Sorununun Karşılaştırmalı Analizi

MAYA ARAKON

GİRİŞ

Ayrılmış hareketler ve ulusal kimlik talepleri, Türkiye'ye özgü bir sorun değildir. Türkiye'deki Kürt anlaşmazlığı, ilk olarak 1974'te bir sınır hareketi olarak başladı; fakat 1980'den sonra bir etnik kimlik ve tanınma talebi şeklini alarak, karakter değiştirdi. Ancak zaman içinde, Türk ordusuyla PKK adlı ayrılıkçı silahlı örgüt arasında silahlı bir çatışma haline dönüştü. Burada birçok problematik nokta bulunmaktadır: anlaşmazlığa yönelik barış yanlısı bir çözümü önleyen engeller nelerdir? Türk devletiyle Kürt liderler, neredeyse kırk yıldır süren kanlı mücadeleyi durdurmak için ne yapmalıdırlar? İngiltere, İspanya ve Fransa gibi benzer etnik ve ayrılıkçı tehditlerle (sırasıyla İrlanda Cumhuriyet Ordusu - IRA, *Euskadi Ta Askatasuna* - ETA ve *Front de Libération Nationale de la Corse* - FLNC) karşı karşıya kalan Avrupa Birliği ülkeleri, barış yanlısı bir çözüm bulma sorununun altından nasıl kalkıyor? Azınlık taleplerine yanıt verirken ne gibi politikalar uyguladılar?

Bu çalışmanın amacı, Türk devletinin Kürt azınlığa yönelik politikalarını, Batı Avrupa deneyimleri, özellikle de Kuzey İrlanda ve Bask ülkesi örnekleri ışığında analiz etmektir. Çalışma, benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmalı bir perspektifle göstererek, bu deneyimlerin Türkiye'ye uygulanıp uygulanmayacağını anlamayı hedefler. Soğuk Savaş'ın son bulmasından sonra, milliyetçilik çift kutuplu sistem altında uzun süredir sahip olduğu bastırılmış statüden sıyrılarak bir uyanış yaşadı. Avrupa çapında milliyetçi duyguların uyanışı, AB kuruluşlarının gitgide artan gücüyle paralel bir şekilde ilerle-

di. Daha önce devlet tarafından sağlanan fonksiyonların yerine getirilmesi için ulus üstü organların görev aldığı yeni bir sistem doğdu. Avrupa'daki azınlıkların kimliklerini daha özgür bir şekilde ifade etmelerini sağlayan bu yeni sistemde, Katalanlar, Basklar, Korsikalılar, İrlandalılar ve İskoçyalılar gibi bazı gruplar, devlet toprakları içinde daha fazla özerklik istemeye başladılar (Kupchan, 1995). Peki, azınlıkların Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından özerklik veya bağımsızlık taleplerinde bulunmaya başlamasının sebebi neydi? Avrupa'da milliyetçiliğin uyanışının arkasındaki itici güç veya tetikleyici faktör neydi? Bu soruları yanıtlamak için, öncelikle milliyetçiliğin ne olduğunu daha geniş bir şekilde kavramalıyız.

MİLLİYETÇİLİK NEDİR?

Milliyetçilik, biri tamamen idari (devlet), diğeryse tamamen duygusal (ulus) olmak üzere, iki farklı kimliği birleştiren bir ideolojidir. Devlet, vatandaşlarına mal ve hizmetin yanı sıra, ekonomik refah sağlarken (Snyder, 1993: 79-101), ulus da üyelerine bir aidiyet ve topluluk hissi vererek (Kupchan, 1995: 2) ve belirli bir nüfus içinde ortak bir siyasi kimlik yaratır. Bu ortak kimlik, ortak ve paylaşılan bir etnik köken, soy, dil, kültür, din ve/veya vatandaşlık temeline oturur. Milliyetçilik, ortak tarihi deneyimler ve mitler yaratarak, halkın sadakatine komuta eder ve ulus-devleti öncelikli bir konuma yükseltir. Apayrı ve siyasi açıdan zayıf etkin ve kültürel gruplaşmaların modern devletlere dönüşmesi için hayati bir unsurdur (Kupchan, 1995) ve idari devleti duygusal ulusa dönüştürür. Ulus, duygusal çekiciliği sebebiyle, üyelerinin bağlılığını kazanmayı başaran siyasi bir topluluk olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla, milliyetçiliğin kimlikle ilişkili olduğunu ve ulus-devletin siyasi kimliğin tanımlayıcı unsuru görevi gördüğünü ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Son yıllarda, bilim adamları milliyetçiliği birkaç farklı şekilde tanımlamışlardır. Benedict Anderson *Imagined Communities* (Hayali Topluluklar) adlı etkili çalışmasında (1983), milliyetçiliğin, zaman ve mekân algısındaki radikal değişimin insanların dünyayı kavramsallaştırma biçimini dönüştürmesinden sonra, laik bir süreklilik sağlamayı ve yaşama anlam katmayı öneren uluslar veya siyasi toplulukları hayal etme süreci olduğunu öne sürer. Anthony D. Smith (1993), milliyetçiliği tarihi etnik grupların anlamını ve kapsamını, üyeleri atalarından kalan mitleri, tarihleri, kültürleri ve bir egemenlik duygusunu paylaşan topluluklar şeklinde genişleten ve güçlendiren ideolojik bir hareket olarak tanımlar. Son olarak, Ernest Gellner (1983) milliyetçiliği

etnik köken ve devlet sınırlarının örtüşmesine dayalı bir siyasi meşruluk teorisi olarak tanımlar.¹

Milliyetçiliği analiz ederken, iki varsayımdan faydalanılır. Birincisi, milliyetçilik ve milliyetçilik kavramının toplumsal ve politik olarak yapılandırıldığı ve böyle olmayı sürdüreceği ve ulus-devletin üyelerine halen güvenlik, ekonomik refah ve aidiyet duygusu sağladığı için ağırlıklı olduğudur. Dolayısıyla milliyetçilik, özcu bir değer olarak görülmemelidir; milliyetçilik şekillendirilebilir bir değerdir ve yörüngesi politika araçlarıyla sağlanan etkilere karşı hassastır. Bu kavramın altında yatan toplumsal ve ekonomik koşullar, milliyetçiliğin akışını belirli bir politika içinde etkiler (Kupchan, 1995: 3). İkinci varsayım, milliyetçiliğin uluslararası sistem üzerinde istikrar sağlayabilen ve bu istikrarı bozabilen etkileri olduğudur. Milliyetçilik, hem iç hem de uluslararası düzenin temel unsurudur ve bu konumunu sürdürmektedir. Tüm milliyetçilik formları, özgün ve farklı bir ulusal gruplaşmayı tanımlayan simgeleri içinde bulundurur. Bu simgeler, karakterleri itibarıyla etnik veya sivil olabilir.

Etnik milliyetçilik ulusluk kavramını fiziksel özellikler, kültür, din, dil ve ortak bir köken gibi bazı özellikleri paylaşmak olarak tanımlar. Bu sebeple, farklı etnik kökenlerden gelen vatandaşlar, ortak bir bölge ve devletin top-raklarında ortak bir şekilde yaşasalar bile, ulusal gruplaşmanın bir parçası olamazlar. Ve aksine, etnik gruplaşma ulus haline gelmek için devletlere ihtiyaç duymaz.²

Sivil milliyetçilik ulusluk kavramını etnik kökenden çok, vatandaşlık ve siyasi değerler bakımından tanımlar. Bu sebeple etnik milliyetçilikten daha kapsamlıdır. Vatandaş, etnik kökene veya soy ortaklığına bakılmaksızın, ulusun tüm üyelerine verilen addır (Kupchan, 1995). Sivil milliyetçiliğin zaman zaman etnik ve ırka dayalı ayırıcı çizgileri ortadan kaldırabilmesinin sebebi budur. Etnik milliyetçilik, bir bakıma sağlam ulus-devletin temelini oluştururken, sivil milliyetçilik daha çok etnik olarak homojen bir nüfusun etrafında oluşur. Gelgelelim günümüzün uluslararası sisteminde, etnik milliyetçilik şiddetli bir hal almıştır ve eski Yugoslavya örneğinde gördüğümüz gibi, mev-

1 Charles Kupchan gibi bazı bilim adamları, sivil ve etnik milliyetçiliğin farkının net bir şekilde belirtilmesi gerektiği için, bu tanımın yetersiz olduğunu ileri sürmektedir. Kupchan, "milliyetin ortak etnik köken veya kültürle değil de, vatandaşlık temelinde tanımlandığı durumlarda, birbirlerinden farklı etnik grupların ortak bir milliyet kavramı etrafında birleşebildiğini, hatta birleştiğini" öne sürmektedir. "Ulus-devlet, ulusal duyguların ve kimlikler aynısını yapamadığı sürece, etnik ve kültürel sınırları rahatlıkla ortadan kaldırabilir. Milliyeti etnik köken veya kültür yerine, kimlik temelinde tanımlamak, bu sorunu çözer" (Kupchan, 1995: 194).

2 Örneğin, bugün Filistinliler bir devletleri olmamasına rağmen, ulusal bir gruplaşma olarak kabul edilmektedir (Kupchan, 1995: 4).

cut çok ırklı devletlerin ayrılmasına yol açmakta ya da İspanya, Türkiye ve Fransa'daki gibi ayrılıkçı hareketler talep etmektedir.

Çok ırklı bir devletin içindeki bir etnik grup seferber olurken, üç temel ulusal kimlik belirleme aşamasından geçer. Bu aşamaların ilki, etnik grubun "grup farklılığı" iddiasında bulunarak, kendisini genel siyasi ve kültürel yapıdan ayrı tutmasıdır. Bu aşamada, etnik kimlik ulusluğun sivil kavramlarıyla birlikte mevcut olabilir; fakat etnik bağlantı Fransa'daki Bretonlar örneğinde olduğu gibi, siyasi bağlantının önemli bir belirleyici unsuru haline gelir. İkinci aşamada, etnik gruplaşma "grup özerkliği" talebinde bulunur ve kendini merkezi siyasi kuruluşlardan ayırarak, kendi siyasi otonomisini kurmaya çalışır. Bu durum, ulus-devletle uzak bir bağlantısı olması anlamına gelir. İspanya'daki Katalan ve Bask örneğinde yaşanan budur.

Üçüncü aşama, "grubun ayrılması" aşamasıdır. Etnik topluluk, kendi ulus-devletini kurma talebinde bulunur ve etnik köken siyasi kimliğe hakim olan bir faktör halini alır (Kupchan, 1995: 6). Türkiye'deki Kürtler, Fransa'daki Korsikalılar ve İspanya'daki Basklar, bu bakımdan birer örnek oluştururlar. Bu aşamada, etnik grupların üyeleri, ulus-devlete karşı derin bir sadakat duyar ve gerekirse kendini bu yolda feda eder. Hatta silahlı örgütler kurarak, kendi devletlerini kurma süreci için savaş verirler. İspanya'daki *Eus-kadi Ta Askatasuna* (ETA), Fransa'daki *Front de Libération National Corse* (FLNC) ve Türkiye'deki *Partiya Karkaren Kurdistan* (PKK) bu duruma örnek oluşturmaktadır.

ÇOK İRKLİ DEVLETLERDE YAŞAYAN ETNİK AZINLIKLAR NEDEN DEVLET KURMA TALEBİNDE BULUNAN ETNİK MİLLİYETLER HALİNE GELİR?

Bireyler, aileleriyle, kasabalarıyla, şehirleriyle, bölgeleriyle, yaş ve cinsiyet gruplarıyla, sınıflarla, dini, etnik ve ulusal topluluklarla özdeşleşirler ve bunlar genellikle farklı amaçlar için, farklı durumlarda uyanan bağlantılardır. Bu bağlantılar nadiren birbiriyle çatışır (Smith, 1993: 27-41). Zaman içinde, belirli bir etnik kimlik güçlenebilir ve geçmişte kendisine ait bir ulus-devlete dair en ufak bir talepte bulunmamış bir etnik grup, yıllardır içinde yaşadığı çok ırklı devletten ayrılma talep etmeye başlayabilir. Kendilerini etnik bir grup olarak bile tanımlamayan topluluklar, neden zaman içinde etnik kökene dayalı ulus-devletler kurma arzusuna kapılırlar?

Bir etnik grubun ulus-devletten ayrılmayı talep etmesine sebep olan bazı nedenleri sıralayacağız:

a) *Devlet kapasitesinin kaybı*: Devlet, üyeleri için temel siyasi, ekonomik ve toplumsal hak ve fonksiyonları yerine getiren siyasi oyuncudur. Devlet bu fonksiyonları sağlayamadığında, etnik grup devletin sorumluluklarını yerine getiren organ konumunu alabilir ve bu durum bunu takiben bir siyasi topluluğun oluşmasına meşru bir zemin hazırlayabilir. Dolayısıyla, etnik gruplar, içinde yaşadıkları devlet bocalaması halinde devlet kurma iddiasında bulunan etnik milliyetler halini alırlar. Diğer bir deyişle, etnik grup, toplu önlemler alma ve kamu mallarını sağlama konusunda devletin yerini alır (Snyder, 1993: 85-86).

Batı Avrupa'da, Avrupa Birliği'nin daha önce üye devletleri tarafından yerine getirilen sorumlulukları üstlenmeye başlamasından beri, etnik gruplar kamu mallarına yönelik geleneksel devlet yapısına daha az bağlı bir hale geldiler. Avrupa Birliği'nin bölgesel politikası sayesinde, Avrupa'nın az gelişmiş bölgeleri, bugün Birliğin geri kalan bölümleriyle aynı ekonomik ve toplumsal seviyede bulunmaktadır. Birliğin devletin sorumluluklarını kısmen "yetki dağılımı esası" uyarınca yerine getirmesiyle birlikte,³ bölgeler refaha kavuştu ve bölgelerde yaşayan etnik gruplar daha fazla özerklik, hatta Bask ülkesi ve Korsika'da olduğu gibi bağımsızlık talebinde bulunmaya başladılar.

b) *Azınlıklara yönelik muamele*: Diğer bir faktör de, azınlıkların ulus-devlet içindeki ağırlıklı çoğunluk tarafından gördüğü muameleyle ilişkilidir. Oldukça yaygın bir yaklaşım, zulüm gören veya sistematik olarak kötü muameleyle maruz bırakılan etnik grupların kendi devletlerini kurmaya çalıştıklarının altını çizmektedir (Newland, 1993: 81-101). Buna rağmen, etnik grubun kendi bağımsız devletini kurmaya kalkışmasına sebep olan iki olasılık daha vardır. Birincisi, ağırlıklı çoğunluğun etnik grubu hakim olan kültüre göre asimile etmek veya etnik kimlikleri sivil kimliklerle değiştirmek istemesidir. Böyle bir senaryoda, etnik grup kendini ulus-devletten uzaklaştırmak isteyebilir. Quebec'in Kanada devletinden giderek uzaklaşması, bu duruma bir örnek oluşturur. Quebec örneğinde, devletin etnik grubu hakim olan siyasi eğilime katılmaya çağırması, kucaklayıcı bir hamle olarak değil, grubun farklılığına yönelik bir tehdit olarak yorumlanmıştır (Meadwell, 1993).

3 Yetki dağılımı esası, Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşmanın 5. maddesinde tanımlanmaktadır. Bu esasın amacı, kararların mümkün olduğunca vatandaşa yakın bir şekilde alınmasını ve Toppluluk seviyesindeki hareketlerin ulusal, bölgesel veya yerel seviyede mevcut bulunan olanaklar ışığında meşru olup olmadığına dair sürekli kontrollerin yapılmasını sağlamaktır. Birliğin tüm hareketlerinin Antlaşmanın hedefleri doğrultusunda ulaşılması gerekenin ötesine geçmemesini gerektiren oransallık ve gerekliklik esaslarıyla yakın bir bağı vardır.. Bkz. http://europa.eu/scadplus/glossary/subsidiarity_en.htm

Diğer olasılıksa, daha fazla özerkliğe yönelik çağrılarının, etnik seferberliği ve ayrılıkçı güçleri tetiklemesi halinde doğar. Ulus-devlet etnik grubu siyasi topluluğa entegre etmeyip, grubun sivil haklarını görmezden geldiğinde, merkezci kuvvetler ve bunlara eşlik eden etnik kimlik, devlet kurma iddiasındaki etnik milliyetlerin sefer olmasını tetikleyebilir. Bazı durumlarda, etnik azınlıklar kendilerini içinde buldukları yeni devlet tarafından zulme uğratılmış gibi hissederler (Brown, 1993: 8). Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, Türkiye'deki Kürtlerin durumu buna örnektir. Türk devletinin Kürtlere yönelik olarak uzun süredir sürdürdüğü dilsel ve kültürel hakların reddedilmesi ve militan PKK'yı bastırma gayretleri gibi ayrımcı politikalar, Kürtlerde bir dışlanma duygusunun oluşmasını tetikledi. Bundan da önemlisi, Kürtleri Türk laik ve sivil sistemine uyacak şekilde asimile etme çabaları, Kürt ayrılıkçılığını alevlendirdi (Kupchan, 1995: 9).

c) *Tarihi çekişmeler*: Etnik grubun kendine ait bir devlet kurma iddiası, bir ara kalmalarını sağlayan kuvvetlerin yok olmasıyla birlikte su yüzüne çıkan tarihi etnik kimliklerin veya çekişmelerin bir ürünü olabilir. Eski Yugoslavya'da yaşananlar bu durumun bir örneğidir. Bu durumda, ayrılığa sebep olan faktör sadece tarihi nefretler değildi; etnik milliyetlerin artık kendi bağımsız devletlerini kurma fırsatını bulduğu Yugoslav devletinin dağılmasını hazırlayan dış koşullar da söz konusuydu.

d) *Etkilenme ve öykünme*: Etnik duyguların seferberliği, etkilenmenin bir sonucu da olabilir. Diğer bir deyişle, bir etnik grubun kendi ulus-devletini kurma çabası, diğer etnik grupları da aynısını yapmaya teşvik edebilir (Anderson, 1983).

e) *Toplumsal değişim ve kimlik oluşumu*: Seferber olan bir etnik köken, diğer kimlik formlarının üzerinde ağırlığını hissettirebilir. Geleneksel kimlik formlarının çöküşü, çok çeşitli gelişmelerle tetiklenebilir. Kürtlerin feodal sistemin halen ciddi bir iktidara sahip olduğu güneydoğu bölgesinde yaşaması sebebiyle, Türkiye'deki Kürt sorununda olduğu gibi, siyasi merkezileşme, otoritenin yerel modellerini zayıflatabilir. Bu geleneksel sistemdeki değişim ve merkezi yönetim otoritesinin güçlenmesi, geleneksel feodal sistemin zayıflamasına yol açarak, Kürtlerin kendi bağımsız devletlerine yönelik taleplerini tetikledi.

Pazarların ortaya çıkışı ve kentleşme de işgücü seferberliğini teşvik ederek, geleneksel aile bağlarını tehdit edebilir. Laikleşme de değişimin diğer bir faktörüdür ve kimliğin başlıca unsurlarından biri olan dini bağlılıklara yönelik bir tehdit oluşturabilir. Dolayısıyla sanayileşme ve modernleşme, ge-

leneksel kimliklerin çöküşüne zemin hazırlayarak, milliyetçiliği besler (Gellner, 1983). Bütün bu durumlarda, etnik köken, diğer kimlik simgelerinin mevcut bulunmadığı bir değişim sürecinde bir aidiyet hissi ve kendini tanımlama güvencesi sağlar. Bu noktadaki tehlike, bir grup içinde etnik milliyetçiliğin doğuşunun ve yükselişinin diğerlerini tehdit etme olarak algılanarak, gruplar arasındaki farkları daha da belirgin kılması ve etnik azınlıkların kendilerine ait bir devlet talebinde bulunmalarını daha olası kılmasıdır (Brown, 1993: 9).

Ancak etnik çatışmaların doğuşu, belirli faktörlerin varlığına bağlıdır. Öncelikle, İspanya veya Türkiye'de olduğu gibi, birbirine yakın dolaylarda iki veya daha çok etnik grubun yaşıyor olması gerekmektedir. İkinci faktör, bölgesel, ulusal veya uluslararası otoritelerin grupları savaştan uzak tutamayacak ve güvenliği sağlayamayacak kadar zayıf olmasıdır. Bu iki koşul, etnik bir çatışmanın oluşması için yeterli olmamakla birlikte, böyle bir durumu olası kılan temel faktörlerdir. Etnik arzular, her durumda çatışmaya dönüşmez; zira Çekoslovakya'nın ayrı bağımsız devletlere ayrılması gibi, tarihte birkaç dostane ayrılık örneğine rastlanmaktadır. Gelgelelim, *mor ayrılıklar* parçalanmayı kendi kimliklerine, bölgesel nüfuzlarına ve dünya işlerindeki konumlarına yönelik bir tehdit olarak görme eğiliminde olan birçok grup içinde oldukça nadir görülen durumlardır. Birçok durumda, etnik çatışmalar şiddetli bir hal alarak, Bask ülkesinde olduğu gibi azınlık grubunun ayrılma ve kendi devletini kurmakta ısrar etmesi halinde etnik savaşlara dönüşür. Etnik grup, Türkiye Kürtlerinde görüldüğü gibi, ulus-devlet içinde daha fazla siyasi, ekonomik, kültürel veya idari otonomi isteyebilir veya demokratik reformlardan, etnik güç paylaşımından ya da en basitinden daha eşit bir temsil den tatmin olabilir (Brown, 1993: 13-15).

Ulus-devlet etnik grubun varlığını inkâr eden veya bastıran bir tavır benimserse, bu durum da bir etnik çatışmaya yol açabilir. Devlet, kültürel tanıma, siyasi özerklik ve federallik aracılığıyla, farklı derecelerdeki iç farkların varlığını tanır. Devletin bir etnik grubu inkâr etmesiyle, topraklarında yaşayan her türlü kültürel, tarihi veya siyasi azınlığın varlığını kabul etmeyi reddetmesi anlamına gelir. İç çeşitlilik görmezden gelindikçe, asimilasyon aktif bir şekilde teşvik edilir. Türkiye'deki Kürt sorunu bu duruma bir örnek oluşturur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından ve 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, Türk topraklarındaki Kürtlerin varlığı inkâr edildi –halbuki, 1920-1925 yılları arasında Kürt kimlikleriyle cumhuriyet projesinin bir parçasını oluşturmaktaydılar– ve sonraki hükümetler

de Kürt varlığını görmezden gelmeyi sürdürdü: Cumhuriyetin kuruluşuna zemin hazırlayan Türk Kurtuluş Savaşı'nın en başlarında, Kürtlere otonomi vadedinde bulunmuş ve Kürt halkı, Kurtuluş Savaşı'na dahil edilmişti. Ancak Cumhuriyetin kurulmasından sonra, hükümetler aşağıdaki bölümlerde ele alacağımız çeşitli yöntemlerle, Kürtleri asimile etmeye çalıştı. Devlet, etnik grubun varlığını inkâr etmesi halinde, özgün bir dil, kültür ve özgün kurumların yanı sıra, diğer tüm kültürel ve dilsel farklılıkların bölgesel karakteristikler olarak görülmesini dayatır. İnkâr, ulusal azınlığın kendi kimliğini ortaya koymaya başlamasıyla birlikte, baskı halini alır. Sözelimi Katalonya ve Bask ülkesi, 1939-1975 yılları arasında Franco rejiminin dayattığı sert ve baskıcı önlemlere katlanmak zorunda kalmıştır (Guibernau, 2005: 59-60).

AYRILIKÇI İDDİALARA DÖNÜŞEN ULUSAL KİMLİK: KUZHEY İRLANDA, BASK ÜLKESİ VE KÜRT SORUNU

Avrupa'nın 20. yüzyıl tarihi, kendi bağımsız devletlerini kurma talebinde bulunan üç önemli ulusal ayrılıkçı harekete sahne oldu: Kuzey İrlanda'daki IRA, Bask ülkesindeki ETA ve Türkiye'nin güneydoğusundaki PKK. Bu hareketlerin evrimini anlayabilmek için, hareketlerin yakın geçmişine dönerek, buldukları ayrılık talebinin arkasındaki faktörleri analiz etmemiz gerekir.

Kuzey İrlanda Sorunu

Kuzey İrlanda'daki çatışmanın uzun bir geçmişi vardır. 1167'da Britonların İrlanda'yı istila etmesinden sonra, Britonların isyancı İrlandalı ailelerin arazielerine el koymasından ve/veya adayı daha "İngiliz" bir hale getirmek için yerli İrlandalı aileleri ihraç etmesi gibi ayrılıkçı politikalara bağlı olarak, farklı İrlanda isyanları baş gösterdi. Bu sırada, İrlandalılar isyanlarında bağımsızlığa yönelik çeşitli girişimlerde bulunsalar da, başarı kazanamadılar. Özellikle 19. yüzyılda, İrlandalıların özerk yönetim talepleri daha da arttı. 1870'te daha sonradan *Anavatan Yönetim Ligi* olacak olan birliğin kuruluşu, İrlandalıların özerk yönetim için parlamentoda bir lobi grubu oluşturmasını beraberinde getirdi. Birliğin lideri Charles Stewart Parnell, Anavatan Yönetimini parlamento gündemine sağlam bir şekilde yerleştirdiyse de, sonunda amacına ulaşmakta başarısız oldu. 20. yüzyılın başlangıcı, İrlanda'da Gal kültüründe yaşanan erozyonun geri döndürülmesine yönelik gayretlerin sarf edildiği kültürel bir Rönesans'a sahne oldu. Gal Atletik Birliği ve Gal Birliği gibi kuruluşlar, yerel İrlanda dilini ve geleneklerini koruma amacını güdüyorlardı. Aynı zamanda, Cumhuriyetçilik de 1905'te *Sinn Féin*'in ('sadece kendimiz') kuru-

luşuyla yeniden dirilmiş ve İrlanda Cumhuriyet Kardeşliği'nin canlanmasına tanıklık etmişti. 1912'de Başbakan HH Asquith'in Liberal yönetimi tarafından, bir Üçüncü Anavatan Yönetimi Kanun Taslağı sunuldu, ancak Birlikçiler Anavatan Yönetimine karşı değişmez itirazlarını korudular. Bunun yanında Protestanlarca kurulan *Ulster Gönüllü Gücü* ve milliyetçilerin ordusu *İrlanda Gönüllüleri* gibi özel ordular oluşturuldu. İki orduda da 100.000'i aşan üye vardı ve ordular Almanya'dan gizlice getirilen silahlarla donanmışlardı. Artık Anavatan Yönetimine daha fazla karşı koyamayacaklarını anlayan birlikçiler, Ulster'ın dokuz bölgesinden altısının düzenlemelerden çıkarılması için lobi çalışmaları yapmaya başladılar. İç savaşın hayaleti, İrlanda'nın üzerine çökmüştü.

1916 Paskalyası'nda, bir İrlanda isyanı çıktı ve çok sert bir şekilde bastırıldı. Paskalya İsyanı'nın hayatta kalan liderlerinden biri olan Eamon de Valera, Ekim 1917'de Sinn Fein başkanı seçildi ve bağımsız İrlanda için çalışan bütün grupları tek bir liderlik altında topladı. 1916 Paskalya İsyanı, aynı zamanda *İrlanda Cumhuriyet Ordusu*'nun (IRA) doğmasına zemin hazırlayan olaydı. IRA, İrlanda Bağımsızlık Savaşı'nın ilk kurşunlarını attı. İngiliz hükümeti, bu duruma sokağa çıkma yasağı koyarak ve 'Black and Tans' (İrlanda Yedek Kuvvetleri) ile Yedekler adlı iki yeni kuvvet oluşturarak karşılık verdi. Çatışma gitgide şiddetli ve bölücü bir hal aldıça, iki tarafta da zulüm antları içildi.

Çözüm, İrlanda'nın ikiye bölünmesini öngörerek Mayıs 1921'de yasallaştırılan İrlanda Hükümeti Yasası'yla sağlandı. Ulster'ın ağırlıklı olarak Protestan olan altı bölgesi, 'kuzey', ağırlıklı olarak Katolik olan diğer yirmi altı bölgeyse 'güney' olarak adlandırıldı. Böylece Kuzey İrlanda oluşturulmuş oldu. Sonraki aylarda, İrlanda milliyetçi liderleriyle İngiliz hükümeti arasında müzakereler yapıldı. Bu müzakereler, Britanya Uluslar Topluluğu içinde 'egemenlik statüsü'ne sahip olduğu halde, bağımsızlık elde edemeyen 'Özgür İrlanda Devleti'ni oluşturan antlaşmayla sonuçlandı. Bu antlaşma, İrlandalı milliyetçilerin içinde de ayrılık yarattı. IRA içinde antlaşma yanlıları ve antlaşma karşıtları şeklinde iki grup oluşturan bu ayrılık, önce silahlı çatışmalara, ardından tam bir iç savağa yol açtı. Kuzey İrlanda'da IRA bölünmenin gerçekleştiği 1921 yılının öncesinde bile bir şiddet kampanyası başlatmıştı. Buna karşılık, Ulster Gönüllü Kuvvetlerinin yeniden canlanmasıyla, yeni ulus daha ilk günlerinden itibaren tutucu bir katliama maruz kaldı⁴ ve bu durum

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.bbc.co.uk/history/recent/troubles/overview_ni_article_05.shtml

Başbakan Tony Blair'in bütün bunlara bir son vermeye karar vermesine kadar sürdü.

Aslında, 1969'dan beri İngiliz hükümeti Kuzey İrlanda'daki çatışmayı genel af, uzlaşma ve yeniden bütünleşme yoluyla çözmeye çalışmıştı. Buradaki genel af sözcüğü, "silah affı" veya Kuzey İrlanda'da ifade edildiği şekilde "silahsızlanma", yani benzer barış süreçlerinin vazgeçilmez bir bölümü olarak kullanılmaktadır.⁵ Siyasi süreç, 8 Mayıs 2007'de Kuzey İrlanda Meclisi'nin yeniden toplanmasıyla ve Temmuz 2007'de İngiliz askeri kuvvetlerinin güvenlik operasyonlarının otuz sekiz yıl sonra son bulmasıyla tamamlandı.

Yukarıda da vurguladığımız gibi, Kuzey İrlanda'daki çatışma hem siyasi hem de ekonomikti (Bloomfield, 1997: 22). Korku, gözdağı ve şiddet dolu bir atmosferle bir çözüme ulaşmak hiç de kolay olmamıştı. Çatışmanın çözümü, korkuyu doğuran şiddet ve gözdağıyla başa çıkacak bir güvenlik unsuru gerektiriyordu. Sonuçta doğan korku, siyasi ve ekonomik ilerlemeyi sekteye uğratmaktaydı. İngiliz hükümeti, güvenlik operasyonlarıyla ilerleyen bir siyasi diyalog arasında gerçek bir denge kurana kadar, Kuzey İrlanda'da tam bir ilerleme kaydedememişti. Kuzey İrlanda çatışması, böylelikle milis hareketlerinin uyguladığı şiddet, 3.600'den fazla insanın ölümü, bundan çok daha fazlasınınsa yaralanmasıyla, 25 yıldan uzun bir dönem boyunca sürdü (Clark, 2008).

Çatışmaya getirilen çözümün siyasi boyutu, öncelikle 1983'te Anglo-İrlanda Konseyi'nin kurulması ve bu sayede İngiliz hükümetinin siyasi bir anlaşmaya varmaya doğru ilerlemesiyle başladı. 1985 tarihli Anglo-İrlanda Anlaşması, Kuzey İrlanda'da ortak çıkar arz eden işlerin görüşülmesi için hükümetler arası bir konferans oluşturdu. Aralık 1993'te, ortak bir deklarasyonla barış sürecinin temeli atıldı; bu sürece "Anlaşma İçin Yeni Çerçeve" adı verildi ve Şubat 1995'te uygulamaya kondu. Bu süreç, siyasi diyalog için zemin hazırlayarak, 10 Nisan 1998'de imzalanan *Hayırlı Cuma Anlaşması* (*Good Friday Agreement*) (Belfast Anlaşması olarak da bilinir) ile sonuçlandı. Siyasi süreç, Mayıs 2007'de Kuzey İrlanda Meclisi'nin yeniden kurulmasıyla son buldu (Clark, 2008).

Müzakere sürecinde yaşanan başlıca engellerden biri, siyasi partilerle milis örgütleri, yani milliyetçi tarafta Sinn Fein ve IRA ile birlikçi tarafta İlerici Birlik Partisi (PUP), Ulster Gönüllü Kuvvetleri (UVF), Ulster Demokrat Partisi (UDP) ve Ulster Özgürlük Savaşçıları (UFF) arasındaki yakın ilişkiler-

5 Silahsızlanma, Türk hükümetinin bir barış müzakere süreci başlatmak için Türk isyancılarından talep ettiği önkoşullardan biridir.

di. İngiltere, terör ve suç örgütleriyle yakın bağları olan siyasi partilerle görüşmeyi reddediyordu. Ancak 1998'de, Başbakan Tony Blair silahsızlanmayı diyalog kurmanın ön koşulu olarak getirmeye karar verdi ve Sinn Fein lideri Gerry Adams'ı Başbakanlık Konutunda kendisiyle görüşmeye davet etti. Bu deneme en sonunda tarafları açmazdan çıkardı. Bu girişim, Sinn Fein ve IRA'nın o dönemde halen yakın bir ilişki içerisinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, oldukça cesur bir hamleydi.⁶

Amerika Birleşik Devletleri ve AB'nin de dış araçlar olarak konuya dahil olmasıyla birlikte, çatışma yeni ve uluslararası bir boyut kazandı. İrlanda Cumhuriyeti, milliyetçiler adına İngiltere'yle anlaşmaya varabilecek bir konum kazandı. AB, barış sürecini ekonomik ve siyasi olarak destekliyordu. Siyasi ilerlemeyi ekonomik teşviklere bağlamıştı ve bu durum siyasi partileri süreci ilerletmeyi sürdürmeye teşvik ediyordu. Karşıt taraflar, yeminli düşmanlarıyla siyasi bir etkileşim içine girdiklerinde, en sonunda sıfıra-sıfır biten bir oyunun ötesini görerek, sorunu şiddete başvurarak çözmeye çalışmaktan başka bir alternatif bulmuşlardı.

Siyasi süreçteki ilerleme, ekonomik kalkınmayla paralel ilerliyordu. Ekonomik iyileşme, özellikle de işsizlik oranının azalması, milis örgütlerinin suç faaliyetlerini cazip kılan toplumsal nefretin en önemli sebeplerinden birini ortadan kaldırmıştı. İş sahibi olanlar, toplumda da hak sahibi olmuşlardı ve çalışarak refaha kavuşacakları barış dolu bir ortam arayışındaydılar. Milis örgütlerinin genel bir özelliği olarak, terörist gruplar, bünyelerine kattıkları militanlara mali teşvikler ve ek aile desteği sağlıyorlardı (Cragin ve Chalk, 2003: x). Böylelikle, ekonomik ve siyasi kalkınma, genç insanların bir zamanlar milis örgütleri tarafından sunulan mali teşviklerle kandırılmasını önleyerek, bir güvenlik boyutuna da hizmet etmekteydi.

1998 Hayırlı Cuma Anlaşması'nda (GFA), İngiltere ve İrlanda Yönetimi, kendilerini "mahkûmların serbest bırakılması için hızlandırılmış bir program sağlama mekanizmaları" oluşturmaya adanmışlardı.⁷ Dolayısıyla, iki nesil boyunca İrlanda'yı birleştirerek İngilizleri dışarı atmak için savaşanları topluma dahil etme sorumluluğu en azından kısmen tanınmış oluyordu. Böylece, İngiliz Hükümeti GFA çerçevesinde hızlı bir genel affı kabul etti. Genel affın getirilmesi, İngiliz devletinin gerçek bir çözüme ulaşma iradesini göstermesi

6 Bu hamle, Blair'in 1997 genel seçimlerinde büyük bir zafer kazanmasıyla mümkün olmuştur. Ancak eski ABD Başkanı Clinton'ın, Gerry Adams'ı 1994'te Beyaz Saray'a davet ederek meşrulaştırma girişimi de göz önünde bulundurulmalıdır.

7 Anlaşma, 30, <http://www.nio.gov.uk/agreement.pdf/> adresinden çevrimiçi olarak görüntülenebilir.

sayesinde, milliyetçi partilerin devlete olan güveninin artmasını sağladı. Bu durum, siyasi süreç üzerinde iki farklı etki yaptı. Birincisi, eski militanların istenen sona ulaşmak için yasal siyasi partiler aracılığıyla faaliyet göstermeye başlamaları oldu. İkinci etkiyse, milis örgütlerinin birçoğunun barış sürecini daha da ilerletme konusunda doğrudan rol oynamasıydı (Mitchell, 1999: 131). Bu duruma en iyi örnek, eskiden inançlı bir üst düzey IRA teröristi olup, sonradan GFA'da müzakere eden baş Sinn Fein temsilcilerinden biri haline gelen Michael Mc Guinness'ti. Mc Guinness, bugün Kuzey İrlanda birinci bakan yardımcısı olarak görev yapmaktadır (Fitzduff, 2002: 102).

Uzlaşmaya gelince, bu konu karşıt siyasi gündemlerin ilerlemeye yönelik bir diyalogun mümkün olduğu bir noktada birleştirilmesi anlamına gelir. Toplumsal uzlaşma, özellikle de Türkiye'deki Kürt sorununda da olduğu gibi, farklı kimliklerin geliştiği toplumlarda ulaşılması zor bir hedeftir. Kuzey İrlanda'da, iki topluluk arasında uzlaşmanın sağlanması zor olmuş, halen de tam anlamıyla sağlanamamıştır. Birbirinin nihai niyeti konusunda korkuları olan topluluklar arasında, halen bazı fiziksel ve zihinsel ayrılıklar bulunmaktadır, bu ayrılıklar da ortaklaşa alınan siyasi çözüm kararlarının sürdürülmesini daha da zorlaştırmaktadır (Fitzduff, 2002: 32-33).

Bask Ülkesindeki Ayrılıkçı Niyetler

Bask ülkesindeki milliyetçiliği daha iyi kavrayabilmek için, İspanya tarihine dönüp bakmalıyız. İspanya krallığı, iki monarkın, Aragonlu Ferdinand ile Castile'li Isabelle'in evlenmesiyle kurulan birleşik bir monarşiydi. Zaman içinde, merkezileşmiş bir idare, Castile tacı etrafındaki devlet birliğini güçlendirdi. İspanya devletinin kuruluşu, birleşik bir ulusa spontane bir geçiş yapmaktan ziyade, kral figürü etrafında adım adım gerçekleştirildi (Izquierdo, 2000: 76-78). İspanya toprakları bölgelere ayrılmış olduğu halde, 19. yüzyılın başında çıkan Bağımsızlık Savaşı'yla birlikte, milliyetçi duygular uyandı. 1812'de, liberal modele bağlı bu milliyetçi ideal, Cadix Anayasası'yla ilk kez kanunlaştırıldı. Bu ideal, Castile etrafında merkezileşen birleşik bir devlet kurmaya doğru ilerliyordu. 1837'de, liberal İspanya devleti merkezi idareyi güçlendirmek için, bölgesel imtiyazları kaldırdı. 19. yüzyılda, merkezi yönetim tarafından kontrol edilen başka kuruluşlar kuruldu ve merkezi idare tüm ülke genelindeki otoritesini ve hakimiyetini garantiye aldı (Izquierdo, 2000: 76-78). Ardından merkezi idareyle bölgesel burjuvazi arasında bir ayrılık oluştu. Bu bölünme, İspanya'nın ulusal olarak birleşik bir devlet olmasını engelledi. Bundan da önemlisi, bazı mali sorunlar devletin işlevlerini yerine ge-

tirememesine yol açtı. 1836 ve 1855 kanunlarıyla birlikte, oligarşi, kamu eksikliklerini finanse etmek için Kilise'nin mallarına el koydu; bu girişim, toplumsal bölünme ve nefreti beraberinde getirerek, özellikle de toplumsal yükseliş açısından pek az imkâna sahip yapı itibariyle güçsüz bir devlet içinde büyük sorunların oluşmasına yol açtı. Bu durum, toplumsal farkları yoğunlaştırarak, "ulusal yaşamdan" sosyal olarak dışlanmış nüfus içinde bir öfke duygusunu tetikledi ve bölgesel vatanseverliğin dirilmesine sebep oldu. Siyasi tartışmalardan dışlanan Kırsal İspanya, Castile merkezine ve onun temsil ettiği liberal değerlere güvenmiyordu (Recalde, 1984: 78).

19. ve 20. yüzyılda Avrupa'da görülen diğer ulusal oluşum hareketlerinde olduğu gibi, bölgelilik İspanya'da da bir etnik kimlik duygusuyla örüldü. Avrupa'da ulus-devlet oluşumu iki model göstermiştir: Balkan devletlerinde olduğu gibi, ulusal oluşum devletin kuruluşuna öncülük etmiştir veya devletin fonksiyonlarından birinin ulusu homojenleştirmek olduğu Fransa'da görüldüğü gibi, devlet oluşumu, ulusal oluşuma öncülük etmiştir. Ancak İspanya'da, 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, ne ulusal oluşum ne de merkezi devlet mekanizmasının kurulumu tamamlanmıştı. Her ikisi de henüz oldukça zayıftı. Diğer bir deyişle, İspanyol ulusu fikri, İspanyol halkından karşılık görememişti (Letamendia, 1977: 84).⁸

Ekonomik durgunluk, zaman içinde bölgesel farkları daha da tetikledi. Katalonya ve Bask ülkesi gibi bazı bölgeler, Sanayi Devrimi'nden nasipleterek, hızlı bir ekonomik ilerleme kaydetti ve az gelişmiş bölgelerle olan bağlarını kesti. Bask ülkesi 1880'lerde İspanya'nın diğer bölgelerinden gelen işsizleri çeken bir merkez halini aldı. Zaman içinde İspanya'nın diğer bölgelerinden gelenler, bölgeyi "Basklı olmaktan çıkararak" Bask ülkesinin ruhunu zedeleyen "yabancılar" olarak görülmeye başladılar. Bunun yanında, nüfus sahibi olan Kilise karşısında, liberal krallık nüfus içindeki farklılıkları azaltma konusunda başarılı olamıyordu. Böylelikle, İspanyol toplumu hiyerarşik bir yapıya sahip organizasyonunu koruyordu. Bu koşullarda, ekonomik açıdan gelişen bölgeler kendilerine ait bir burjuvazinin yanı sıra, merkezi Castile yönetimine karşı derin bir nefret beslemeye başladılar. Bask milliyetçiliği, Franco diktatörlüğü döneminde (1939-1975) doruğa çıktı. Franco rejimi, ayrı bir Bask kimliği fikrine karşı açık bir düşmanlık sergiliyordu. General Franco, 1939 İspanya İç Savaşı'nda kazandığı zaferin ardından, sert bir kültürel baskı uyguladı ve Bask kimliğinin tüm öğelerini, yerel kültürel göstergeleri ve

⁸ Alman modelinin aksine, İspanya'nın milliyetçi diskuru, devlet oluşumundan sonra gerçekleşmiş, bu nedenle birleştirici ve harmanlayıcı bir etkisi olmamıştır (Letamendia, 1977: 84).

Bask dili *Euskera*'nın kullanılmasını kesinlikle yasakladı. Rejim karşıtları idam edildi, hapse atıldı veya sürgüne gönderildi.

ETA (Euskadi Ta Askatasuna - Bask Anavatanı ve Özgürlük) işte böyle bir bağlamda kuruldu. Franco, rejiminin izole edilmesine bir son vermek için, Vatikan ve Amerika Birleşik Devletleri'yle (1953) antlaşmalar imzaladı. PNV (Partido Nacionalista Vasco- Bask Milliyetçi Partisi) liderleri sürgüne gönderilmişti ve Franco rejimine karşı mücadele etmeye yönelik kararlı bir stratejiden yoksundular. Genç Bask milliyetçileri PNV'nin ataletinden ve pasifliğinden ötürü öfkelenmeye başlamışlardı. Böylelikle ETA, 1952'de Bilbao'da Bask kimliğini ve kültürünü yok olmaktan korumayı amaçlayan bir öğrenci grubundan hayat buldu (Rooney, 2007). Grup, öncelikle Euskera dilinde "harekete geçmek" anlamına gelen Ekin adını taşıyordu. Grubun üyeleri, çok geçmeden PNV ile olan bağlarını kopararak, 31 Temmuz 1959'da militan ETA örgütünü kurdular. Örgüt, geleneksel ve kültürel biçimleri savunan bir grup olmaktan çıkıp, Bask ülkesinin bağımsızlığı için savaşan bir milis grubu haline geldi. ETA şiddet eylemlerine 1968'de başladı ve bugüne dek 800'den fazla insanın ölümüne sebep oldu.⁹ Ancak 1978 Anayasası, Franco'dan miras alınan demokratik olmayan merkeziyetçi sosyopolitik rejimi radikal bir şekilde değiştirerek, yetki dağılımına dayalı Özerk Topluluklar Sistemi'ni getirdi; bu sistem, bölgelere yetki sağlıyordu (Guibernau, 2006). Ancak Katalonya ve Bask ülkesinin milliyetçi taleplerine doğrudan bir yanıt vermektense, İspanyol topraklarını on yedi özerk bölgeye ayırıyordu (Guibernau, 2004: 70-84). Katalanlar ve Basklılar, İspanya içindeki uluslar olarak tanınmak istedikleri için, bu yetki dağılımından pek tatmin olmamışlardı. Katalonya'nın İspanya içinde bir "ulus" olarak tanınması, 2006 yılında onaylandı;¹⁰ ancak aynısı Bask ülkesi için geçerli değildi. Basklılar daha fazla otonomi istiyorlardı. Bask Yönetimi tarafından başlatılan ve Bask ülkesinin İspanya'ya bağlı "özgür bir devlet" olmasını öneren Plan Ibarretxe, İspanya Parlamentosu tarafından reddedildi (Guibernau, 2004: 73).¹¹

Bask milliyetçileri, üniter devlet modeline kesinlikle karşıydılar. Yetki dağılımı ayrılıkçılığı teşvik etmemekle birlikte, Bask ülkesinde daha fazla otonomiye yönelik bir arzu doğurmuştu. Aznar hükümetinin (2000-2004) neo-merkeziyetçi politikaları, bölgesel milliyetçiliğin daha da radikalleşmesine

9 Bkz. <http://www.smithsonianmag.com/people-places/basque.html>.

10 <http://qanda.encyclopedia.com/question/catalonia-recognized-nation-within-spain-117537.html>

11 Bu Proje, 27 Eylül 2002'de, Bask Özerk Hükümeti Başkanı veya *lehendakari*'si José Maria Ibarretxe tarafından başlatılmış ve Bask Parlamentosu'nun desteğini kazanmıştır.

katkıda bulundu ve İspanya'daki ayrılıkçılığı daha fazla tetikledi (Resina, 2002).¹² Aznar hükümetinin tavrı ve politikaları, İspanya'daki milliyetçi duyguları kızıştırmakta ciddi bir rol oynadı.

Basklılar, kendilerini “İspanyol”dan önce “Basklı” olarak tanımlamaktadırlar. Kendilerini sadece özerk topluluklarıyla özdeşleştiren vatandaşlar, Bask ülkesi nüfusunun % 25'ini temsil ederken, İspanyol kimliğinden özerk kimliklerine öncelik tanıyanlarda Bask ülkesi (% 19) ve Katalonya'da (% 24) en yüksek orana ulaşmaktadır. Bask ülkesi, en zayıf İspanyol kimliğine sahip olan özerk topluluktur. Gelgelelim, bir tür ikili kimlik beyan edenlerin –aynı anda hem İspanyol hem de Basklı olduğunu söyleyenlerin– toplam oranı % 56'dır. Bu sebeple, İspanya'da yetki dağılımının İspanyol kimliğinin zayıflamasıyla sonuçlanmadığı söylenebilir. Öte yandan, Franco döneminde yabancı bir devletin baskısı altında olduğunu düşünenler, İspanya devletinin demokrasiye geçtikten sonra demokratik, Avrupa yanlısı, laik ve modern bir devlet haline gelmesiyle birlikte, kendilerini İspanya devletiyle özdeşleştirmeye başladılar (Guibernau, 2004: 66). Bu nedenle, yetki dağılımının İspanya'da olduğu gibi ciddi bir transfer veya iktidarla, bölgesel kurumların kurulmasıyla ve önemli kaynaklara erişmeye başlanmasıyla birleşerek, ulusal kimliği zayıflatmaksızın bölgesel kimliğin doğuşunu teşvik ettiğini öne sürmek de mümkündür. Bu sistem, ulus-devletin sınır bütünlüğünü tehdit etmemektedir. Karşılıklı güvene, tanınmaya ve sağlam bir mali düzenlemeye dayalı olduğu için, liberal demokrasiler içinde ulusal azınlıkların barınması konusunda başarılı bir stratejidir. Ancak bu, ulaşılması kolay bir strateji sayılmaz. Devletin toprak bütünlüğünü koruma konusundaki kararlılığı ve vatandaşları arasında tek bir ulusal kimliği güçlendirme arzusu, ulusal azınlığın kendi siyasi kaderine karar verme ve farklı kimliğini teşvik etme yetkisine sahip ayrı bir kimlik olarak tanıma arzusuyla çatışır (Guibernau, 2004: 73). İspanya'da, ETA ve İspanyol devleti arasındaki diyalog, 2006 yılında İspanya Başbakanı Jose Luis Rodriguez Zapatero tarafından başlatıldı, fakat ETA'nın 2007'de Madrid havaalanına yaptığı saldırıyla ateşkesi bozma kararı sebebiyle bozuldu ve bu olayın ardından hükümet diyalogun son bulduğunu açıkladı.

Kürt Sorunu

Kürt sorunu, 20. yüzyıl boyunca Türkiye'nin en büyük siyasi sorunlarından biri oldu. Bu sorun aslında 1840'ta Osmanlı İmparatorluğu'nun ülkenin gü-

¹² Ibarretxe Planı, Aznar hükümeti tarafından reddedilmiştir.

neydoğusundaki Kürt emirliklerini merkezileştirme girişiminde bulunmasıyla, 1848 yılında merkezi yönetimle Kürt emirlikleri arasında bir anlaşmazlığın doğması sebebiyle ortaya çıksa da,¹³ sorun 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla yeni boyutlar kazandı.

Osmanlı sistemi, dini ve etnik-dini grupları ifade eden *millet* kavramına dayanıyordu. Mustafa Kemal liderliğindeki modern Türkiye'nin kurucu elitleri, Osmanlı mirasıyla olan bağlarını kopararak, yeni ve "modern" bir ulus kurmak için, nüfus değişimi yoluyla dini farkları ortadan kaldırarak ve ya etnik-dilsel farkları görmezden gelerek, nüfusu homojenize etmeye çalıştılar. Yeni devlet, aynı dil, aynı kültür, aynı toplumsal hafıza ve aynı din etrafında birleşen tek bir ulustan oluşmalıydı. Türk devletinin iki hedefi vardı: sosyal, etnik ve dini farklar olmadan bir toplum yaratmak ve etnik-dini toplulukların birleşmesine değil, bireysel ve yargıya bağlı ilişkilere dayalı bir ulus oluşturmak (Akgönül, 2008: 70). Kürtler, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında, dört farklı ülkenin topraklarına dağılmışlardı: Türkiye, Suriye, Irak ve İran. Zaman içinde Kürt sorunu bu ülkeler arasında hem devlet içi hem de devletler arası bir boyut kazandı (Şahin, 2005: 123).

Kurtuluş Savaşı sırasında Kürtleri savaşa ve Cumhuriyet projesine dahil etmeye yönelik bir yaklaşım mevcut bulunduğu halde, 1920'lerin ortalarından itibaren bu yaklaşımın yerini tüm etnik ve kültürel farkları görmezden gelen dışlayıcı bir yaklaşım aldı (Yıldız, 2001; Bozarlan, 2005).¹⁴ Kurucu elitler, homojen kimlikler ve ilişkiler kurmak için, Türk ulusunu homojenleştirmek istiyorlardı (Anderson, 1983). 1923 tarihli Lozan Antlaşması, gayrimüslimler hariç hiçbir grubu azınlık olarak tanımamıştı (Akgönül, 2008). Böylelikle, yeni Cumhuriyet Kürtlerin varlığını tamamen reddetti. Ayrıca Güneydoğu Türkiye'nin kırsal alanlarında yaşanan Kürtlerin toplumsal yapısı, kökleri Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanan feodal bir sisteme dayandığı için, modern Türkiye amacına uymamaktaydı. Kürt toplumsal yapısı, o dönemde eskilere dayanan ve muhafazakâr bir yapı olduğu için, modern Türk devleti yeni cumhuriyetin mantığına aykırı bu modası geçmiş sistemle olan bağlarını kesmek zorunda kaldı (Şahin, 2005: 125).

1930'lara gelindiğinde, Avrupa'da faşizmin yükselmesiyle birlikte,

¹³ Paris Kürt Enstitüsü Direktörü Kendal Nezan ile röportaj, Paris, 3 Ağustos 2009.

¹⁴ Türk Kurtuluş Savaşı'nın birleştirici faktörü İslâm'dı. Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal, bu unsuru insanları kendi amacı etrafında birleştirecek ve savaşı zaferle sonuçlandıracak bir araç olarak ele aldı. 1920'de Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmasında, birliğin Türk, Çerkez veya Kürt olmakla sağlanamayacağını ifade etti. Birlik, ülkedeki tüm etnik kökenleri içine alması için İslâm aracılığıyla sağlanmalıydı (Yıldız, 2001; Bozarlan, 2005).

Türk hükümetleri de tek partili sistem altında milliyetçi duygular sergilemeye başladılar. Zaman içinde baskıcı uygulamalar ve asimilasyon politikaları, eğitimden kültüre, hatta ekonomiye kadar hayatın her alanında bir “Türkleştirme” politikasının izlenmesine varan bir noktaya ulaştı (Aktar, 2000). Kürtçe konuşmak yasaklandı ve yargı uygulamalarını izleyen askeri müdahaleler, 1925 yılındaki Kürt isyanıyla doruğa tırmandı. Bu isyan, yeni Cumhuriyet’in ilk Kürt isyanıydı ve Kürtler artık ‘var olmadıkları’ için, yeni rejime karşı direnenler etno-politik bir amaç güden Kürtler olarak değil, modern devlet gücünün bölgede yayılmasından korkan aşiretler ve haydutlar olarak adlandırıldı. 1934 tarihli İskân Kanunu, Türk milliyetçiliğinin 1930’larda ortaya koyduğu imtiyazlı bir metin olup, bu anlamda bir örnek oluşturmaktadır. 1925 ve 1930’da gerçekleşen geniş çaplı iki Kürt isyanının ardından, yeni rejim Kürt sorununu kapsamlı bir iskân kanunu aracılığıyla çözmeye girişti. Kanunun nihai amacının Türk olmayanları Türkleştirmek (asimilasyon) olduğu vurgulandığı halde, bu kanun metni asimile edilecek olanların hiçbir etnik kimliği olmayan aşiret halkları olduğu izlenimini yaratmaktadır (Yeğen, 2007). Böylelikle Türk devleti, kendilerini Türk olarak tanımlamayanlara karşı bir mücadele başlattı. Bu uygulama, Kürt köylerini boşaltarak Türkçe konuşan nüfuslarla dolduracak, hatta köylerin Kürtçe olan adlarını Türkçe adlarla değiştirecek kadar ileri gitti (Öztürk, 2008: 37).

1946’da çok partili sisteme geçilmesiyle, Kürtler en sonunda kendi kimliklerini ifade etmenin siyasi bir yolunu buldular. Kürtler, birtakım siyasi hareketler oluşturmaya başladılar ve 1960’lardan itibaren, büyük kentlere doğru gerçekleşen kırsal göçün de sayesinde, bir Kürt entelektüel eliti oluşmaya başladı. Buna rağmen, laik ve modern Cumhuriyete yönelik bir tehdit olarak algılanıyorlardı ve varlıkları sürekli olarak inkâr ediliyordu. 1971, özellikle de 1980 askeri darbeleriyle birlikte, Kürtler ve yeni ifade etmeye başladıkları kimlik talepleri, askeri cunta tarafından sert bir şekilde bastırıldı ve bazı Kürt militanlar Türkiye’den kaçmak zorunda kaldılar. Bu koşullarda, Kürtlerin kültürel ve dilsel talepleri, ayrılıkçı, şiddetli ve özerklik yanlısı eylemlere dönüştü. Ülkeden kaçanlar, Avrupa’da teşkilatlanarak yurtdışında kültürel bir bilinç kazandılar ve kimliğe yönelik daha güçlü taleplerini ifade etmeye başladılar. 1980’lerin ortalarında PKK –Partiya Karkeren Kurdistan– (Kürdistan İşçi Partisi) liderliğinde silahlı bir örgüt kuruldu ve yirmi beş yıl boyunca varlığını koruyarak, yaklaşık kırk bin ölüme sebep oldu. 1990’ların ortalarında, örgüt militanlarının sayısı birkaç bini bulmuştu. Örgüt üyeleri en nihayetinde gerilla tarzında daha geleneksel bir şiddet biçimi benimsediler;

fakat terörizmin taktik kullanımı da zaman içinde varlığını korudu (Reinares, 2005: 121). 1990'larda, PKK'nın silahlı mücadelesi, Kürt kitlelerinin ısrarlı hoşnutsuzluğuyla birlikte ilerledi. Bu durum, Kürtlerle devlet arasındaki yabancılaşmanın 1990'larda arttığını gösteriyordu (Gürbey, 1996: 7-37; Yeğen, 2007: 136). Kürt kimliğini açık bir şekilde kabullenen tüm siyasi partiler 1993-2005 yılları arasında yasaklanarak kapatıldı. Bu partilerin liderleri ve yandaşları mahkûm edildi.¹⁵

Bugün, Kürt sorununun çözümüne yönelik siyasi bir çıkmazın yanı sıra, Türkiye'deki Türkler ve Kürtler arasında gittikçe artan bir düşmanlık söz konusudur. Kürtler, 1980'lerde ve 1990'larda benimsedikleri ayrılıkçı taleplerden vazgeçtiklerini ve aslında kültür ve kimlik haklarını istediklerini beyan etseler de,¹⁶ çoğu Kürtleri kendi ülkeleri Kürdistan'ı kurmak için Türkiye'yi bölmeye çalışan bölücüler olarak gören Türkler, bu etnik gruba sırt çevirmeyi uzun zaman boyunca sürdürdüler. Kesin bir siyasi çözüm halen bulunamamıştır; konuya getirilecek toplumsal çözümse siyasi çözümden daha acil görünmektedir. 2009 yazında, Türk devleti Kürt sorununa barışçı bir çözüm bulmak için bir girişim başlattı. Ancak bu halen belirsiz bir plan olmayı sürdürmektedir.

Türk milliyetçiliği son yıllarda yükselişe geçtiği, Türk ordusu da bölgesel yetki dağılımı dahil olmak üzere her türlü siyasi çözüme karşı olduğu halde, hükümet Kürt sorununun kitlesel asimilasyon veya zorunlu yerleşim gibi geçmişe ait araçlarla ele alınmasının Avrupa Birliği'ne girmek isteyen bir Türkiye'de çok daha zor olacağını farkına varmaktadır (Yeğen, 2007: 141). Buna rağmen, askerin birincil siyasi oyuncu olarak ön plana çıktığı bir sahne- de, tüm muhalefet partileri ve nüfusun büyük kısmı, barışçı bir çözümü uygulanabilir görmemektedir. Bu kesim, Türkiye'nin birçok özerk bölgeye ayrılacağından endişe etmektedir; bu endişe, yetki dağılımının Bask ülkesinde de gördüğümüz gibi, her zaman ayrılıkçılığı teşvik etmemesi sebebiyle, mantıklı bir temele oturmayan bir korkudan ibarettir. Türk askeri, müzakereleri başlatmak için, PKK'nın silahsızlanmasına yönelik ön koşulları belirlemektedir; ancak PKK, aynısını Türk askerinin de yapmaması halinde bu koşulları reddetmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki tek Kürt partisi olan Demokratik Toplum Partisi (DTP), müzakere taraflarından birinin 1999'dan

15 Türk Parlamentosu'ndaki tek Türk partisi olan DTP'nin (Demokratik Toplum Partisi) kapatılması istemiyle açılan dava sürmektedir. Ayrıntılı bilgi için, bkz. Maya Arakon, *DTP Kapatılmaz!*, www.sansursuz.com

16 *Milliyet*, Hasan Cemal'in PKK lideri Murat Karayılan'la yaptığı röportaj, 2-10 Mayıs 2009.

beri tutuklu bulunan, Türkiye ve AB tarafından “terörist” olarak adlandırılan PKK kurucusu ve eski elebaşı Abdullah Öcalan olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak hükümet, –tıpkı İngiliz hükümetinin koyduğu ve Kuzey İrlanda’daki uzlaşmaları 40 yıldan uzun bir süreyle, 1998’e kadar çıkmaza sokan ön koşul gibi– teröristlerle asla uzlaşmayacağını beyan etmiştir.

SONUÇ

Ayrılkçı bir milliyet sorununa barışçı bir yöntem bulmak kolay değildir. Böyle sorunlar, iki tarafın da konuyu çözüme kavuşturmayı gerçekten istemesinin yanı sıra, uzun süreli bir anlaşma uygulamaya yönelik siyasi, ekonomik ve sosyal araçlar gerektirir. Kuzey İrlanda-IRA, Bask ülkesi-ETA ve Güneydoğu Türkiye-PKK olmak üzere, her üç durumda da barışı mümkün kılan veya çıkmaza sokan benzer noktalar vardır. Öncelikle, üç devlet de ülkeyi dağılmaktan korumak için, azınlık kimliğini bastırma ve asimile etme yanlılığına düşmüşlerdir. Ancak tarih, farklı etnik veya ulusal kültürleri ve kimlikleri asimile etmeye ya da bastırmaya yönelik tüm çabaların, aksine bu ulusal ve bölgesel kimlikleri güçlendirdiğini ve ulus-devletin toprakları içinde kendi başına karar alma yetkisi, özerklik veya mutlak bağımsızlık isteyen milliyetçi, hatta bazen ayrılkçı bir mücadeleye zemin hazırladığını göstermiştir. Ancak yetki dağılımı hiçbir zaman ayrılkçılığı veya bölücülüğü kuvvetlendirmemiştir. Aksine, İngiltere’nin Kuzey İrlanda’yla, İspanya’nınsa Bask ülkesiyle yaşadığı deneyimler, yetki dağılımının ayrılkçılığı dindirmeye katkıda bulunduğunu göstermektedir. Yetki dağılımı, özerk karar alma taleplerini tam olarak karşılamasa da, ulusal azınlıkların ciddi yetkilerden faydalanmalarını sağlayarak, bu talepleri zayıflatabilir (Guibernau, 2004: 70).

Gelgelelim, ulus-devletler siyasi, ekonomik ve bölgesel egemenliklerinden vazgeçmekten yana değillerdir. Ayrıca, yetki dağılımı sürecinin ve ulusal çatışmalara yönelik barışçı bir anlaşmanın sağlanması her zaman çok zor olmuştur. Barışa yönelik önemli adımlar atmaya tamamen karşı olan muhalefet partileri veya toplumun muhafazakâr kanadı gibi oyuncular söz konusudur. Sözelimi, İspanya sağ kanadında yer alan Halk Partisi’nin (PP) diskurunda, “ulus”, diğer tüm unsurların bağlı olduğu, en yüksek önemi taşıyan bir konuma yükseltilmiştir. Devlet, ancak ulusun bozulmamış olması halinde güvenli ve sağlam olabilir (Maskaliunaite, 2007: 81). Bu tavır, “ulus”un her şeyin üzerinde olduğu ve Türk devletinin Türk milliyetine dayandığı Türkiye’de faaliyet gösteren Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) diskuruyla benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla

la, İspanya’da olduğu gibi, ulusun korunması için anayasanın bozulmadan tutulması gerekli bir hal almaktadır.

İkinci olarak, ayrılıkçı militanlarla mücadele etmek yerine, barış için mücadele etmek söz konusu olduğunda, tüm devlet yetkilileri teröristlerle masaya oturmayacaklarını belirtmektedirler. Bu durum, devlet yetkililerinin ETA veya PKK ile ya da bunların siyasi branşları olan Batasuna ve DTP ile görüşmeyi reddettiği İspanya ve Türkiye’de halen böyledir. Dolayısıyla, azınlık kimliğini tanımak, genellikle “teröristler”e ödün vermek olarak algılanmaktadır. Bu diskur, bu sorunu “ulusal azınlık” sorunu olarak görmeyi reddederek, “terörizm” kavramı sınırları içinde tutmaya çalışan aşırı sağ ve merkez sağ içinde destek bulur. Bu kanatlar, ilk başta ortaya çıkan şiddetin sebebinin, ulusal azınlıkların kimlik taleplerini ifade edebilecekleri hukuki mekanizmaların bulunmaması olduğunu kabul etmeyi reddederler. Ayrıca, merkez sağ ve aşırı sağ –ayrıca hükümetin güvenlik ve askeri politikalarında ağırlığını hissettiren bir siyasi oyuncu olan Türk askeri– bu şiddeti şehitlerin yaratılması ve ulusun yeniden doğrulanması için kullanmaktadır.¹⁷ Bu sebeple, milliyetçilere göre, ulus-devletle ulusal azınlıklar arasında otonomi yokluğuna ve ulusal tanınmaya bağlı bir çatışma olduğundan, şiddet de vardır. Ulus-devlete göre, sadece bir terörizm sorunu mevcuttur. Bu sorun, Tony Blair’in benzersiz ve cesur girişiminin çatışmayı çözerek, barış sürecini gerçeğe dönüştürmesiyle, sadece İngiltere’de başarıyla çözümlenmiştir. İspanya ve Türkiye’de halen barışçı bir anlaşmaya varılamamıştır. Ödün vermeye veya ilk adımı atmaya karşı direnenler, halen siyasi diskurlarının bir bölümü olarak, şiddete karşı “duygusal savaş”ı kullanmayı sürdürmektedirler. Şiddetli etnik çatışmaların hemen hemen tümünde olduğu gibi, iki ülkede de her grubun kendi hassaslığını ve zayıflığını vurgulayarak, gücünün rakibini nasıl tehdit ettiğini görmezden geldiği bir çift azınlık durumu söz konusudur (Ross, 2000: 42). Bu nedenle, öncelikle iki tarafın da “hakikaten” istediği barışçı bir siyasi çözüm bulunmalı, ikinci ve belki daha da önemli olarak da, bir nesilden daha uzun sürecek bir toplumsal uzlaşmaya varma iradesi sağlanmalıdır.¹⁸ Türkiye’nin Kürt sorununda barışçı bir anlaşmaya varma girişiminde, Kuzey İrlanda deneyiminden ve yaklaşık bir asır süren savaşın ardından barışı mümkün kılan İngiliz siyasetçilerin cesur tavırlarından alınması gereken birçok ders vardır.

17 “*Vatan için ölmek*” kültü, ulus fikri ve duygusunun güçlendirilmesinde rol oynayan çok önemli bir unsurdur. Kurbanlar ulus için, kötü niyetli düşmanın ellerinde can verdikçe, ölümleri ulus anlayışına ahlâki bir anlam katar (Maskaliunaite, 2007: 84).

18 Ecole Des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS) Profesörü Hamit Bozarslan ile röportaj, Paris, 9 Haziran 2009.

KAYNAKÇA**Kitaplar ve Makaleler**

- Akgönül, Samim (2008), "Les Kurdes forment-ils une minorité en Turquie?", *Diplomatie*, No: 30: 70-73.
- Aktar, Ayhan (2000), *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İstanbul: İletişim.
- Anderson, Benedict (1983), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, New York: Verso.
- Bloomfield, David (1997), *Peacemaking Strategies in Northern Ireland: Building Complementarity in Conflict Management Theory*, New York: St. Martin's Press.
- Bozarslan, Hamit (2005), "Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya 1919-1925", E. J. Zürcher (der.), *Türkiye'de Etnik Çatışma* içinde, İstanbul: İletişim.
- Brown, E. Michael (1993), "Causes and Implications of Ethnic Conflict", M. E. Brown (der.), *Ethnic Conflict and International Security* içinde, New Jersey: Princeton University Press.
- Clark, John (2008), "Northern Ireland: A Balanced Approach to Amnesty, Reconciliation and Reintegration", *Military Review*, Ocak-Şubat 2008: 37-49.
- Cragin, Kim ve Patrick Chalk (2003), *Terrorism and Development: Using Social and Economic Development to Inhibit a Resurgence of Terrorism*, Santa Monica, California: Rand.
- Fitzduff, Mari (2002), *Beyond Violence: Conflict Resolution Process in Northern Ireland*, New York: United Nations Press.
- Guibernau, Montserrat (2004), *Catalan Nationalism: Francoism, Transition and Democracy*, Londra: Routledge.
- (2005), *Nations without States: Political Communities in a global Age*, Cambridge: Polity Press.
- (2006), "National Identity, Devolution and Secession in Canada, Britain and Spain", *Nations and Nationalism*, C. 12, No. 1: 51-76.
- Gürbey, Gülistan (1996), "The Kurdish Nationalist Movement in Turkey since the 1980s", R. Olson (der.), *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s* içinde, Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Izquierdo, Jean-Marie (2000), *La Question Basque*, Editions Complexe.
- Kupchan, A. Charles (1995), "Nationalism Resurgent", C. A. Kupchan (der.), *Nationalism and Nationalities in the New Europe* içinde, Ithaca: Cornell University Press.
- Letamendia, Francisco (1977), *Historia de Euskadi*, Barcelone: Ruedo Ibérico.
- Maskaliunaite, Asta (2007), "The Role of (ETA) Violence in the Construction of Nationalism in Spain and the Basque Country", *Studies in Ethnicity and Nationalism*, C. 7, No. 3: 78-93.
- Meadwell, Hudson (1993), "The Politics of Nationalism in Quebec", *World Politics*, C. 45, No. 1: 203-41.
- Mitchell, J. George (1999), *Making Peace*, New York: Alfred A. Knopf.
- Newland, Kathleen (1993), "Ethnic Conflict and Refugees", *Global Politics and Strategy*, C. 35, No. 1: 81-101.
- Öztürk, Saygı (2008), *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, İstanbul: Doğan Kitap.

- Recalde, José Ramón (1984), “Intersección de dos Procesos Nacionales (Estudio des Conflicto Español-Vasco)”, *Estudios de Historia Social*, No. 28-29.
- Reinares Fernando (2005), “Nationalist Separatism and Terrorism in Comparative Perspective”, T. Bjorgo (der.), *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward* içinde, New York: Routledge.
- Resina, Joan Ramon (2002), “Post-national Spain? Post-Spanish Spain?”, *Nations and Nationalism*, C. 8, No. 3: 376-96.
- Rooney, Nicola (2007), “Violent Nationalism in Catholic Communities: The Provisional IRA and ETA”, *Studies in Ethnicity and Nationalism*, C. 7, No. 3: 64-77.
- Ross, Marc Howard (2000), “Good Enough isn’t so Bad: Thinking about Success and Failure in Ethnic Conflict Management”, *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, C. 6, No. 1: 27-47.
- Smith, Anthony (1993), “The Ethnic Sources of Nationalism”, M. E. Brown (der.), *Ethnic Conflict and International Security* içinde, New Jersey: Princeton University Press.
- Snyder, Jack (1993), “Nationalism and the Crisis of the Post-Soviet State”, M. E. Brown (der.), *Ethnic Conflict and International Security* içinde, New Jersey: Princeton University Press.
- Şahin, Bahar (2005), “Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar”, A. Kaya ve T. Tarhanlı (der.), *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* içinde, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yeğen, Mesut (2007), “Turkish Nationalism and the Kurdish question”, *Ethnic and Racial Studies*, C. 30, No. 1: 119-51.
- Yıldız, Ahmet (2001), *Ne Mutlu Türküm Diyebilene - Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları 1919-1938*, İstanbul: İletişim.

Gazeteler ve Elektronik Kaynaklar

Milliyet

www.bbc.co.uk

http://europa.eu/scadplus/glossary/subsidiarity_en.htm

www.nio.gov.uk/agreement.pdf/

www.qanda.encyclopedia.com

www.sansursuz.com

www.smithsonian.com

Dayanışma, Rekabet ve İşbirliği: Nabucco Projesi ve Geniş Avrasya Bölgesinde Doğal Gaz Enerji Güvenliği Politikaları

CEM DENİZ KUT

GİRİŞ

Enerji güvenliği, sadece ekonomik bir sorun değil, devletlerin vatandaşlarının refahını ve iyiliğini sağlamaktan sorumlu olmaları sebebiyle, aynı zamanda ve bazen ağırlıklı olarak siyasi ve güvenlikle ilgili bir konudur.

Bu sebeple, enerji güvenliği sorununa ilişkin karar alma mekanizmaları, geniş Avrasya bölgesinin başlıca oyuncularını için birçok katmandan oluşur. Birinci sorun, sadece tedarikçilere, transit ülkelere veya alıcılara bağlı olmak için, hem tüketiciler hem de tedarikçiler açısından vazgeçilmez olan çeşitliliktir. Ancak buradaki konu çeşitlilik değildir. Üç bakımdan da aşırı bir bağımlılık söz konusudur. Bu sebeple, kaynak için gerekli güvenliği sağlamak adına, bu özel bağımlılık doğru bir yönetime, yatırıma ve idareye ihtiyaç duymaktadır.

Rusya ve Avrupa Birliği, biri en önemli alıcı, diğeri de en önemli sağlayıcı olmaları sebebiyle, Avrasya'daki enerji güvenliği denkleminin en önemli iki değişkenini oluşturmaktadır. Her iki değişken de aşırı bağımlılığın sorunlarını yaşamaktadır ve büyük bir çeşitlilik ihtiyacı içindedir: AB, kaynaklarını çeşitlendirmek, Rusya'ya transit rotalarını çeşitlendirmek zorundadır. Türkiye de bu denkleme tam bu noktada dahil olur; çünkü Avrasya bölgesinin tam ortasında yer almaktadır ve rotaların çeşitlendirilmesi bakımından, her iki tarafın da güvenilir bir ortağıdır. İki taraf arasında güçlü ve pozitif bir ilişki vardır. Türkiye, özellikle üretilen mallar ve inşaat sektörü açısından, Rus ekonomisinin en büyük yatırımcılarından biridir. Türkiye ayrıca

Rusya'dan doğrudan enerji satın almaktadır. Ancak jeopolitik bakımdan ve enerji güvenliği açısından, iki ülkenin çıkarları buluşmamaktadır. Hatta aksine, bir çıkar çatışması söz konusudur. Birinci olarak, Türkiye Rusya'nın Orta Asya ve Hazar bölgesindeki nüfuzunu arttırmasını istememektedir. İkinci olarak, Türkiye, bir enerji alıcısı sıfatıyla kaynaklarını çeşitlendirmek, dolayısıyla olası alternatifleri desteklemek istemektedir. Rusya tarafından bakıldığında, AB ve Türk pazarlarına enerji ihracatı üzerindeki tekeli korumak isteyen bu ülke, bölgenin diğer üretici ülkeleri üzerindeki nüfuzunu derinleştirerek, alternatif boru hattı projelerini engellemek zorundadır.

Öte yandan, Türkiye'nin çıkarları Avrupa Birliği'nin çıkarlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Her ikisi de enerjiye bağlı alıcılardır ve Rus tekelinin tehdidi altındadırlar. Bu nedenle, çeşitlilik açısından baktığımızda, biri için iyi olan diğeri için de tercih sebebidir. Ayrıca hem Türkiye hem de AB, her ilişkiyi asimetrik bir hale getiren azametli Rusya'dan bağımsız olarak, bu bölgede istikrar ve ekonomik entegrasyon sağlamayı ummakta ve istemektedir. Rusya'nın bölgedeki diğer üreticilerle ilişkileri halen çok güçlüdür ve Sovyet döneminden gelen tarihi bağlar, hem toplumsal hem de siyasi seviyelerde korunmaktadır. Ancak bölgede yaşanan Rus çizgisinden sapma eğilimi, gün geçtikçe artmaktadır. Önce Türkmenistan, ardından da Azerbaycan olmak üzere, diğer üretici ülkeler kendi kapasitelerinin sorumluluğunu ele alıp, yeni pazarlara açılarak, ekonomilerini kuvvetlendirme fırsatını değerlendirmeye başlamışlardır. Gelgelelim, bu oldukça yavaş ve maliyetli bir süreçtir.

Şu an için yatırım ihtiyaçları ve gelirler birbirlerini dengelememektedir. Bu ülkeler, daha fazla satmak için, daha fazla yatırıma ihtiyaç duymaktadırlar. Güvenilirlik ve uygulanabilirlik sorunları, kesin yatırımların gerçekleştirilmesini büyük ölçüde engellemiştir. Ancak 2006 ve 2009 yıllarında Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan son gaz krizleri (AB ve Türkiye'yi etkilemiş ve tehdit etmiştir) değerlendirme ve karar alma sürecine hız kazandırmıştır. Son krizlerin ilkinden hemen sonra (2006), AB enerji güvenliği sorununu, dolayısıyla Nabucco Projesi'nin gündeminin en üst sırasına taşımıştır. Rusya'yla Türkiye arasındaki ilişkinin parametreleri de, bu bağlamda gelişmektedir. Enerji güvenliği sorununda, olası bir kazan-kazan durumunun olduğunu iddia etmek güçtür.

Doğru bir şekilde ele alınması halinde, bölgedeki enerji politikası bölgesel istikrar ve bütünleşme getirmeye yönelik ciddi bir potansiyel taşımaktadır; çünkü bu sorun, üreticilerin, transit ülkelerin ve sağlayıcıların hepsi için bir varlık meselesidir. Türkiye'yi çevreleyen bölgenin dünyada yaşanan çatış-

maların çoğuna sahne olmuş olması (ve bu niteliğini halen koruması), enerji politikalarının doğru bir şekilde yönetilmesi gerekliliğinin önemini arttırmaktadır. Bu makale, doğal gaz ve enerji güvenliği politikalarının bölgedeki tüm çatışmalara bir son vereceğini öne sürmemektedir. Ancak sorunların çok boyutlu ve halledilmesi zor olmasına rağmen, enerji politikalarının bölgenin tüm oyuncularını için çatışmaların bir çözüme kavuşturulması amacıyla yönelik ortak bir payda ve önemli bir teşvik oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

ENERJİ GÜVENLİĞİ VE DOĞAL GAZ

Avrupa Birliği'nde enerji güvenliği konusu son zamanlarda, yani 2006 yılında gündeme alındı. Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan 'Avrupa'da Enerji Politikası', Avrupa Birliği'nin soruna yakın bir ilgiyle odaklanmaya başlamasıyla birlikte, döneme damgasını vurdu. Ocak 2006'da Ukrayna'da olanlar, Avrupa Birliği'nin Birlik içinde ortak bir enerji politikasına yönelik olarak harekete geçmesine yetecek kadar büyük bir önem arz ediyordu. Bugün, Avrupa Birliği üye devletlerinin çoğu, özellikle Rusya'dan ithal edilen enerjiye bağımlıdır. Avrupa Birliği üye ülkelerinin enerji ihtiyacının % 50'si ithalat yoluyla sağlanmakta, % 25'iye Rusya'dan alınmaktadır; üstelik bu oran gün geçtikçe artmaktadır. Tahminlere göre, 2030 yılına gelindiğinde, Avrupa Birliği üyeleri gaz ihtiyaçlarının % 40'ını Rusya'dan ithal ederek sağlıyor olacaktır (Gallis, 2007). Bu tarihe kadar, Rusya'ya yönelik toplam dış bağımlılık oranının % 80'i bulması beklenmektedir.¹

AB üye devletleri için, enerji güvenliği temelde önemli sonuçlar doğuran ekonomik ve siyasi bir sorundur. Rusya'nın gazına gün geçtikçe daha fazla bağımlı olmak, AB için büyük bir engeldir. Ayrıca üye devletlerin Rusya'yla yaptığı anlaşmalar (Fransa, Almanya, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan'da olduğu gibi) Avrupa Birliği'nin siyasi ve ekonomik birliğini ciddi biçimde tehlikeye atarak, Birliğin gelecekteki bütünlüğünü riske sokmaktadır. Avrupa Birliği üye devletlerinin topraklarına/topraklarından istikrarlı ve makul fiyatlı bir enerji akışı sağlamakla yükümlü olduğu için, 30 Mayıs 2006'da AB'nin enerji konulu dış ilişkiler politikasına yönelik bir kitap yayınlandı. 2003 tarihli Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin başlıca noktalarını da dikkate alan bu kitap, Avrupa Birliği'nin enerji politikasının tutarlı, stratejik, odaklanmış ve çatışmaları önlemek ve çözmek, silahsızlanma ve insan haklarının teşvik edilmesi gibi AB'nin dış politika hedefleriyle uyumlu olması (dolayısıyla güvenlik

1 <http://www.euractiv.com/en/energy/geopolitics-eu-energy-supply/article-142665>

stratejisinin ana noktalarıyla tamamen paralel olması gerektiğini ileri sürmektedir (Winrow, 2007).

Ancak Rusya'ya baktığımızda, gazı satmak ve üretime yatırım yapmak için pazarların garanti altına alınması şarttır. Doğal gaz tedarikçisiyle tüketicisi arasında ortak bir bağımlılığın doğduğu bu nokta, hayati önem taşıyan bir noktadır (Winrow, 2007). Ancak bu bağımlılık, simetrik bir bağımlılık değildir ve daha çok Hazar ve Orta Asya'dan ucuz gaz satın alarak, Avrupalı alıcılara çok daha yüksek bir fiyattan satan Rusya'ya fayda sağlamaktadır. Bu noktada, Başkan Putin Gazprom'un "dünyanın geri kalanı üzerinde nüfuz sağlayan güçlü bir siyasi ve ekonomik kaldıraç" olduğunu söylemekten hiç çekinmemektedir (Gallis, 2007). Enerji güvenliği sorunu, genellikle uygun maliyetli kaynağın güvenliği etrafına gelişen, siyasi, ekonomik ve güvenliğe ilişkin bir sorundur. Bugün, doğal gaz kaynağının güvenliği bakımından, ana alıcı taraf (AB) ve ana tedarikçi (Rusya Federasyonu) tarafında çok katmanlı tartışmalar cereyan etmektedir. AB'nin işleyişi ve üye devletlerin bireysel seçimlerinin etkisi, dolayısıyla tek bir kaynağa bağımlı olmaktansa, kaynağı çeşitlendirmek için tutarlı bir enerji politikasının koordine edilmesi sorunu, AB için en vahim sorunlardan biridir. Rusya tarafından bakıldığında, en önemli sorun alıcıların beklediği üzere Gazprom'a alternatif olarak doğan kaynakların oluşturduğu riski gidermek ve şu anda sahip olduğu ekonomik ve siyasi avantajların kaybını önlemektir.

Bir bakıma, tüm enerji güvenliği sorununun kaynak güvenliği ve oyuncular bakımından başlıca ilkelerini kavramak, pek de karmaşık sayılmaz. Bu ilkelerin her biri, kaynak ve talep arasındaki basit ilişkiden doğmaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında, hem gazı satın almanın yani talebin hem de gazı üretmenin ve nakletmenin, yani sağlamanın birbirine bağlı başlıca değişkenler olduğu açıktır. Ancak satın almak için, üretim ve sevkiyatın olması gerekmektedir, üretmek ve sevk etmek içinse yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktadan başlayarak, her şey karmaşık bir hal alır. Bunun sebebi, fosil yakıtların halen bir numaralı enerji kaynakları olması ve tüm ekonomiler ve devletler için hayati önem taşımalarıdır. Bu yakıtlar, toplumların refahı ve iyiliğinin yanı sıra, devletlerin meşruluğu için de son derece önemlidir. Ancak devletler bu konunun tek oyuncularını değildir. Ulusal şirketlerin yanı sıra uluslararası ve ulusal üstü kuruluşlar da enerji güvenliği denkleminin kalbinde yer alırlar ve devletlerle birlikte çok katmanlı ve çok boyutlu bir biçimde işleyen bir oyuncular grubunu oluştururlar. Çok katmanlı ve çok boyutlu ile anlatılmak istenen, farklı boyutları etkileyen birçok eylem zemininin ve sonuçların

bulunduğudur. Bu boyutlar, iç politika boyutu, ekonomik boyut, jeopolitik boyut ve güvenlik politikası boyutu olarak kategorize edilebilir.

Fosil yakıtların karakteri ve yönetimi bakımından, doğal gaz enerji güvenliği farklı bir tablo oluşturmaktadır. Petrol, dünyadaki başlıca enerji kaynağıken ve tek bir tüketiciye önemli ölçüde ağırlık veren tek bir üreticiyle sınırlı olmaksızın global olarak ticareti yapılan bir malzemeyken, gaza dayalı ilişkiler sadece birkaç sözleşme tarafından ibarettir (Goldthau, 2008: 686). Buna ek olarak, petrol, farklı kaynak ve taleplerle dünyada birçok ülkeden sağlanarak, global pazarlarda çok çeşitli şekillerde satılmaktayken, doğal gaz ticareti, kaynakların az oluşu sebebiyle ağırlıklı olarak boru hatlarıyla yapılmakta, dolayısıyla çok daha sınırlı kalmaktadır.

DOĞAL GAZ ENERJİ POLİTİKALARI: RUSYA VE AVRASYA'DAKİ BAŞLICA KAYNAK OYUNCULARI

Sorun, diğer üreticilerin, transit ülkelerin ve farklı pazarların denkleme dahil olmasıyla daha karmaşık bir hal almaktadır. Denkleme katılan diğer oyuncular şunlardır: 1) Hazar ve Orta Asya Üreticileri: Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve İran; 2) Transit ülkeler: Ukrayna (+Belarus), Türkiye ve Gürcistan; 3) Alternatif pazarlar, özellikle Asya pazarı. Bugün, Rusya dünyanın en büyük doğal gaz ihracatçısıyken, AB de en büyük doğal gaz ithalatçısıdır. İki arasındaki denge ve ilişkiler, tüm tartışmanın temelini oluşturmaktadır. Bir tarafta, AB'nin doğal gaz ithalatında tekel olma konumunu koruyan Rusya vardır. AB'nin gaz alımlarının yaklaşık % 40'ı Rusya'dan yapılmaktadır.² Ancak öte yandan, AB Rusya için en büyük gaz pazarını oluşturmaktadır ve Rusya'nın toplam doğal gaz ihracatının çok önemli bir miktarı AB'ye yapılırken, bu miktarın % 80'inden fazlası Ukrayna'dan geçmektedir (Stern, 2006). Dolayısıyla, pazar bağımlılığı açısından, iki oyuncu da sürdürülebilirlik için birbirlerine büyük ölçüde bağımlıdır.

Enerji ve kaynak güvenliği açısından hakim olan görüş, daha önce de değindiğimiz gibi, AB'nin Rusya'nın gazına gittikçe artan bir şekilde aşırı bir bağımlılık duymasındır; bu durum, bu büyük payın Rusya'ya AB üzerinde siyasi ağırlık sağlama imkânı vermesinden duyulan korkudan ötürü büyük bir sorun olarak görülmektedir. Bu korku, Rusya'nın Ukrayna'yı AB'den gelecek olası bir baskıyla borçlarını ödemek için köşeye kıştırması yüzünden yaşanan son krizle (2009) daha da derinleşti. Rusya, Ukrayna'nın ödeme sorunlarından ötü-

2 Aynı kaynaktan alınmıştır.

rü, AB'ye giden enerji akışını bozma tehdidi yaratmış ve akışta ayrılığı kabul edemeyecek olan AB ülkelerinin, Ukrayna'yı sorumlu tutarak, üye ülkelerin topraklarına sürekli bir doğal gaz akışını garanti etmek için borçlarını ödemek konusunda baskı uygulayacağı bir duruma sokacağını umut ediyordu. Geniş Avrasya, aynı zamanda uluslararası topluluğun ve uluslararası arenanın büyük oyuncularının ciddi bir istikrar beklediği, dünyanın en istikrarsız bölgelerinden bazılarını da içine almaktadır. Türkiye, yukarıda da belirttiğimiz gibi, komşuları Suriye, Irak, İran, Ermenistan, Gürcistan, Rusya (Karadeniz aracılığıyla) ve AB sebebiyle, bu tartışmanın tam merkezinde bulunmaktadır.

RUSYA

Rusya'nın doğal gaz ihracatı konusundaki tekel konumunu koruma çabası, yukarıda bahsedilen ekstra oyunculardan oluşan üç grupla doğrudan ilişkilidir (1- Hazar ve Orta Asya bölgesi üreticileri, 2- Transit ülkeler ve 3- Alternatif pazarlar); çünkü bunların her biri, kısa ve orta vadeli politikaların şekillendirilmesinde güçlü bir dinamik oluşturmaktadır. İlk olarak, Rusya, iç ve ihracat boşluklarını karşılamak için yeterli gaz alabilmek üzere, Hazar ve Orta Asya ülkeleriyle daha ileri anlaşmalar yapmalıdır. İkincisi, AB pazarına giden transit rotalarını (Ukrayna) çeşitlendirmeli ve alıcı devletlerin Orta Asya ve Hazar bölgesindeki daha ucuz üreticilerle doğrudan bağlantı kurmalarını sağlayacak alternatif kaynak rotalarına yönelik girişimleriyle rekabet edecek düzeye gelmelidir. Üçüncüsü, mevcut pazarların yanı sıra, alternatif bir pazarda, yani Asya pazarında geleceğe yönelik potansiyel anlaşmalar yaparak, AB pazarından sağlanan gelire aşırı bağımlı olmaktan kaçınmak için yatırımlarını garantiye almalıdır.

Ancak Rusya, potansiyellerini yerine getirme ve enerji pazarındaki avantajlı konumunu koruma konusunda bazı ciddi engellerle karşı karşıyadır. Öncelikle, en büyük alanları doruğa ulaştırmıştır ve toplam gaz üretimi düşüşe geçmiştir. İkincisi, Gazprom'un Rusya'daki gaz üretimi üzerindeki tekele, Rusya'nın yeni üretim alanları yaratarak üretim düşüşüyle başa çıkmak için ihtiyaç duyduğu yabancı yatırımlar açısından uygun olmayan bir ortam oluşturmaktadır. Üçüncüsü, 30 yıldan uzun süredir kullanılmakta olan boru hatları, bu hatlarla sevk edilen gazın yaklaşık % 30'un sızıntı sebebiyle kaybedilmesinden ötürü, çeşitli sorunlara yol açmaktadır (Andrianopoulos, 2007). Dördüncüsü, petrol alanlarında gaz fazlasının (birleşik petrol gazı - APG) parlaması sorunu söz konusudur: "Rusya, parlama bakımından açık ara liderdir. Ülke, dünyada parlayan toplam APG'nin % 30'unu parlatarak, yılda 362 mil-

yar ruble değerinde kayba uğramaktadır.”³ Petrol üreticileri, işleyip tekrar sisteme aktarmaktansa, gaz fazlasını yakmayı daha kolay ve ucuz bulmaktadır.

Beşinci sorunsu, fiyatlandırmadır. Rusya, iç ekonomiyi ve BDT’yi (Bağımsız Devletler Topluluğu) desteklemek için, gelirleri azaltan bir çift fiyatlandırma sistemi uygulamaktadır. Enerji verimliliği bu ülkelerde AB ülkelerine göre daha düşük olduğu için, bu durum oldukça önemli bir sorun oluşturur. Bu nedenle, daha ucuz fiyatlarla daha fazla enerji kullanarak, Rusya’nın enerjisinin büyük kısmını nispeten düşük bir gelir sağlama karşılığında vermesine sebep olur.

Altıncı olarak, bir bağımlılık söz konusudur. AB kaynak bakımından Rusya’ya aşırı bağımlı olduğu halde, Rusya da iki önemli açıdan bağımlılık sorununun tehdi altındadır. Alıcı devletlere bağımlıdır ve alış sürekliliğini garantiye almak zorundadır; ayrıca gazını AB pazarına sevk ederek satabilmek için, transit ülkelere, sözgelimi Ukrayna’ya bağımlıdır. Rusya, ana kaynak konumunu korumalı ve transit seçeneklerini çeşitlendirmelidir. Bu durum, Rusya’nın çeşitlilik arayan tek devlet olmadığı için altını çizen yedinci soruna dikkat çeker. AB devletleri, pazarlarına yönelik kaynakları çeşitlendirmek istemekte, bu istekleriyle de Rusya’nın enerji politikası bakımından AB pazarı karşısında sahip olduğu tek güçlü konumu tehlikeye atmaktadırlar. AB’nin Nabucco Projesi, bu güce karşı ciddi bir tehdit oluşturmaktadır ve dolayısıyla Rusya, Kuzey Akımı, Güney Akımı ve Mavi Akım II adlı alternatif fakat çok pahalı çözümler yaratmak zorunda kalmıştır. Sekizinci sorunsu, Rus ekonomisinin neredeyse tamamen enerji gelirlerine bağlı olması ve bu varlığın değerinde bir düşüş yaşanması riskini alamayacağıdır.

HAZAR, ORTA ASYA VE TÜRKİYE

Geniş Avrasya, dünyadaki en sorunlu bölgelerden bazılarını barındırmaktadır. Bölgedeki farklı devletler arasındaki sorunlar, enerji politikalarını doğrudan etkiler. Jeopolitika, güvenlik ve enerji güvenliği ekonomisi bakımından, bölgede farklı sorunlar seyretmektedir. En önemli sorunlar, transit boru hatları, bağımlılık, jeopolitika ve güvenlik ve enerji ihracatı hakkı sorunlarından oluşmaktadır. Transit boru hattı sorunu, Rusya, Ukrayna, Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, İran ve Türkmenistan’ı ilgilendirmektedir. Bağımlılık sorunlarıysa, Rusya, Ukrayna ve Türkiye’yi içine almaktadır. Jeopolitik güvenlik sorunlarının başlıca oyuncuları Rusya, Gürcistan, Ermenistan,

3 <http://www.oilandgaseurasia.com/articles/p/97/article/883>

Azerbaycan, İran ve Türkiye'dir. Enerji ihracatıyla ilgili sorunlarsa, Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan baş rolleri paylaşmaktadır. Sıraladığımız ülkeler, birçok sorunlar dizisinin taraflarıdır ve bütün bu sorun dizilerinin aşağı yukarı hepsinin birbiriyle ilgili olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sorunun karmaşıklığı daha iyi kavranabilir.

TABLO 4.1

	Rusya	Türkiye	Ukrayna	Gürcistan	Azerbaycan	Ermenistan	Türkmenistan	İran	Kazakistan
Boru hatları	X	X	X	X	X	X	X	X	
Bağımlılık	X	X	X						
İhracat sorunları	X				X		X		X
Jeopolitik güvenlik	X	X		X	X	X		X	

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Rusya yeni bağımsız devletler etrafında doğal bir nüfuz alanı yarattı. Rusya açısından bakıldığında, özellikle de Putin döneminde, bölgenin doğal kaynaklarının çıkarılması ve taşınması konusunda geleneksel rotalar izlenmeliydi ve bu kaynaklar Rus topraklarından dağıtılmalıydı. Ancak Rusya beklentileri doğrultusunda hakim bir konum elde etmeyi başaramadı. Kaynakların ve potansiyellerin değeri anlaşıldığında, Hazar devletleri yeni belirledikleri çıkarları doğrultusunda kendi politikalarını oluşturma fırsatı buldular.⁴

Rusya'da kaynak sorunları yaşandığı için, Moskova bu duruma karşı oldukça hassastı. Talebin ciddi anlamda yükselişe geçtiği göz önünde bulundurulduğunda, AB ile yaptığı orta ve uzun vadeli anlaşmaların tedarik kotalarını karşılayamıyordu. Bu nedenle, Rusya'nın bölgedeki diğer üreticilerden alacağı ekstra gaz, Rus çıkarları için hayati bir önem arz etmektedir. Buna rağmen, Rusya ve Hazar bölgesiyle Orta Asya'daki üreticiler arasındaki ilişkiler, basit 'satıcı-alıcı' ilişkisinden öteye gitmemektedir.⁵ Rusya'nın Hazar bölgesindeki doğal gaz kaynaklarını tekelleştirerek kontrol etme arzusu herkeşçe bilinmektedir. Moskova, nispeten ucuz fiyatlarla aldığı kaliteli gazı yüksek bir kârla satmasını sağlayan konumundan vazgeçmek istememektedir. Ancak, Orta Asya ülkelerinden satın aldığı gazın fiyatı sürekli arttığı için,

⁴ Aynı kaynaktan alınmıştır.

⁵ Aynı kaynaktan alınmıştır.

kâr marjı gittikçe azalmaktadır. Bu durum, Moskova için çok önemli sayılmaz; çünkü bu ürün, tüm alternatiflerinden daha ucuz olmayı sürdürmektedir ve Rusya gelecekteki erişimini güvenceye almak ve Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya bağımlılığını arttırarak, dayanışma yaratmak için satın almaya devam etmektedir (Olcott, 2009: 28).

Bu sebeple, Rusya'nın bölgede ulaşmak istediği amaç, (ihracat haklarını satın alarak) tüm bugün var olan ve gelecekte var olacak tüm gaz ihracatı potansiyeline hakim olmaktır. Bunu başarmak için, son derece kararlı bir doğrudan yatırım politikası izlemektedir. Moskova, bunun yanı sıra, genellikle 'güvenlik desteği vaatleri' bakımından, 'enerji politikasını güvenlik alanındaki teslim edilebilir unsurlara' bağlamaktadır. Rusya, Orta Asyalı üreticilerle kurduğu enerji ilişkilerinde, ihracat taahhütlerini karşılayabilmek için, geleneksel tavrına göre çok daha işbirlikçi bir şekilde davranmaktadır. Siyasi ve ekonomik hamlelerle (Hazar bölgesindeki şirketlerin varlıklarını satın alarak), stratejik öneme sahip yataklar üzerinde ciddi bir kontrol sağlamış, ancak gerekli kontrole yine de ulaşamamıştır (Olcott, 2009: 8).

Buna rağmen, Hazarlı üreticilere göre, kısa vadede en kârlı seçim olsa da, Rus pazarı dünyadaki tek pazar değildir. En büyük iki alternatif, Avrupa ve Çin pazarlarıdır. Çin pazarı, talep oranları ve yatırım gücü konusunda sağladığı garantilerle, Rus pazarına karşılık ciddi ve yakın bir alternatif oluşturmaktadır. Öte yandan AB pazarı da çok önemli, kârlı ve güvenilir olmakla birlikte, yatırım masrafları ve alıcıların gerekli altyapıyı inşa etme konusundaki isteksizliği, projelere ilişkin beklentileri geciktirmektedir.

Bu kategorideki en güncel sorun, Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan son krizdir. Benzer bir olaydan sadece iki yıl sonra, 2009 yılında, Rusya Ukrayna'yı borçlarını ödeyememesi sebebiyle bir kez daha tehdit etmişti. 2006'da yaşanan bir önceki kriz, AB'nin ağzında acı bir tat bırakmış ve Rusya'yla AB ilişkileri ve AB'nin enerji politikaları konusunda önemli tartışmaları kışkırtmıştı. 2006 krizindeki gibi, 2009'da da Rusya'nın Ukrayna'ya, dolayısıyla AB'ye gaz akışını kesmeye yönelik tehditleri, Birlik içindeki çeşitlilik tartışmalarını arttırdı. Rusya'nın beklediği sonuç, Ukrayna'ya baskı uygulanmasıydı. Rusya'nın beklentisi kısmen gerçekleşse de, Rusya'nın gaz ihracatı oranını ve gelirini ciddi anlamda tehdit eden ve bu zamana kadar neredeyse donmuş bir halde bekleyen Nabucco Projesi hız kazandı. Krizlerin her ikisi de, çeşitliliğin hem Rusya hem de AB için bir zorunluluk olduğunu göstermişti. AB'nin Rusya'ya olan aşırı bağımlılığın kırılması gerektiği bir kez daha ortaya çıkmıştı. Gelgelelim Rusya tarafında, Moskova AB pazarına

ulaşmasını sağlayacak yolların çeşitlenmesi gerektiğini (veya Rusya'yı Karadeniz'in altından doğrudan AB'ye bağlayacak Güney Akımı projesi gibi boru hatlarıyla diğer bir bölgeden geçiş yapması gerektiğini) ve tek bir büyük transit yoluna (Ukrayna üzerinden) bağlı kalmanın güvenli olmadığını bir kez daha fark etmişti.

Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki boru hattı girişimleri, yani Trans Hazar boru hattı projesiyse başka bir sorundur. Hazar Denizi'nin sınırları konusundaki anlaşmazlığa bağlı olarak, son derece uygulanabilir ve kârlı bir proje beklemeye alınmıştır. Sovyet döneminde Rusya ve İran arasında imzalanarak, Hazar'ın bir göl olduğunu iddia eden anlaşma (alanı UNCLOS'a tabi tutmamak için), Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan tarafından tanınmaması sebebiyle bir sorun oluşturmaktadır (Shafiyev, 2001). Rusya ve İran, kendi çıkarları için çözümsüzlükten yana kalmaktadırlar. İran ve Rusya, Türkmenistan'ın AB pazarına ulaşmaya çalışması halinde, boru hattının kendi topraklarından geçmesini istememektedir. Hazar'ın sınırlarının belirlenmemesi halinde, denize/göle ilişkin tüm projeler zorunlu bir şekilde beklemeye alınacaktır.

Türkmenistan ve İran arasında olup Türkiye'ye kadar uzanan boru hattı, gereklilikten ve çift taraflı anlaşmalardan doğmuş olup, AB pazarına açılan mütevazı, fakat işlek alternatif rotalar olan Bakü-Tiflis-Erzurum ile birlikte önemli bir hat oluşturmaktadır. Ancak siyasi sorunlar ve şu anda taşınmakta olan miktarlar, hattın önemini sınırlandırmaktadır. Buna ek olarak, Türkiye'ye olan İran bağlantısı, yani Tebriz-Ankara boru hattı da bir o kadar önemli olmasına rağmen, aynı sebeplerden ötürü kısıtlı kalmıştır. İran üretim yapacak veya işbirliğine müsait olacak yatırım ve güvenilirlikten yoksundur; bu durum, İran'ın üretici olarak dünyanın en büyük ikinci doğal gaz rezervlerine sahip olmasına karşın, İran'ı merkez veya transit ülke olmak üzere, bir ortak olarak içine alabilecek tüm projelerin önünde engel teşkil etmektedir.

Türkiye'yle Rusya arasındaki Mavi Akım Boru Hattı'ysa diğer bir önemli projedir. Mavi Akım II'nin gündeme alınmasıyla birlikte, proje Türkiye'nin enerji güvenliği için hayati bir önem kazanmıştır (Socor, 2009). Proje, Türkiye'nin Ukrayna'yla yaşanan 2006 ve 2008 krizleri gibi durumlarda AB'nin yüz yüze kaldığı sorunlardan nispeten bağımsız olmasını sağlayacaktır. Gelgelelim, Türkiye'deki enerji ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli değildir. Bu projenin sorunu da, bazı açılardan faydalı olduğu halde, fazla pahalı olması ve belirli durumlarda Nabucco gibi alternatif projelerle uyumlu olmamasıdır.

BÖLGEDEKİ JEOPOLİTİKA VE GÜVENLİĞE İLİŞKİN SORUNLAR: İHRACAT VE RUSYA’NIN ORTA ASYA DEVLETLERİYLE İLİŞKİLERİ

Bölgedeki jeopolitik güvenlik sorunları, alıcı devletlerin enerji güvenliğini doğrudan etkilemektedir. En son sorun, 2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasında, Güney Ossetia Bölgesi konusunda yaşanmıştır. Bu olay, bölgedeki devletlerin Rus gücüne karşı olan hassasiyetini ortaya koymuştu. Bunun karşılığında, Gürcistan’dan (BTE) geçen kaynak rotasının güvenliğine ilişkin güvensizlikler ve endişeler doğmuştu. Rusya’ya politik olarak direnebilecek güçlü bir müttefikin önemi daha da artmıştı.

Bu koşullarda, bölgedeki doğal gaz akışını çeşitlendirecek gelecek projelerine duyulan ihtiyacın arttığı Türkiye’de, sadece Gürcistan’a bağımlı olmak olası bir sorun gibi görünmekteydi. Bu nedenle, İran’ın denklemdeki yeri ve Ermenistan’la Türkiye arasındaki ilişki önem kazandı. Azerbaycan’dan çıkarak Ermenistan üzerinden Türkiye’ye ulaşan olası bir boru hattı değerlendirilmeye alınabilirdi. Bu olasılığın hayal edilebilmesi için bile, bölgedeki diğer bir güvenlik sorunu olan Dağlık Karabağ anlaşmazlığının çözülmesi gerekmektedir.

Enerji politikası, Rus-Kazak ilişkilerinin tam merkezinde yer alır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, iki ülke yakın ilişkilerini korudu. Bugün, Kazakistan siyasi manevralar için bir parça alana sahip olsa da (Torjesen, 2009), Avrupa pazarına yönelik projelerin gerçekleştirilmekten çok uzak olması sebebiyle, enerji konularındaki çıkarları genellikle Rus hattıyla eşzamanlı olarak şekillenmektedir. Yine de, Kazakistan Rusya’ya aşırı bağımlı olmamayı amaçlamakta ve alternatif oyuncularla farklı projelerde yer almayı ummaktadır.

Bu sorun, Özbekistan’daki durumdan çok farklı değildir. Rusya, aynı zamanda Özbek varlıklarına sahip olmak konusunda da oldukça isteklidir.⁶ Fakat burada sözü edilmeye değer nokta, Özbekistan’ın genişliği ve konumu bakımından Rusya için stratejik bir ortak olmasına rağmen, doğal gaz açısından taşıdığı önem oldukça dolaylıdır. Ülkenin gaz üretimi yönetimi ve yatırım eksikliği sorun yaratmaktadır; fakat Rusya’nın sağlam ve koruma altındaki müttefiklerinden biri olarak, Özbekistan’ın sahip olduğu potansiyeller, Moskova’nın elinde Türkmenistan’a karşı önemli bir ağırlık oluşturmaktadır (Olcott, 2009: 21).

6 “Özbekistan: Taşkent Doğal Gazı Sadece Rusya Üzerinden İhraç Etmeyi Vaat Ediyor”, *Eurasianet*, <http://www.eurasianet.org/departments/briefs/eav012309e.shtml>

Azerbaycan'la Rusya arasındaki ilişkiler de iki katlıdır. Bu iki ülke, birçok alanda işbirliği yapan iyi dostlardır. Gelgelelim uzun süredir var olan Karabağ sorunu ve Rusya'nın 2008'de Ermenistan'a silah satması (Olcott, 2009: 26), iki ülkenin ilişkilerinde bir de tatsız bir taraf olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin Azerbaycan'la ilişkisiyse kolay yürüyen bir ilişkidir. Türkiye'nin Karabağ sorununda tam destek vermesi, iki ülke arasında sürekli teşvik edilen kültürel bağlar ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından beri yapılan yatırımlar, BTC ve BTE adlı iki önemli projeye zemin hazırlamaları sebebiyle yadsınmayacak bir önem taşımaktadır. Azerbaycan, Rus hattından bölgedeki diğer eski Sovyet cumhuriyetlerine göre daha fazla çıkmıştır. Enerji politikaları konusunda, üçüncü şahıslarla bağımsız ve operasyonel anlaşmalar yapmıştır (BTC, BTE, olası bir Trans Hazar hattı ve Nabucco). Azerbaycan, kaynakların çeşitlendirilmesi için gerçekleştirilen tek projeyi sağladığından, Türkiye ve AB üyeleri gibi ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Ancak ihtiyacı karşılamak için gereken kapasiteye sahip olup olmadığı kuşkuludur.

Gelgelelim Türkmenistan'a baktığımızda, ülkenin Orta Asya'daki en büyük doğal gaz ihracatçısı olması sebebiyle, rezervler artık sorun oluşturmamaktadır. Ülke, yılda 60 milyar metreküp üretim yapmaktadır; bu, Nabucco Projesi'ne ve daha fazlasına kaynak sağlayabilecek bir miktardır.⁷ Dolayısıyla, Türkmenistan'ın elinde çok güçlü bir koz bulunmaktadır. 1990'ların sonlarından beri, ülke enerji ihracatı için kararlı bir şekilde yeni projeler oluşturmaktadır. Bölgede Rusya'dan geçen ihracat boru hatları inşa eden ilk ülkedir. İran'la (Swap ile Türkiye'yle) ve Azerbaycan'la (Trans Hazar gerçekleştirilmeyi beklemektedir) anlaşmaları vardır ve Çin pazarında önemli bir yer edinmiştir.

AVRUPA BİRLİĞİ

Bu bağlamda, Avrupa Birliği bölgedeki en büyük alıcı olmanın haricinde, bir bölgesel bütünlük modeli ve uluslararası arenadaki değişikliklere ayak uydurmayı başararak kendine global bir oyuncu sıfatıyla rol biçen fonksiyoncu bir proje olarak özel bir ilgiyi hak etmektedir. AB, bizzat yaşadığı deneyimler sayesinde, ekonomik dayanışmanın bölgesel bütünlük ve siyasi istikrarın temelinde yatan unsurlar olduğunun farkındadır. AB'nin birçok karmaşık bölgesel ve global soruna yönelik yaklaşımı, geniş Avrasya bölgesinin güneydoğu bölümünde daha iyi bir gelecek yaratmak için hayati unsurlar olan insan hak-

7 <http://in.reuters.com/article/asiaCompanyAndMarkets/idINL0716126720080207>

larına saygının, uluslararası hukukun, diyalogun ve çok katmanlılığın ve bölgesel bütünlüğün önemini vurgular.

Avrupa Birliği, diğer oyuncuların birçoğunun geleneksel bir tavır benimsediği uluslararası bir ortamda faaliyet gösterir. Üye devletler için, Brüksel’le teması korunurken diğer yandan da kendi ikili ilişkilerini sürdürmek bazen daha tercih edilebilen bir durumdur. Ancak eldeki sorunun üye devletlerin (dolayısıyla Birliğin) enerji güvenliği gibi belirli konulardaki hassasiyetini azaltmak için tam işbirliği gerektirdiği durumlarda, uluslararası çerçevenin önemli bir ağırlık kazanması büyük önem taşımaktadır. Birçok durumda, Avrupa Birliği ve işleyiş çerçevesi, dış politikanın yeni güvenlik alanında verimsiz ve belirsiz ya da muğlak olmakla suçlanmaktadır. Üye devletler ve Birliğin bürokratik ve diplomatik çerçevesi, özellikle de devletler arası yapının halen tek ve liberal bir enerji piyasası önünde büyük bir engel teşkil ettiği yeni (Soğuk Savaş sonrası) güvenlik anlayışı bakımından, başlıca güçler (yasama, yürütme ve yargı) arasındaki dengeye dayalı hassas bir sistem sunmaktadır. Ancak bazı koşullarda, merkezi otorite yokluğunun belirli bir esneklik, dolayısıyla Rusya ve Türkiye gibi modern devletlerin daha kolay uyum sağlamasına yönelik bir potansiyel sağladığını görmek de ayrıca önemlidir.

Avrupa Birliği’nin enerji güvenliği politikaları bakımından, Trans-Avrupa Ağlarını (TEN) özellikle vurgulamalıyız. Trans-Avrupa Ağları (TEN) fikri, 1980’lerde Avrupa Topluluğu üye ülkeleri arasındaki daha kapsamlı bir işbirliği ortamında doğdu. TEN, modern ve verimli bir taşıma altyapısı gerektiren malların, kişilerin ve hizmetlerin hareket özgürlüğü ihtiyacıyla, geniş bir Avrupa pazarının oluşturulmasında temel bir noktayı ve soru işaretini oluşturmaktaydı.⁸

1992’de, Maastricht Antlaşması, kurduğu yeni çerçeve içinde, Trans-Avrupa Ağları için sağlam bir hukuki temel oluşturdu. Maastricht Antlaşması’nın sağladığı yeni perspektifle birlikte, Trans-Avrupa Ağlarının oluşturulmasını teşvik etmek, İç Pazarın kurulması ve Avrupa Birliği içinde Ekonomik ve Toplumsal Uyum güçlendirilmesi için kilit bir unsur haline geldi.⁹ TEN projesi, nakliye, enerji ve telekomünikasyon sektörlerinden oluşur. Trans-Avrupa Enerji Ağları, Avrupa Birliği’nin genel enerji politikası hedefleri bakımından kritik bir önem taşımaktadır. TEN’in elektrik ve gaz pazarlarında rekabet gücünü arttırmak, kaynak güvenliğini güçlendirmek ve çevreyi korumak gibi amaçları, Avrupa Birliği’nin enerji güvenliği perspektifinin ve

⁸ http://ec.europa.eu/ten/index_en.html

⁹ Maastricht Antlaşması Bölüm XV hükümleri uyarınca (Madde 154, 155 ve 156).

enerji stratejisinin merkezinde yer alan unsurlardır. TEN, üye devletlerin Avrupa Birliği seviyesinde tek bir enerji pazarına yönelik ortak bir bakış açısı sağlaması için bir temel oluşturur.

Ocak 2006'da Ukrayna ile Rusya arasında çıkan gaz anlaşmazlığıyla birlikte, Birliğin dışa bağımlılığı iyiden iyiye ortaya çıkarken, dış enerji tedarikçileriyle ayrı anlaşmalar yapılmış olması da Avrupa Birliği için bir sorun yarattı. AB gaz ve elektrik pazarlarının liberalleşmesiyle birlikte, enerji güvenliği Birliğin siyasi gündeminin önemli bir konusu haline geldi. Bunun sonucunda, 2006 tarihli ünlü *Yeşil Kitap (Green Paper)* doğdu.¹⁰ Bu strateji kitabı, Avrupa Birliği için “sürdürülebilir, rekabet gücüne sahip ve güvenli” enerji kaynakları sağlamaya yönelik ortak bir dış politika belirleme ihtiyacını yansıtmaktaydı. On ay sonra, 10 Ocak 2007'de, Komisyon Birlik için yeni enerji politikasını kabul etti ve bunu Avrupa Birliği'nin uluslararası enerji ilişkilerini genişletme ve güçlendirme stratejilerini içeren iki yıllık bir eylem planı izledi.¹¹

Enerji ve enerji güvenliği sorunu, AB'nin enerji politikası çerçevesinin ve her üye ülkenin dış politikasının bunlardan doğrudan etkilenmesi sebebiyle, Avrupa Birliği için temel birer meseledir. AB seviyesinde, enerji politikaları genellikle ulusal egemenlik başlığında ele alınan konular olarak algılandığı için, üye devletlerin dışişleri bakanlıkları kendi politikalarını oluşturmaktan sorumludurlar.¹² Avrupa Birliği, enerji güvenliği konusunda birbiriyle ilişkili ve nispeten bağımsız sorunlarla karşılaşmaktadır. Birincisi, AB'nin iç dengesinin her üye ülkenin tek bir enerji piyasası kurması için gerekli ortama sahip olmamasıdır. Üye ülkelerle Rusya arasında yapılan uzun vadeli anlaşmalar, gelecekte yapılacak projeler için Brüksel'in elini kolunu bağlamaktadır. İkinci olarak, Rusya'nın gazına olan aşırı bağımlılık halihazırda bir sorundur ve gerekli önlemler alternatif projelerin politikleşmesi veya üye ülkelerle enerji stratejileri arasındaki dayanışma eksikliği yüzünden engellenmektedir.

Üçüncü olarak, AB'nin bugüne kadar faydalandığı ve Rusya'ya ait olmayan gaz ve petrol rezervlerinin çoğu, çoktan zirveye ulaşmış, şimdise büyük ölçüde düşüşe geçmiştir (Goldthau, 2008: 688). Bu durum, Rusya'nın gazına kısa ve orta vadeli bağımlılığı önemli ölçüde arttırmaktadır. Dördüncüsü, Rusya'nın yetersiz yatırım, dolayısıyla yetersiz kaynak sorunu yaşaması sebebiyle, AB'nin en büyük alıcı olarak bu durumun tehdidi altında olması-

¹⁰ http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/index_en.htm

¹¹ Aynı kaynaktan alınmıştır.

¹² www.euractiv.com/en/energy/geopolitics-eu-energy-supply/article-142665

dır. Beşinci olarak da, Rusya'nın tüm Orta Asya gaz aktarımına hakim olma-ya çalışması, AB'nin kaynakları çeşitlendirme ve alternatif üreticilere doğru-ndan ulaşma girişimini baltalamaktadır.

TÜRKİYE VE DOĞAL GAZ ENERJİ GÜVENLİĞİ

Jeopolitik konumu, Türkiye'ye özel bir stratejik önem katmakta ve ülkenin üzerine bölgedeki en büyük güç olma sorumluluğunu yüklemektedir. Ülkenin kendi ihtiyaçlarını, algılarının ve hedeflerinin, bölgesel sorumlulukları ve istekleriyle birleşimi, bu çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Bu birleşimin Türkiye'nin dış politika seçimlerinde, özellikle de enerji sorununda gözlemle-nebilecek çeşitli alanları vardır. Öncelikle, enerji sorunu Türkiye'ye bir ener-ji tedarikçisi değil, alıcısı olması sebebiyle duyduğu ihtiyaca dokunmaktadır. Bu sebeple, Türkiye topraklarına gelecek sürekli enerji akışını garanti altına almalıdır. İkinci olarak, Türkiye Soğuk Savaş sonrası uluslararası yapıda bel-irlenen yeni parametrelerle, dünya politikasında artık önemli bir stratejik or-tak olmama ihtimalinden ötürü, kendini yoğun bir tehdit altında hissetmek-tedir. Tarihi ve potansiyel olarak tehditlerle, anlaşmazlıklarla ve krizlerle do-lu bir bölgede tek başına bırakılma riski giderilmelidir.

Bu ihtiyaçlara ve algılara bağlı olarak, Türkiye'nin beklentileri bölge-deki kilit stratejik rolünü sağlamlaştırmak için yeni yollar bulmaya dayan-maktadır. Enerji sorunu, Türkiye'nin ihtiyaçları ve istekleri için ortak bir payda teşkil etmektedir. Türkiye, bir enerji koridoru haline gelerek hem ken-di enerji ihtiyaçlarını karşılamayı hem de Soğuk Savaş boyunca sahip olduğu konum gibi, tekrar Trans-Atlantik ilişkilerinin vazgeçilmez bir müttefiki ol-ma hedefine yaklaşmayı ummaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin dış politikasında hakim olan bir konu, yani ülkenin Avrupa Birliği'ne tam üye olma arzusu, ül-kenin Soğuk Savaş sonrası enerji politikalarıyla yakın bir bağlantı içindedir.

Türkiye'nin AB için ana enerji koridoru ve diğer tüm oyuncular için bölgedeki istikrarlı ve güvenilir bir ortak/komşu olması sayesinde yaratabile-ceği toplu yönetim ve malzeme bağımlılığı, hem bölgesel istikrara hem de ül-kenin entegrasyon hedefine hizmet etmelidir. Nabucco boru hattı (aşağıda ayrıntılarıyla ele alınacaktır) Türkiye'nin statüsünü yeniden kazanıp koruma-sı ve yukarıda vurgulanan bölgesel hedeflerine ulaşması için son derece önem-li ve gelecek vaat eden bir projedir. Avrupa Birliği, muazzam fakat her zaman dost olmayan bir ortak olan Rusya'ya duyduğu doğal gaz bağımlılığını azalt-mak için, ünlü Nabucco Boru Hattı Projesi'ni sunmuştur. Bu proje, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya üzerinden geçen bir hatla,

Azerbaycan'dan 31 bcm gaz taşımak üzere tasarlanmıştır.¹³ Türkiye'nin Rusya, Azerbaycan ve İran'la ikili anlaşmaları bulunmaktadır. Aynı zamanda, bir enerji merkezi ve transit ülke olma konumunu garantiye almak için, Yunanistan'a kadar uzanan, gelecekte İtalya'ya kadar genişletilecek bir boru hattı kurmuştur. Azeri gazını Türkiye'ye (Bakü, Tiflis, Erzurum - BTE) taşıyan boru hattı, Hazar konusundaki anlaşmazlıkların ve Rusya'nın oluşturduğu engellerin aşılması halinde, Trans Hazar boru hattı aracılığıyla Türkmenistan'da içine alacaktır. İran üzerindeki uluslararası baskı azalır ve İran doğal gaz üretimi ve ticaretine daha fazla yatırım yaparsa, Tebriz-Ankara boru hattı çok önemli bir hat haline gelebilir.

Türkiye, Mısır ve Suriye arasındaki boru hattının Türkiye'ye uzatılmasıyla ve Irak'taki karışıklığın son bulması halinde, Irak'tan kendi topraklarına uzanan bir boru hattı kurarak, kaynakların çeşitlendirilmesi konusunda büyük işler başarabilir. Ancak mevcut koşullara baktığımızda, bu potansiyel projelerin hiçbiri, kısa vadede olası görünmemektedir. Durum böyle olsa bile, ciddi potansiyeller söz konusudur. Bu projelerin gerçekleştirilmesi, birçok faktöre bağlıdır. Ancak sonuçta doğacak dayanışma, bölgede ekonomik ve siyasi istikrarı teşvik edebilir.¹⁴ Türkiye'nin hayati bir ağırlık kazandığı nokta da işte bu noktadır. Türkmenistan, Azerbaycan, İran ve/veya Irak'tan sağlanacak potansiyel ve kararlı bir akış, Türkiye ve AB'nin ihtiyaçları ve politikalarıyla tamamen eşzamanlı olarak gerçekleştirilebilir. Bu da Türkiye'yi bölgenin en önemli oyuncusu haline getirmektedir. Ancak günümüz koşullarında, sadece Azerbaycan ve İran'dan gelen gazın düşük ikmal oranlarıyla operasyonel olduğu bir durumda, Nabucco çok da cazip bir yatırım gibi görünmemektedir. Ancak yukarıda bahsettiğimiz eklemelerin gerçekleşmesi halinde, proje neredeyse bölgedeki tüm oyuncular için kesin bir kazan-kazan durumu sağlayacaktır.¹⁵

Bu olasılık gerçekleşirse, AB'nin aradığı kaynak çeşitliliği de gerçekleşmiş olacaktır. Türkiye, bu durumdan faydalanacak (çünkü çıkarları AB'ninkilerle yakındır) ve jeopolitik önemini de arttıracaktır – bu, Türkiye'nin

¹³ Nabucco Boru Hattı Projesi ana sayfası, <http://www.nabucco-pipeline.com/>

¹⁴ Burada, Türkiye'nin bölgede özellikle Ermenistan ve Suriye'yle sürdürdüğü diplomatik faaliyetler dikkate değerdir. Komşularla iyi ilişkiler kurmak, işbirliğine yatkın bir ortam yaratmanın önemli bir prensibi ve ilk adımdır.

¹⁵ Geleneksel ve mevcut düzenine karşılık uluslararası politika ve iktidar ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda, Rusya hariç. Ancak Rusya'nın maksimumcu bir tavır yerine (uzun vadede elde edeceği avantajlar için) optimumcu bir duruş benimsemesi halinde (ki bu kısa vadede de kazanç getirecektir), kazan-kazan durumu Rusya'ya da içerebilir (işbirliği ve bütünleşme yoluyla).

uluslararası ilişkilerinde en çok vurguladığı faktördür. Bu kaynak çeşitlendirme projelerinden doğacak dayanışma, eninde sonunda yoğunlaşarak bölgesel entegrasyonu teşvik edebilir. Türkiye, Rusya'da özellikle inşaat işleri alanında yaptığı önemli yatırımlarla, Rusya'nın en itibarlı ortaklarından biri olarak kabul edilmektedir. İki tarafın enerji politikası konusundaki arayışları çoğunlukla birbirine uymasa da (Türkiye AB'yle birlikte Rus gazına duyulan bağımlılığı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır) ve iki ülkenin çıkarları birbiriyle ancak düşük bir seviyede örtüşse de, iki ülkenin AB ilişkileri konusunda birbirini kullanma biçimi, hem Türkiye hem de Rusya'nın AB'ye karşı bir ağırlık kazanmaya ihtiyaç duydukları her an kullandıkları gri bir bölgeye bağlıdır.

Bu sebeple, Türkiye'de enerji politikası birçok boyut arz eder. Öncelikle, Nabucco boru hattı Türkiye'nin ve AB'nin enerji bağımlılığının her iki tarafın da jeopolitik olarak ve enerji bağımlılığı bakımından arz ettikleri hassasiyeti azaltmak konusunda daha fazla işbirliği gerektirmesi sebebiyle, Türkiye'nin AB'ye katılma arzusu için büyük bir fırsat sunmaktadır. Ancak AB'nin Türkiye'nin üyeliğine yönelik bir taahhütte bulunmaması ve ülkedeki enerji akışını garantiye alma ihtiyacının gitgide büyümesi sebebiyle, Türkiye Rusya Federasyonu'yla, Mavi Akım, Mavi Akım II ve yeni bir tasarıma sahip potansiyel Güney Akımı gibi projeler için kendine ait anlaşmalar yapmıştır.¹⁶ Buna bağlı olarak, Türkiye ve Avrupa Birliği'nin işbirliği kurma konusunda gösterdikleri karşılıklı başarısızlık sebebiyle, Rus enerji kaynaklarına bağımlılık artmakta ve yapılan uzun süreli sözleşmelerle akut bir hal almaktadır.

Türkiye ve AB arasında Nabucco'ya ilişkin yaşanan son gelişmeler, iki tarafın da çeşitlendirme sorununun öneminin ve aciliğinin farkında olduğunu göstermiştir. Mayıs¹⁷ ve Temmuz¹⁸ 2009'da yeni anlaşmaların imzalanmasıyla, uzun zamandır beklenen, sağlam bir adım atılmıştır. Ayrıca Rusya ve Türkiye'nin Ağustos¹⁹ 2009'da Güney Akım projesinin potansiyel tasarımı konusunda anlaşmaya varması sebebiyle, Türkiye'nin öneminin ve gerekliliğinin hem AB hem de Rusya tarafından onaylandığı öne sürülebilir.

¹⁶ Güney akımı projesinin eski versiyonu, Türkiye'yi Rusya'yla AB arasında Karadeniz'de kurulacak enerji sevkiyatı denkleminde çıkarılması sebebiyle, Türkiye tarafında ağır reaksiyonlar toplayacağı için, Mavi Akım II projesini tehdit etmekteydi.

¹⁷ http://www.worldbulletin.net/news_detail.php?id=41460

¹⁸ <http://www.euractiv.com/en/energy/eu-countries-sign-geopolitical-nabucco-agreement/article-184062>

¹⁹ http://www.rferl.org/content/Putin_In_Turkey_Seeking_Approval_For_South_Stream_Route/1793851.html

NABUCCO VE GÜNEY AKIM PROJELERİ

Bu iki proje, bölgede bugüne dek yapılan en büyük iki boru hattı projesidir. İki proje de oldukça iddialıdır ve aslında birbirlerini yenmek için sert bir rekabet içine girmişlerdir. Nabucco Projesi, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya üzerinden geçen bir hatla, Azerbaycan'dan 31 bcm gaz taşımak üzere tasarlanmıştır.²⁰ Birçok tedarikçiyi barındıran çok geniş ve önemli bir bölgeyi kaplamaktadır. Nabucco boru hattına İran, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Mısır ve Suriye'den gaz sağlanabilmektedir. Bu projeye ortak olan firmalar, Romanya'dan Transgaz, Bulgaristan'dan Bulgargaz, Avusturya'dan OMV, Türkiye'den BOTAŞ, Macaristan'dan MOL ve Alman firması RWE'dir. Proje, alıcı ülkelerin Rus enerji kaynaklarının olası bozulmasına karşı buldukları hassas durumu gidermeye yönelik büyük bir potansiyele sahiptir. Enerji güvenliği açısından bakıldığında, Nabucco Projesi'nin çeşitli karakteri ve yüksek tedarikçi sayısı, Rus enerjisine aşırı bağımlı olmamaya çalışan başlıca alıcı ülkeler için hayati bir önem taşımaktadır (Winrow, 2005: 87). Ancak Rusya, Haziran 2007'de kendi boru hattı projesi olan Güney Akımı sunmuştur. Güney Akım boru hattı, Karadeniz'in altından Rusya'dan Bulgaristan'a uzanarak, farklı yönlere giden kollara ayrılacaktır. Anlaşma, İtalya'dan Eni ve Rusya'dan Gazprom arasında Roma'da imzalanmıştır ve anlaşmaya Nabucco Boru Hattı Projesi'nin de bir üyesi olan Bulgar Bulgargaz firması da katılmıştır (Pop, 2008).

Güney Akımı boru hattı, Siberya gazını, Türkiye veya Ukrayna'yı devreye sokmaksızın, doğrudan Güney Avrupa'ya taşımayı amaçlamaktadır. Hat Bulgaristan'da kollara ayrılarak, güney koluyla Yunanistan ve Güney İtalya'ya gaz sağlayacak, kuzey koluyla Romanya ve Sırbistan'dan geçerek Kuzey İtalya'ya doğru uzanacaktır. Nabucco'dan en az iki kat fazla bir maliyet arz etmesi sebebiyle, Güney Akım projesinin gerçekleştirilebilir bir proje olup olmadığına yönelik ciddi şüpheler bulunmaktadır. "Rusya, [...] Rus ekonomisinin düşük maliyetli Orta Asya enerjisinden faydalanmasıyla, Transneft ve Gazprom'un Rus ham petrolünü ve doğal gazını kârlı Avrupa pazarına daha yüksek bir fiyattan satmasını arzuladığı için" (Winrow, 2007: 219), Güney Akım projesinin başarısı, Türkiye ve AB'nin gelecek planları için büyük bir önem taşımaktadır. Rusya'nın Gazprom'u özel ihracat haklarıyla güçlendirmeye ve şirketi hiçbir ortağı ya da üreticisi olmayan tek oyuncu haline ge-

20 Nabucco Boru Hattı Projesi ana sayfası, <http://www.nabucco-pipeline.com/>

tirmeye yönelik hamleleri, Türkiye'nin bölgedeki konumunu ve kabiliyetlerini tehlikeye atabilir. Bu durum, Rusya'nın enerji kaynaklarına duyulan bağımlılığı önemli ölçüde arttırdığından, hem AB hem de Türkiye için enerji güvenliğini riske atmaktadır. Buna rağmen, durum Rusya ve başlıca alıcı ülkeler arasında açık bir rekabet arz etse de, Rusya ve AB üyeleri arasında yapılan iki taraflı anlaşmaların Nabucco Projesi'ni tehlikeye sokmasıyla daha da karmaşık bir hal almaktadır. Türkiye de bu ikili ilişkilerin içindedir ve dolayısıyla siyasi devinime ilişkin net ve kesin bir tablo çıkarılamamaktadır. Hem ülkelerin hem de şirketlerin önceden bildirilmeksizin değişikliğe tabi olmalarıysa, durumu daha dinamik bir hale getirmektedir.

SONUÇ

AB ve Türkiye'nin ihtiyaçları ve istekleri göz önünde bulundurulduğunda, kısa ve uzun vadeli çıkarların örtüşmesine dayanan bir işbirliği modeli oluşturma fırsatı doğmakta, bu fırsatın bölgesel bütünleşme ve enerji güvenliğiyle jeopolitik istekler bakımından ortak avantajlar sağlaması beklenmektedir. Entegrasyon sürecinin ilerlemesini sağlayacak ana mekanizma, pozitif yayılma'dır (Rosamond, 2000: 54-8). Pozitif yayılma, bir ekonomik sektörde devletler arasında sağlanacak entegrasyonun, diğer sektörlerde entegrasyon sağlamak için gereken güçlü teşvikleri hızla yaratacağını ifade eder. Dolayısıyla, asıl sektörde entegrasyon sağlamanın faydalarından tam anlamıyla yararlanabilmek için Avrupa Birliği ve Türkiye arasında kurulacak işbirliği, her iki tarafın da enerji güvenliği ve bölgesel istikrar sağlama konusunda avantajlar elde etmesini mümkün kılar.

AB'nin enerji güvenliği ve komşu bölgelerle olan ilişkileri bakımından, pozitif yayılma, güvenlik ve istikrar sağlamaya yönelik işbirliği modellerini açıklamak ve yeni modeller geliştirmek için en faydalı anlayıştır. Ancak Türkiye tam üyelikten azına razı gelmezken, Avrupa Birliği'nin yakın gelecekte Türkiye'nin tam üyeliğine 'evet' diyemediği bu koşullarda, bölgesel entegrasyon için hayati önem taşıyan böyle bir işbirliği oldukça kırılgan görünmektedir. Yine de, bir yayılma etkisinin oluşacağı varsayımına dayanarak, bu çalışmanın ana hipotezi üç katmandan oluşmaktadır: İlk olarak, Türkiye enerji ağları içinde ne kadar merkezi bir yer edinirse, bölgedeki konumunu o kadar güçlendirecektir. İkinci olarak, Türkiye enerji taşıma ve lojistik açısından Rusya Federasyonu'na alternatif olan istikrarlı ve işbirliği yanlısı bir ülke olma konumunu güvenceye aldıkça, AB'ye tam üye olma hedefine ulaşmaya biraz daha yaklaşacaktır. Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi bir üye olarak tutma-

maya çalışması, uzun vadede potansiyel kazan-kazan ortaklığı (tam üyelik ve Nabucco aracılığıyla çeşitlendirme) üzerinde olumsuz bir etki yapmaktadır.

Enerji güvenliği denkleminin birçok değişkeni vardır, bu denklemleri çözmek oldukça zordur. Ancak tartışmanın oyuncularını bu karmaşık çıkarlar, bağımlılıklar ve dayanışmalar dizisi içinde var olmayı, işbirliği kurmayı ve rekabet etmeyi başarmaktadırlar. Soruna baktığımızda, Rusya ve Türkiye (Brüksel’le birlikte), Rusya’nın sıfır toplam ve/veya maksimumcu yaklaşımı sebebiyle daha az ortak noktaya sahiptir. Rusya verimsizlik, bağımlılık ve ekonomik istikrarsızlık gibi büyük sorunlar yaşadığı halde, kendini statükoyu korumak (ve/veya kendi statüsünü iyileştirmek) için son raddeye kadar zorlamaktadır. Öte yandan, Türkiye statükoyu değiştirme ihtiyacı içindedir. Bunun iki önemli sebebi vardır. İlk sebep, statükonun makul fiyatlar prensibine uygun, güvenli ve sürekli enerji akışını tehdit etmesidir. İkincisiyse, Türkiye’nin yeni geliştirilen alternatif projelerden faydalanmaya yönelik istekliliğidir.

Bu çıkar çatışması, büyük bir çatışma olduğu halde, enerji ilişkilerinde bir açmaz girildiği anlamına gelmez. Birçok üçüncü şahsı içeren projeler bakımından belirsizliklerin ve muğlak durumların hakim olduğu bu koşullarda, iki ülke siyasi manevralarını yapmak için birbirlerini kullanmakta, aynı zamanda mevcut ortaklıklarını koruyarak daha da geliştirmektedir. Birbirinin çıkarlarına aykırı olan ve daha geniş bir kapsamda işleyen rakip potansiyel boru hattı projeleri konusundaki rekabet, iki ülkenin Mavi Akım II gibi iki taraflı projelerde işbirliği yapmasını engellemektedir. Buna rağmen, enerji güvenliği sorunu daha geniş bir kapsamı etkilemektedir ve çıkar çatışmaları halen mevcuttur. Geniş bir ölçekte baktığımızda, Rusya’nın tekeline bir son vermek, bölgedeki tüm devletler için avantajlı bir hamledir. Olası bir çeşitlendirme projesinin, dayanışmayı arttırarak bölgesel entegrasyon ve istikrara yönelik olasılıklar sağlayacak bir ekonomik işbirliği gerektirmesi sebebiyle, Rusya tekelinin son bulması, Rusya dışında bölgedeki tüm ülkeler için bir kazan-kazan durumu yaratmaktadır. Ancak bölgede çözülmeyi bekleyen sorunların çokluğu, boyutu ve karmaşıklığı göz önünde bulundurulduğunda, bu mutlak kazan-kazan durumunu gerçekleştirmek, yakın gelecekte riskli bir plan gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar, Makaleler ve Raporlar

- Andrianopoulos, Andreas (2007), "Russia cannot meet its obligations", Interviewed by Ioannis Michaletos, *European Energy Review*, C. 1-1.
- Barysch, Katinka (der.) (2008), *Pipelines Politics and Power, the Future of EU-Russia Energy Relations*, Londra: Centre for European Reform.
- Barysch, Katinka (2007), *Turkey's Role in European Energy Security*, Centre for European Reform Essay, Londra: Centre for European Reform.
- Gallis, Paul (2007), *NATO and Energy Security*, CRS report for the Congress, accessible at <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22409.pdf>
- Goldthau, Andreas (2008), "Rhetoric versus reality: Russian threats to European Energy Supply", *Energy Policy*, C. 36.
- Olcott, Martha Brill (2009), "Russia, Central Asia, and the Caspian: How Important is the Energy and Security Trade-off?" *Russia and the Caspian States in the Global Energy Balance* içinde, James A. Baker III Institute for Public Policy Energy Forum, Rice University, Texas, USA.
- Pop, Valentina (2008), "Energy security: South Stream vs. Nabucco Gas Pipelines", *Southeast European Times in Bucharest* içinde, accessible at http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2008/02/14/feature-02
- Rosamond, Ben (2000), *Theories of European Integration*, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Shafiyev, Rauf (2001), "The Legal Regime of the Caspian Sea: Views of the Littoral States", *Prism*, C. 7, No. 6, accessible at [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=28012&tx_ttnews\[backPid\]=223](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=28012&tx_ttnews[backPid]=223)
- Socor, Vladimir (2009), "Gazprom, Turkey Revive and Reconfigure Blue Stream Two", *Eurasia Daily Monitor*, C.6, No. 154, accessible at [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=35394&tx_ttnews\[backPid\]=7&ccHash=da2f573c7c](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=35394&tx_ttnews[backPid]=7&ccHash=da2f573c7c)
- Stern, Jonathan (2006), "The Russian-Ukrainian Gas Crisis of January 2006", Oxford Institute for Energy Studies.
- Torjesen, Stina (2009), "Russia and Kazakhstan: A Special Relationship", Russia's Energy Relations With its Caspian Neighbors, *Russian Analytical Digest* içinde, No. 56.
- Winrow, Gareth (2005), "Energy Security in the Black Sea-Caspian Region", *Perceptions*, C. 10: 85-98.
- Winrow, Gareth (2007), "Geopolitics and Energy in the Wider Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, C. 7, No. 2: 217-35.

Elektronik Kaynaklar

- http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/index_en.htm
- http://ec.europa.eu/ten/index_en.html
- <http://in.reuters.com/article/asiaCompanyAndMarkets/idINL0716126720080207>
- <http://www.euractiv.com/en/energy/geopolitics-eu-energy-supply/article-142665>
- <http://www.euractiv.com/en/energy/eu-countries-sign-geopolitical-nabucco-agreement/article-184062>

<http://www.eurasianet.org/departments/briefs/eav012309e.shtml>

<http://www.nabucco-pipeline.com/>

<http://www.oilandgaseurasia.com/articles/p/97/article/883>

http://www.worldbulletin.net/news_detail.php?id=41460

http://www.rferl.org/content/Putin_In_Turkey_Seeking_Approval_For_South_Stream_Route/1793851.html

Rusya ve Avrupa Birliği Arasındaki Türkiye: Yeni Bir Bölgesel Gücün Karşısındaki Dış Politika Sorunları

LAURENT VINATIER

GİRİŞ

Ünlü köşe yazarlarının ve düşünürlerin uluslararası ilişkiler konusundaki yaygın ve prestijli analizlerine göre, dünya bir “Soğuk Savaş sonrası dönemine” girdi. Bu dönemin, ABD’nin güçlerini çerçeveleyen sınırlarla ve en büyük bölgesel, hatta global oyuncular olarak hareket eden Çin ve Rusya’nın gitgide artan nüfuzuyla karakterize edildiği ileri sürülmektedir. Çin’in Güneydoğu Asya ekonomilerinde gün geçtikçe kazandığı önem ve Rusya’nın 2008’de Gürcistan’a bulunduğu müdahale, iki ülkenin de, Güney Kafkasya’daki durumda olduğu gibi askeri yollar da dahil olmak üzere, kendi konumlarını tüm yolları kullanarak sağlamlaştırma arzusunu gösterdi.

Bu yeni dünyada Türkiye nerede duruyor? Türkiye, 1990’ların başında siyasi hayatını demokratikleştirip, ekonomik temellerini istikrara kavuşturarak, basit Soğuk Savaş sonrası yapısına tamamen ve başarıyla entegre olmuştu. Türkiye, Afganistan’daki Uluslararası Güvenlik Destek Kuvveti (ISAF) liderliğini üstlenip, NATO üyeliğini güçlendirmek gibi çeşitli yollarla, “Batılılaştığını” da kanıtlamıştı. Avrupa Birliği’yle (AB) ilişkilerdeyse, Türkiye’nin iyice artan AB’ye katılma isteği, katılım müzakerelerinin açılış tarihi olan 3 Ekim 2005’te kısmen karşılandı. Buna rağmen, Ankara’da ‘Soğuk Savaş sonrası’ dönemi kavramının doğuşuna sebep olan yeni uluslararası gerçeklere uyum sağlama ihtiyacı hızla gerçekleştirilmeye başladı.

Yakın gelecekte, AB-Türkiye ilişkilerinde herhangi bir atılım beklene-meyeceği iyice netleşti. *Acquis*’in birçok bölümü, ya ciddi gayretler gerektir-

mektedir ya da benimsenmesinin çok zor olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra, bu konunun başlıca iki karar alıcısı olan Almanya ve Fransa, görüşmeleri kolaylaştırmaya hazır değillerdir. Almanya ve Fransa'nın isteksizliği, katılım sürecini pratik olarak bloke ederek, Türkiye'nin üyeliğini ancak 2020 yılında öngörülebilir bir duruma sokmuştur.

Ayrıca Türkiye'nin dış politikasının ABD'ninkinden ayrılma zamanının geldiği de açıkça görülmektedir. 2003'teki Irak Savaşı'nda yaşananların ardından,¹ Türk yetkilileri, uluslararası konularda ABD'den ayrılarak öz-gürleşmeyi seçmişlerdi. Bu durum, bu on yılın sonunda halen değişmemiş gibi görünmektedir. Bu durum, Ahmed Davutoğlu'nun 2 Mayıs 2009'da Dışişleri Bakanı olarak atanmasında da açıkça görülmektedir. Davutoğlu, proaktif ve çok boyutlu dış politika olarak adlandırılan politikayı oluşturan "perde arkası" figürüdür.² Kendisi bugün, Türkiye politikasının en ön saflarında yer alarak, fikirlerini ve güçlü yönelimlerini serbestçe uygulamaktadır. Davutoğlu'nun iddiasına göre:

[Türkiye] bütün bu bölgelerde düzen kurucu ülke görevini üstlenmelidir. Türkiye artık sadece krizlere tepki veren bir ülke değildir; krizleri çıkmadan önce görerek, etkili bir şekilde müdahale etmekte ve çevre bölgelerin düzenini şekillendirmektedir.³

Bu yeni dönemde, Türkiye bölgesel olarak güçlenerek, daha derin bir siyasi ve ekonomik uzlaşma sağlamayı arzulayan yeni Rusya'yı da göz önünde bulundurmaya zorunda kaldı. Hem Başkan Medvedev'e hem de Başbakan Putin'e yakın ilişkileriyle tanınan Duma Başkan Yardımcısı Serguei Markov, Rusya'nın bu beklentisini gizlemeyerek, şunları söylemişti:

Rusya ve Türkiye ticaret ve ekonomi alanlarında ortaklığın birinci seviyesini kurmuş durumdadır. Artık daha yüksek bir işbirliği seviyesine ulaşım, stratejik bir siyasi ortaklık kuralıyız (*Taraf*, 5 Mayıs 2009).

Başbakan Vladimir Putin'in 6 Ağustos 2009 tarihinde yaptığı Ankara ziyareti ve aynı gün imzalanan enerji ve ticaret konulu 20'den fazla anlaşma,

- 1 ABD saldırısından bir ay önce, Türkiye ABD yer kuvvetlerinin kendi topraklarında faaliyet göstermesine izin vermemiştir.
- 2 *Stratejik Derinlik* (2001) adlı kitabıyla tanınmaktadır; bu kitabında, Türkiye'nin NATO ve elbette ABD için ileri harekât üstü olma konumundan vazgeçerek, önemli bir bağımsız ülke olmak zorunda olduğunu ortaya koymaktadır.
- 3 *Taraf*, 5 Mayıs 2009.

Rusya'nın Türkiye'ye yönelik bu yeni ve proaktif yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır. Bu ortak projelerin en dikkat çekici boyutu, enerji işbirliği ve daha da önemlisi Türkiye'nin Rusya'nın Güney Akımı boru hattına destek vereceğini ifade etmesidir. Kararlaştırılan protokole göre, Rusya, Rusya ve Bulgaristan arasındaki deniz yatağına Avrupa'ya uzanan Güney Akımı boru hattını döşemek için, Türkiye'nin Karadeniz'deki özel ekonomik bölgesini (EEZ) kullanabilecektir. Rusya, Güney Akımı'nın su altı bölümünü, Ukrayna yerine Türkiye'nin EEZ'sini kullanarak inşa etmeyi ilk kez resmi ve açık bir şekilde önermiş ve Ankara'nın imzalı onayını almıştır. Kasım 2009'da, Türkiye Gazprom'a sismik ve araştırma çalışmalarına Türk bölgesinde devam etme yetkisi verecektir. Kasım 2010'a gelindiğinde, Türkiye İtalyan ENI ve Gazprom ile ortaklık kurarak, inşaat çalışmasında yer alıp almayacağına karar verecektir (Kardaş, 2009).

İran-Rusya, İran-AB ve Hazar bölgesi-AB arasındaki kavşakta jeopolitik bir konuma sahip olan Türkiye, eşit dayanak ve dayanışmayı temel alan bir diyalogun kurulmasına yönelik çeşitli iki ve çok taraflı ilişkiler kurmayı başarmak zorundadır. Aksi halde, diğer oyuncular arasındaki konumunun basit bir oyuncuya dönüşmesiyle, Türkiye'nin öncü bir oyuncu olarak kalması zorlaşacaktır. Sözgelimi, Türkiye'nin İran'a yönelik dış stratejisini değiştirmesinin, Rusya'yla kurduğu ortaklığın ve bu iki ülkeye, iki ayrı ve farklı sorun muamelesi yapmasının sebebi de budur.⁴ Böyle bir altyapıda, Soğuk Savaş sonrası bağlamında, Türkiye Karadeniz-Hazar Denizi bölgesinde (yani Rusya'ya ve belki Avrupa Birliği'ne ek olarak) iki veya üç büyük bölgesel güc-ten biri haline gelebilir. Türkiye'nin karar alıcıları bu güçlüğün farkındadır. Ancak, Türkiye'nin bu yeni bölgesel durumu üstlenerek karşılama kabiliyetine ilişkin bazı kuşklar söz konusudur. Türkiye'nin dış politikası bir geçiş sürecindedir ve kimi belirsiz güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Başlıca zorluklardan biri, Rusya konusudur. Rusya'nın stratejik bir ortak olarak güvenilirliği fazla büyütülmemelidir. 6 Ağustos'ta iki önemli girişim başlatıldı. Birincisi, Rusya'nın ham petrolünü Samsun'a bağlayarak, tıkalı olan İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçmesi planlanan Samsun-Ceyhan Türk dahili boru hattını uygulanabilir kılmayı kabul etmesiydi. Ancak Başbakan Putin, ham petrolün Karadeniz'deki Bulgar limanı Burgas'tan geçerek Ege kıyısındaki Yunan kenti Alexandroupolis'e ulaştırılmasına yönelik alternatif seçeneğe duyduğu ilgiden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Hatta Putin,

⁴ Yazarın Mehmet Ali Tuğtan ile yaptığı röportaj, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 27 Temmuz 2009.

bu iki boru hattının birbirini tamamlayabileceğini vurguluyordu. Ayrıca Rus firmaları, Bulgar konsorsiyumunda halen en fazla hisseye sahipti. İkincisi, Ankara'nın Rusya liderliğindeki bir konsorsiyumun (Rus Inter RAO, Atomstroieksport ve Türk Park Teknik) Türkiye'nin ilk nükleer elektrik santralini inşa etme ihalesine olumlu yaklaşıma eğilim göstermesiyle, Türkiye ve Rusya'nın nükleer konulardaki işbirliklerini güçlendirmeleriydi. Gelgelelim birkaç hafta sonra, Rusya'nın Türkiye şebekesine elektrik sağlama fiyatlarına ilişkin koşulların değişmemesi ve kabul edilebilir gibi olmaması sebebiyle, Türkiye Enerji Bakanı ihalenin nihai kararını vermeyi bir kez daha Kasım sonuna ertelemek zorunda kaldı.

Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin kendisini önemli ve güçlü bir oyuncu olarak yapılandırmakta tereddüt ettiği görülmektedir. Son zamanlarda Ankara'nın kendi stratejik çıkarlarını ön plana çıkararak savunacağını düşünmemizi sağlayan, gelecek vaat eden bazı kararlar alındı. Türkiye'nin Nabucco Projesi'ne katılımı konusunda aylar süren sert müzakerelerin ardından, Türkiye'de 13 Temmuz 2009'da Hükümetler Arası Anlaşma'nın (IGA) üst düzey törenlerle imzalanması, Türkiye'nin değişen uluslararası tutumuna dair ilk işareti vermektedir. Ermenistan'la Şubat 2009'da başlatılan normalleşme süreci, bu açıdan diğer bir örnek oluşturur. Bu makale, öncelikle bir vaka çalışması olarak Rusya'nın Güney Akımı boru hattı projesini ele alacak, ardından Türkiye'nin dış politikasına ilişkin önemli konularda bazı sonuçlara varacak ve tavsiyelerde bulunacaktır.

RUSYA'NIN ENERJİ BLÖFÜ: GÜNEY AKIMI'NA ODAKLANMA⁵

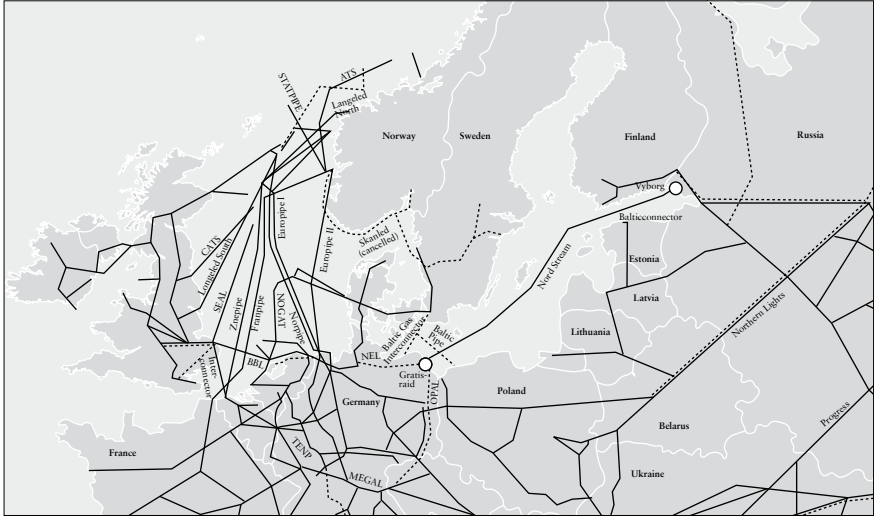
Kâğıt üzerinde, Rusya'nın enerji stratejisi daha iyi olamayacak bir durumdadır. Geniş Rus gaz rezervlerini hem kuzeyden hem de güneyden doğrudan Avrupa Birliği pazarlarına bağlamak, bir yandan da Ukrayna ve Baltık ülkeleri gibi potansiyel olarak güvenilmez transit ülkelere geçirmek, büyük bir jeopolitik başarı gibi görünmektedir. Bu durum, Avrupa Birliği üye devletlerinin Rus kaynaklarına bağımlılığını güçlendirmekle kalmamakta, bunun yanında Rusya'nın en yakın komşu "uyduları" (Belarus ve Ukrayna) ve ortakları (Türkiye) ile pazarlık ağırlığını önemli ölçüde arttırırken, diğer taraftan da ül-

5 Güney Akımı hakkındaki analiz, Thomas More Institute tarafından daha önce yayınlanan bir makalenin güncellenmiş versiyonudur. Laurent Vinatier, *With or Without South Stream? Russia's Energy Strategy between the European Union and Turkey*, Note de l'Institut Thomas More, www.institut-thomas-more.org, 7 Temmuz 2009.

kenin Avrupalı büyük enerji firmalarıyla stratejik ekonomik bağlar kurmasını sağlamaktadır.

Fazlasıyla Kusursuz Bir Tablo

Halihazırda oldukça geliştirilmiş olan Kuzey Akımı Projesi, Kuzey Rusya ile Almanya arasında, Baltık Denizi boyunca 1220 km'ye yayılmaktadır ve yılda 55 milyar metreküp (BCM) gaz sağlaması beklenmektedir. Bu hacmin yarısının, 2011'de Yamal'daki Bovanenkovskoye'ye ulaşması, diğer yarısının da 2013'te eklenmesi planlanmaktadır. Boru hattının toplam maliyetinin 8 milyar Euro'dan az olacağı tahmin edilmektedir. Rusya'nın Birlik hisselerinin yüzde 51'ine sahip olan Gaz devi Gazprom'un ağırlığını hissettirdiği konsorsiyum, her biri yüzde 20 paya sahip Alman E.ON Ruhrgas ve BASF/Wintershall ile yüzde 9 paya sahip Hollandalı Gasunie firmasını da içermektedir. Fransız şirket GDF'nin de Gazprom'la hissedar olmak için değil, uzun vadeli kaynak sözleşmelerini garantiye almak için görüşmeleri sürdürdüğü söylenmektedir.

HARİTA 5.1: Güney Akımı hattı.

Kaynak: North Stream AG. <http://www.nord-stream.com/en/the-pipeline/pipeline-route.html>

Haziran 2007'de Gazprom ve İtalyan şirket ENI'nin ortak girişimiyle başlatılan Güney Akımı Projesi'ye, erken bir uygulama aşamasındadır. Karadeniz yatağında yer alan boru hattı, Mavi Akım'ın yakınlarından, yani Rusya'daki Krasnodar Krai'dan başlayarak, Bulgaristan'a ulaşacaktır. Proje,

buradan sonra iki yerüstü rotasına ayrılır: deniz yatağının İtalya'ya uzatılması için, yaklaşık 1.000 km uzunluğunda Yunan Adriyatik kıyılarına uzanan bir hat ve Romanya, Kuzey İtalya ve/veya Slovenya'da çıkışları olması planlanan, Sırbistan, Macaristan ve Avusturya'ya kadar ulaşacak, toplamda 1.300 km'den uzun olan ikinci bir hat. İlk başta yılda yaklaşık 30 BCM taşıması önerilen hat için, Gazprom yetkilileri yakın zamanda yıllık ürünün yaklaşık 47 BCM, 2015'ten sonraysa hemen hemen 63 BCM olacağını açıkladılar (Miller, 2009). Rusya bu durumda, yeniden ihraç edeceği Türkmenistan gazına güvenmekte, böylelikle Nabucco başta olmak üzere, tüm Avrupalı rakip projeleri alt etmektedir. Aslında, Orta Asya gazını, Hazar Denizi'nin altından veya İran'daki Swap'lar aracılığıyla taşımak yerine, Rusya'dan geçirmek daha mantıklı olabilir. Projenin toplam maliyeti, 19-24 milyar Euro olup, oldukça yüksektir; ancak gaz fiyatı gibi çok değişken bileşenlerin dalgalanmasıyla, fatura tutarı azalabilir. Sözgelimi, Gazprom, belirli bir esneklik sunan ölçülü fiyatlara dayanarak, yatırım potansiyelini hesaplamıştır (Khandokin, 2009). Tüm proje, sadece Rusların ve İtalyanların yönetiminde yürütülmektedir. 18 Ocak 2008'de, İsviçre'de, Gazprom ve Eni'nin pariteye dayalı olarak sahip oldukları South Stream AG adlı özel amaçlı bir şirketin sicil kaydı yapıldı.

HARİTA 5.2: Kuzey Akımı hattı.

Kaynak: South Stream AG. <http://south-stream.info/index.php?id=3&L=1>

Ancak Rusya'nın en sonunda on yıl içinde gelecekteki Avrupa gaz tüketiminin neredeyse yarısını garanti altına aldığı bu tabloda,⁶ bazı hatalı noktalar ortaya çıkmaktadır. Rusya'nın enerji stratejisi, görüldüğü kadar net ve etkili bir şekilde oluşturulmuş bir strateji değildir. Zorluklar, tamamen son mali krize ve buna bağlı olarak petrol ve gaz fiyatlarının daha normal seviyelere düşmesinden kaynaklanmamaktadır. Birçok analist, Gazprom'un 2009'a ait mali sonuçlarının daha çok 2007'dekilere yakın olacağını, 2008'inse hem Rus devi hem de diğer büyük enerji şirketleri için özellikle başarılı bir yıl olduğunun farkındadır. Bunun yanında, Gazprom yüksek bir borç altında olsa bile, Rusya bütçesinden veya yabancı bankalardan ek yatırım fonu sağlamak konusunda hiçbir güçlük çekmeyecektir.⁷ Gazprom'un herhangi bir mali zorluk yaşayacağını düşünmek bir hata olur. Güney Akımı'nda yaşanan güçlükler, bu konularla değil, Rusya'nın uygulamalarının içine işlemiş başka süreçlerle ilgilidir.

Gazprom'un Çalışma Prensipleri

CEO Alexey Miller, geçtiğimiz Haziran'da yapılan Yıllık Genel Hissedarlar toplantısında 'Gazprom'un "pazardan" faaliyet gösterdiğini' vurguladı. Satılana kadar, gaz üretimi yapılmamaktadır... Gazprom, satın alma sözleşmeleriyle desteklenmeyen talep tahminlerine güvenmektense, her zaman halihazırda imzalamış olduğu sözleşmeleri uygulamak için gereken kesin miktarlarda üretime ve gaz sevkiyatına yatırım yapmayı öngören dengeli bir yöntem kullanıyordu. Bunun bir sonucu olarak, şirket her türlü gaz fazlasını önleyen yeterli bir üretim kapasitesi marjı yakalamıştı."⁸ Bütün bunlar, bazı Balkan devletleri ve Avusturya, Slovakya, Macaristan veya İtalya gibi birçok AB üye devletinin Gazprom'la uzun vadeli kaynak sözleşmeleri imzalamaması halinde, Güney Akımı boru hattının inşa edilmeyeceği anlamına gelmektedir. Ancak Avrupa'daki bu yüksek ihtiyacın yakın gelecekte doğması beklenmemektedir. Gazprom, yukarıda sözünü ettiğimiz prensibe dayanarak, "Bovanenkovskoye alanının ilk başlangıç kompleksinin faaliyete geçmesini 2012'ye kadar ertelemeye" karar verdi.⁹ Ayrıca, Alexey Miller aynı konuşmasında, Stockman yoğunlaşma alanına yönelik yatırım kararının 2010'un sonundan önce devreye girmeyeceğini de beyan etmişti. Gazprom'un Avrupa'nın ithal edi-

⁶ Uyumlu kaynaklara göre (Eurogas, Avrupa Komisyonu, Rus tahminleri), AB'nin gaz tüketimi 2020'de 500 BCM'ye ulaşacak, bu miktarın 250 BCM'si Rusya tarafından sağlanacaktır.

⁷ Yazarın Moskova'da yaptığı röportaj: enerji uzmanı, Nisan 2009.

⁸ Alexey Miller, *a.g.y.* Yazarın röportajı, Gazprom, Uluslararası Medyalar Bölümü, Mayıs 2009.

⁹ Alexey Miller, *a.g.y.*

len gaz talebine ilişkin öngörülerinin ve hesaplamalarının fazla iddialı ve iyimser olduğu böylece ortaya çıkmıştı. İşte bu sebeple, Güney Akımı projesiyle ilgili olan bu ülkelerin gelecek yıllarda Rusya'yla uzun vadeli anlaşmalar yapmaları pek olası görünmemektedir. Kuzey Akımı için belirtilen ve Ukrayna üzerinden gelen gazın hacmi, 2015'e kadar yeterli olacaktır. Bu Avrupa ülkeleri, aynı zamanda Nabucco'nun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini görmek için biraz daha beklemeyi tercih edeceklerdir. İtalya ve birkaç Balkan ülkesinin atacağı imzalar, Güney Akımı projesinin yüksek maliyetini meşrulaştırmaya yetmeyecektir.

Türkmenistan'dan Güvenilir Kaynak Sağlanamaz

Rusya ve Gazprom, 2015'ten önce Avrupa gaz tüketiminde beklenmeyen bir yükseliş olması ve Güney Akımı projesini acil bir hale getirmesi durumunda, Rus gazının yerine Türkmen kaynaklarını kullanacaklarına güvenmektedirler. Ancak bu seçenek, gün geçtikçe daha az mümkün görünmektedir. 9 Nisan'da, Türkmenistan'ı Rusya'ya bağlayan Orta Asya-Tsentr-4 boru hattında bir patlama yaşandı. İki ülke, patlamanın suçunu birbirine attı. Türkmenistan, Gazprom'un gaz tedarikinin % 90'ının düşürülmesini emrederek, teknik bir soruna yol açtığını iddia ediyor, Rusya'ya Türkmen görevlilerin bu eski boru hattı sistemini daha iyi izlemeleri gerektiğini söyleyerek yanıt veriyordu. Aslında Türkmenistan'la Rusya arasındaki ilişkiler, bu krizden önceki aylar boyunca kötüleşme sürecine girmişti. Öncelikle, Türkmen Başkanı Berdymukhamedov Mart 2009'da bir Doğu-Batı trans-Türkmen boru hattı inşaat anlaşması imza attığını açıkladı. Yeni boru hattının, Orta Asya gazını Kazakistan üzerinden Rusya'ya taşıyan ve Mayıs 2007'de imzalanan hükümetler arası bir anlaşmaya göre tam yeniden yapılanma ve kapasite genişletme müdahalelerine tabi tutulması gereken mevcut Hazar Kıyısı boru hattına takılması planlanıyordu. İkincisi, patlamanın hemen ardından Gazprom her BCM için 340 dolar ödeyerek, yılda ekstra 50 BCM Türkmen gazı almaya yönelik anlaşmayı iptal etti (bu anlaşma Mart 2009'da yapılmıştı). Bu hamle, Türkmen yetkililerini öfkelenmişti. Ancak Rusya'daki birçok kişinin memnuniyetini sağlamıştı; çünkü Orta Asya gazı için "Avrupa fiyatı" ödemeye yönelik anlaşma, Avrupa'daki fiyatların düşüşe geçtiği bir bağlamda, herkes tarafından bir hata olarak görülüyordu. Türkmenistan, her durumda gazının bir bölümünü Rusya'ya satma ihtiyacı duyacaktır; ancak iki ülke de öncelikle başta değişen fiyat seviyeleri ve eski boru hattı sisteminin artan gaz hacimlerini taşıma kapasitesi olmak üzere, bazı stratejik konuları gözden geçirmek zorundadır.

Güney Akımı'nın Zayıf Teşvikleri

Bir “Güney Akımı Topluluğu” yaratması beklenen Güney Akımı projesinin sözleşmeye dayalı çerçevesi, bu iddialı projenin olmak istediği kadar yapılandırılmış olmaktan çok uzaktır. Güney Akımı boru hattı, Rusya, Bulgaristan, Sırbistan, Slovenya, İtalya, Macaristan, Avusturya ve Romanya hükümetlerinin yanı sıra, bu ülkelerin bazı büyük enerji şirketlerini içermektedir. Bugüne dek, Rusya ve Gazprom, lider yöneticiler sıfatıyla, sadece diğer lider ortak olan İtalyan ENI (Haziran 2007’de Mutabakat Anlaşması, Ocak 2008’de Güney Akımı AG), Yunanistan (hükümetler arası sözleşme, Yunan enerji şirketleriyle bir ortak girişim oluşturmaya yönelik ayrıntılı bir belgeyle tamamlanmıştır) ve Sırbistan (hükümetler arası sözleşme, Sırbijagas ile bir ortak girişim oluşturmaya yönelik ayrıntılı bir belgeyle tamamlanmıştır) ile bağlayıcı ve geleceğe yönelik anlaşmalar yaptı. Bunlara ek olarak, 15 Mayıs 2009’da Sochi’de yapılan imza merasimleri sırasında, Gazprom ve ENI, Gazprom’un ilk Rus-İtalyan Şirketi OOO SeverEnergia hisselerinin % 51’ine sahip olmasını öngören bir uygulama anlaşması imzaladı. Bu yeni şirket, Batı Sibirya’da keşif faaliyetleri yürütmek amacıyla kurulmuştu ve Güney Akımı Projesi’yle doğrudan bağlantılı değildi. Başta Bulgaristan, Macaristan ve Avusturya olmak üzere, Güney Akımı için büyük önem taşıyan diğer ülkelerle ise, sözleşme çerçeveleri sadece kısmen belirlenmişti. Avusturya’da, Gazprom ile enerji şirketi OMV arasındaki ilişkiler yıllardır kuvvetli bir şekilde sürdürüldüğü halde, Avusturya hükümeti Rusya’yla hükümetler arası bir sözleşme imzalamaya bile yanaşmamaktadır.¹⁰ Bulgaristan’a baktığımızdaysa, bir hükümetler arası anlaşma (Ocak 2008) ve Bulgar Enerji Holdingi EAD ile imzalanan bir işbirliği anlaşması bulunmaktadır; ancak bu ikinci belge, sadece fizibilite çalışmasının hazırlanması için, taraflar arasındaki etkileşimle sınırlıdır. Ayrıca, Ağustos 2009’da seçilen yeni merkez sağ hükümetin aldığı bir karar, Bulgaristan’ın Rusya ve Güney Akımı, Burgas-Alexandroupolis petrol boru hattı ve Belene nükleer elektrik santrali dahil olmak üzere, Rusya liderliğindeki ortaklarla kurduğu Bulgar enerji ilişkilerini askıya almış ve bu anlaşmaların koşullarına ilişkin ayrıntılı bir gözden geçirme istemiştir (Socor, 2009).¹¹ Macaristan’da, otoriteler projede yer almayı kabul ettiği halde (Şubat 2008’de imzalanan hükümetler arası anlaşma), Gazprom Güney Akımı’nın

¹⁰ Yazın sonuna kadar bir uzlaşma sağlama hazırlığı yapıldığı söylenmektedir.

¹¹ Yeni Başbakan Boyko Borisov ve hükümeti, bu projelerin Bulgaristan için zahmetli ve uzun vadeli yükümlülükleri, Rus tekeli için Bulgaristan’ın zararına olan tek taraflı avantajları ve büyük olasılıkla bir çıkar çatışması durumunu beraberinde getireceğinden endişe etmektedir.

yerel bölümüne ilişkin tüm araştırma ve çalışmaları yürütmek için, sadece Macaristan Kalkınma Bankası'yla ortaklık kurabilmiştir (Mart 2009). Gazprom Slovenya ve Romanya'yla görüşmelere başlamış, fakat henüz bir sonuca ulaşamamıştır. Proje halen başlangıç aşamasında olduğu halde, Gazprom'un Bulgaristan, Macaristan ve Avusturya'da yaşadığı sıkıntılar, Rusya'nın potansiyel ortaklarını planının gerçekliğine ve perspektiflerine inandırmakta başarısız olduğunu göstermektedir. Hatta Rus yetkililerin bile bu projeye inanıp inanmadığını sorgulamak pek de abartılı olmaz.

Arka Plandaki Rus Gerçekleri: Gazprom'u Normal Bir Avrupa Ekonomik Oyuncusu Yapmak

Avrupa pazarlarını Rus şirketlere, özellikle de Gazprom'a açmak, Rus yetkililerin bu on yılın başından beri hedeflediği başlıca amaçlardan biriydi. Rusya'nın enerji konularındaki üstün avantajı göz önünde bulundurulduğunda, bu sektör Kremlin'in dış ekonomik stratejisinin ön cephesini oluşturuyordu. Bugün, uygulamaya konan Kuzey Akımı Projesi sayesinde, Rusya Almanya'yla kurduğu bağları önemli ölçüde güçlendirmiş bulunmaktadır. Ayrıca, Gazprom Kuzey Avrupa pazarlarında, en azından tüm kaynak boyutları bakımından (şu an için dağıtım alanında faaliyet göstermeyi planlamaktadır), başta E.ON Ruhrgas ve BASF/Wintershall olmak üzere Kuzey Akımı ortaklarına yakın, önemli bir enerji oyuncusu haline gelmeye kararlıdır. Güney Akımı, Güney'de İtalya'ya yönelik paralel bir stratejiye hizmet eder. Moskova, Roma'yla ve daha küçük bir çapta da olsa Atina'yla olan ayrıcalıklı ortaklığını koruma ihtiyacındadır. Projeler seferber edilmediği halde, iki ortakla kurulan ilişkiler de çözülebilir. Güney Akımı Projesi'yle açılan bu işbirliği perspektifleri, Rusların Gazprom'un güney pazarlardaki konumunu ve çıkarlarını arttıran diğer birçok enerji konulu anlaşma için müzakereye oturmasını sağlamaktadır. Bu durumda özellikle Balkan hedefi küçümsenmemelidir. Rusya ve Gazprom, Sırbistan'ı bir Truva atına dönüştürmeyi planlamaktadır. Ayrıca Balkanlar, Güney Akımı'nın gelecekteki pazarları olarak planlara dahil edilmiştir.¹² Buradaki en önemli nokta, boru hattının kendisi değil, beraberinde getireceği olanaklardır. Güney Akımı boru hattı en nihayetinde inşa edilirse, kazanç daha da fazla olacaktır. Şayet inşa edilemezse, Rus şirketi her durumda avantajları toplayacak ve konumunu güçlendirecektir.

¹² Yazarın gözlemi, Rusya ve Avrupa Sosyalist Partisi arasında yapılan Duma Parlamento Toplantısı, Nisan 2009. Yazarın röportajı, Duma Başkan Yardımcısı, Moskova, Nisan 2009.

TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL LİDERLİĞE GİDEN YOLU

Enerji ve Güney Kafkaslar’da yaşanan gelişmeler, Türkiye’nin ABD’nin etkisiyle kazandığı yeni konumunu kullanıp, bu alanda gerçek bir bölgesel güç haline gelerek, Karadeniz’den Hazar’a kadar olan konumunu önemli ölçüde güçlendirmesini sağlayacak hayati önem taşıyan pazarlık araçları olabilir. En az dört ana alanda, yani enerji konularında Rusya ve AB, Ermenistan, Gürcistan ve İran hususunda yakalanacak önemli fırsatlar ve atılması gereken bazı stratejik adımlar söz konusudur.

Türkiye’nin Enerji Kartı: Bir Merkeze Dönüşmek

Bu amaç, Türk otoriteleri için yüksek bir stratejik önem taşımaktadır. Bir merkeze dönüşme hedefi, tüm komşularla sürdürülen diplomatik teması iki katına çıkarmak, hatta petrol ve gazın özel olarak Türkiye topraklarından geçtiği enerji kanalları kuracak kadar ileri gitmek anlamına gelir. Rusya’yla Samsun’a petrol sağlanması konusunda imzalanan 6 Ağustos anlaşması, hiç şüphesiz bu bağlamda kazanılan bir başarı olarak görülebilir. 13 Temmuz’da AB destekli Nabucco boru hattı için yapılan IGA töreni, projenin gerçekliğini ciddi şekilde ortaya koyarak, gelecek yıllarda projenin uygulanması için hem Avrupa’nın siyasi iradesini sergilediğini hem de tedarikçilerin hazır bulunduğunu göstermektedir. 2009’un sonuna gelindiğinde, Türkiye altı farklı kaynaktan gaz alıyor olacaktır: Rusya’dan Ukrayna üzerinden batı bölümüne, Rusya’dan Karadeniz’in altından (Mavi Akım I), Azerbaycan’dan Gürcistan üzerinden doğu bölümüne (Bakü-Tiflis-Erzurum), İran’dan (boru hattının işlemesi halinde küçük miktarlar olarak), Irak’tan (sonlandırılmayı beklemektedir), Mısır’dan Suriye üzerinden (sonlandırılmayı beklemektedir). Bunlara ek olarak, Recep Tayyip Erdoğan’la Vladimir Putin arasında, Putin’in Ağustos 2009’da Türkiye’ye yaptığı kısa ziyaret sırasında yeni, fakat dikkatli bir Güney Akım sözü verilmiştir. Petrol bakımından, Türkiye’nin dört potansiyel tedarikçisi vardır: tankerlerle Suudi Arabistan, Bakü-Tiflis-Ceyhan üzerinden Azerbaycan, doğu bölümünden İran ve Rusya’dan Samsun’a. Ancak, bazı anlaşmalar ihtilaflı görünse bile, özellikle gazın Türkiye merkezine belirleyici bir katma değer sağlamak zorunda olduğu görülmektedir.

Geçtiğimiz iki yıl içinde, AB ve Rusya Güney Akımı ve Nabucco kaynak rotaları, yani Rusya’nın seçimine karşı Avrupa’nın enerji bağımlılığı konularında karşıt konumlarda yer almıştır. Gerçekten de, aşağıdaki revize edilmiş Mahkûm ikilemi modelinde de gösterildiği gibi, her iki taraf da iki projenin yapılması halinde ciddi kayıplara uğrayacaktır. Güney Akımı projesinin

çok maliyetli olması, beklenen sonuçları asla vermemesi ve hatta hiç uygulanmaması halinde, daha da fazla kayıp yaşanabilir.

Nabucco'ya Karşı Güney Akımı ¹³		
Avrupa Birliği ¹⁴	Nabucco	/
Rusya		
	-10	-20
Güney Akımı -15		+20
	+ 20	0
/	-20	0

Bu çift eşzamanlı seçim ve mantık hipotezine göre, AB ve Rusya'nın diğerinin seçimi ne olursa olsun kendi boru hattı projelerini uygulamaları halinde daha kârlı çıkacakları görülmektedir. Ancak tablo, aynı zamanda iki tarafın da tek taraflı hareket etmesi halinde en iyi sonuca ulaşamayacağını ortaya koymaktadır. Teorik olarak, AB ve Rusya hiçbir şey yapmamalı... veya tek başlarına, birbirlerine danışmadan yeni bir girişimde bulunmamalıdır. Bu açıdan, Türkiye'nin önemli bir öncü rolü oynaması beklenmektedir. AB ve Rusya en yüksek kazancı elde etmek için işbirliği yapmalı ve bu işbirliği Türkiye'den başka hiçbir devleti içermemelidir. Türk Başbakanı, Samsun-Ceyhan'a karşı Burgas Alexandropoulis veya Nabucco'ya karşı Güney Akımı gibi uzlaşmadan uzak planlar arasındaki açık rekabeti bizzat yumuşatmaya çalışmakta ısrarlıdır. Bu yüzden bu rotaların birbirini tamamlayabileceğine duyduğu inancı tekrarlamayı sürdürür. Ancak Güney Akımı'na baktığımızda, Türkiye'nin çıkarları o kadar net ve anlaşılır değildir. Türk kıta sahanlığına dönecek bir boru hattından elde edilecek kazanç, Nabucco açısından tetikleyeceği güçlükler açısından, oldukça belirsiz görünmektedir. Türkiye'nin bakış açısından baktığımızda, daha yüksek mali ve jeopolitik avantajlar sağlamak için, ülkenin öncü rolünün Nabucco ile Güney Akımı arasında değil,

13 Ülkeler için ikiye seçenек bulunmaktadır: her ülke ya kendi projesini yapacak, ya da hiçbir şey yapmayacaktır. Hiçbir şey yapmama veya ikinci sıradaki kendi projesini yapma (diğer ülkenin projesi çoktan faaliyete geçmişken) seçenekleri eşit kabul edilmektedir.

14 2 ülke, birbirinin kararını bilmeden mantıklı bir karar vermek zorundadır. Şekiller, istatistiki bir hesaplama arz etmemektedirler. Sadece kayıp ve kazanç aralıklarını vermektedirler.

Nabucco ile ikinci bir Mavi Akım projesi arasında yoğunlaştırılması gerekmektedir. Güney Akımı kartı, Mavi Akım II boru hattını canlandırmayı amaçlayan daha geniş bir Rus-Türk müzakeresi için atılan adımlardan sadece biridir.

Krasnodar Krai ile Samsun arasında, Karadeniz'in altından birleşen Mavi Akım I, 2003'te tamamlandıktan sonra faaliyete girmiştir ve yılda 10 ila 15 BCM gaz taşımaktadır. Fiyatlara ve hacimlere ilişkin tekrarlanan anlaşmazlıklar, ek projelerin gelişimini durdurmuştur. Bir 16 BCM daha taşınması planlanan ikinci bir kola ilişkin görüşmeler yapılmış, ancak bu konu raison d'être'si (var oluş amacı) mümkün olduğu kadar çok Avrupa dışı ülkeden geçerek, doğrudan Güney Avrupa'ya ulaşmak olan Güney Akımı projesi sebebiyle 2007'de rafa kaldırıldı. Güney Akımı konusunda yaşanan güçlükler ve mantıklı seçim modelleri, Rusya'nın başlıca çıkarının kendi konumunu yeniden gözden geçirerek, Mavi Akım II'yi yeniden gündeme getirmek olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçekten de, Türkiye'ye gidecek rota daha ucuz ve teknik açıdan daha kolay olmanın yanı sıra, daha hızlı bir uygulama sağlayacaktır. Rusya bu açıdan Avrupa'ya göre avantajlı durumdadır. Mavi Akım II, aynı zamanda Rus gazının İsrail, Lübnan, Suriye ve Kıbrıs pazarlarına ulaşmasını sağlayacak yolu açmaktadır.¹⁵ Rusya gün geçtikçe Mavi Akım II seçeneğine geri dönmektedir. Gazprom zaten bu projeye olan ilgisini birçok kez ifade etmiştir.¹⁶ Mart 2009'da, Alexey Miller Türk hükümet temsilcileriyle bir ön anlaşma imzaladı. Rus yüksek siyasi yetkilileri, bu konuyu Türkiye'deki bağlantılarıyla yeniden görüşmeye zaten başlamıştı. Mayıs 2009'da, Başbakan Vladimir Putin yeni Türk Enerji Bakanı Taner Yıldız'a, bu konudaki olasılıkları tekrar başlatma sözü verdi. Aynı şekilde, Ağustos ayında Ankara'ya gelen Putin, Mavi Akım II projesini yeniden formüle etme önerisini doğruladı. Gaz sektöründe işbirliği konusunda imzalanacak bir protokolle, iki taraf bu projeyi Türkiye'de, ENI'nin dahil edilmeyeceği bir ortak girişim olarak yürütmeyi düşüneceklerdir. Rus Enerji Bakanı Sergei Shmatko'ya göre, Türkiye'nin Gazprom için sadece transit hizmet mi sağlayacağı, yoksa aynı zamanda geçen gaz hacminin bir bölümü için yeniden ihracat haklarından mı faydalanacağı sorusu verilecek kararlar yanıtlanmayı beklemektedir. İkinci çözümse, Türkiye için daha tercih edilebilir olan çözümdür ve Türkiye'deki bazı güçlü siyasi, akademik ve ekonomik lobi grupları, bu yönde baskı yapmaya başlamışlardır (Pamir, 2009).

¹⁵ Interfax, 7 Ağustos 2009.

¹⁶ Yazarın röportajı, Gazprom, Uluslararası Basın İlişkileri Bölümü, Mayıs 2009.

Ancak halen masada olan Güney Akımı Boru Hattı'nın Rusya tarafından büyük olasılıkla bir pazarlık aracı olarak kullanılacağı unutulmamalıdır. Rusya'nın Türkiye'den stratejik bir öncelik arz eden Güney Akımı'ndan "vazgeçmesi" karşılığında önemli ödünler istemesi büyük bir olasılıktır. Deklarasyonları ve girişimleri kâğıt üzerinde çoğaltarak, bunlardan ciddi siyasi faydalar için vazgeçmek, Rusya'nın strateji mantıklarından biridir.

Ermenistan Açılımı ve Doğuda Genişleyen Müzakere Alanları

Türkiye'yle Ermenistan arasındaki ilişkilerin uzun süredir beklenen şekilde normalleşmesi süreci artık başlamıştır. Cumhurbaşkanı Gül'ün bir futbol maçına katılmak için Erivan'a yaptığı ilk ziyaretten ve aylar süren müzakerelerden, blöflerden ve aksiliklerden sonra, 1 Eylül 2009'da Türkiye ve Ermenistan ilişkilerini iyileştirmeye yönelik bir protokol taslağında anlaşmaya vardı. Birçok uzman, protokollerin makul bir zaman çerçevesinde parlamentolar tarafından kabul edilmesinden sonra, cumhurbaşkanlarının sınırları yeniden açmaya ve iki ülke arasındaki diplomatik bağların yeniden kurulmasına yönelik bir anlaşma imzalayabileceklerini öne sürüyordu.¹⁷ Protokoller en nihayetinde 10 Ekim 2009'da İsviçre'de imzalandı. İlk bakışta, Türkiye, ihtilafli Dağlık Karabağ bölgesinin sınırlarını belirleyen toprakların Bakü'nün kontrolüne verilmemesi sebebiyle, uzun süredir Türkiye'yle Ermenistan arasındaki diplomatik bağların yeniden kurulmasına karşı çıkan tarihi ve geleneksel müttefiki Azerbaycan'ın görüşlerini aşmayı seçmiş gibi görünmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin çıkarlarının eski dış politika hesaplarına ağır bastığı iddia edilebilir.¹⁸ Ancak Türkiye Başbakanı Erdoğan bunun yanı sıra protokolün Dağlık Karabağ'da bir anlaşmaya varılana kadar Türk Parlamentosu'nda kabul edilmeyeceğini de belirtmişti. Dolayısıyla, normalleşme süreci de halen engellere tabidir.

Ekonomik ve maddi açıdan, Erivan bu uzlaşmadan Ankara'ya oranla çok daha kârlı çıkacaktır. Erivan, ihracatları açısından hemen hemen mutlak bir ambargo altında yaşamaktadır: 2 milyon ABD doları değerinde Ermeni ürünü Türkiye'ye ihraç edilirken, Türkiye'nin Ermenistan'a yaptığı ihracatın toplamı 250 milyon ABD dolarına varmaktadır.¹⁹ Normalleşme süreci, bu korkunç ticaret dengesizliğinin düzeltilmesine yardımcı olacaktır. Uluslararası

¹⁷ *Eurasia Insight*, 1 Eylül 2009.

¹⁸ Ermenistan, genellikle Rusya'nın Güney Kafkaslar'daki ön cephesi olarak görülmektedir. Türkiye'yle sınırı açmak, Rus-Ermeni bağlarını zayıflatıp, Türk-Ermeni ilişkilerini güçlendirerek bu ittifakta bir değişiklik yaratabilir.

¹⁹ *IWPR Caucasus Reporting*, n 512, 25 Eylül 2009.

sı Para Fonu (IMF) görevlileri, “ihracat hacminin artması, yatırımların büyümesiyle, ekonomide önemli bir büyüme kaydedilmesini” beklemektedir. Sözgelimi, normalleşme sürecine bağlı olarak beklemede olan projeler arasında, Türk UNIT şirketiyle Ermenistan’ın Yüksek Voltajlı Elektrik Ağları arasında 1:5 milyar kilowatt/saat Ermeni elektriğinin Türkiye’ye satılmasına yönelik bir anlaşma bulunmaktadır. Sözleşmenin boyutu, işbirliği ve karşılıklı yarar potansiyelini açıkça göstermektedir.²⁰ Ancak Türkiye tarafında, bölgesel sahnedeki siyasi başarılarla vücut kazanan daha sembolik ve soyut kazançlar söz konusudur.

Bu süreç sayesinde, Türkiye Güney Kafkaslar’daki nüfuzunu önemli ölçüde arttırmış, Azerbaycan ve Gürcistan’dan gelen sert baskıların bir kısmını da dindirmiştir. Bu durum, çok iyi oynanan bir dış politika hamlesi olarak görülebilir. Protokole karşı bazı önemsiz eleştirilere rağmen, ana muhalefet lideri Deniz Baykal, Türk diplomasisinin bu başarısının farkındadır.²¹ Azerbaycan açısından, Türkiye’nin yaptığı hamle tam anlamıyla bir başarı niteliğindedir. Türk-Ermeni uzlaşmasını duyuran ilk raporlar, Bakü karar alıcıları arasında şiddetli bir öfkeyi tetikledi. Bakü yetkilileri, Ankara’nın Ermenistan’la ilişkilerini daha ileri götürme niyetini değiştirmek için bütün ağırlıklarını koydular. Bir yandan, Türkiye’nin kendi tüketim ihtiyaçları için AB’ye gönderilen gaz hacminin % 15’ini almasını ve çok daha düşük bir bedel ödemesini sağlayan bu adaletsiz ayrıcalığa odaklanmışlardı. Öte yandan, Bakü Türk halkıyla olan kültürel, dilsel ve etnik yakınlığı üzerine oynayarak, Azerbaycan’la dayanışma içinde olunmasını istemiş, liderlerin Ermenistan konusundaki seçimlerine karşı iç eleştirileri kışkırtmaya başlamıştı. Bu argümanların hiçbiri, yazın sonuna kadar sürmedi. Ankara, bu % 15’i Nabucco’ya katılımı için bir önkoşul olarak sunmamayı kabul etti, ancak projeden vazgeçmeye yanaşmadı. Müzakereler, 13 Temmuz’da Türkiye’yle yapılan Hükümetler Arası Anlaşma’nın ardından bile sürdü. Daha da önemlisi, Türkiye’nin Dağlık Karabağ konusunda yeni garantiler vermesiyle, gitgide büyüyen iç hoşnutsuzluk da dindirildi. Gürcistan’a bakıldığında, atılımlar daha az belirgin ve daha semboliktir. Ankara, Tiflis’i sadece uzun vadede Doğu-Batı ticareti için tek Batı eğilimli transit ülke olarak koruduğu benzersiz konum söz konusu olduğunda anmaktadır. Türkiye’nin bakış açısına göre, Gürcistan’ın stratejik rolü fazla büyütülmemelidir.

²⁰ IWPR, ... Aynı kaynaktan alınmıştır.

²¹ www.nethaber.com, 16 Eylül 2009.

NATO-Rusya-Gürcistan Uzlaşması: Türkiye Üzerine Bir Bahis

Güney Kafkaslar'daki statüko, Türkiye'nin çıkarına gibi görünmemektedir. Rusya'nın Ağustos 2008'de Gürcistan'a açtığı savaştan ve Abhazya ve Güney Ossetia'yı tanımasından sonra, Türk yetkilileri, Eylül 2008'de bir Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu oluşturulması için sundukları teklifte, açık bir şekilde istikrardan yana olduklarını göstererek, bu öncüle dayalı başka bir değişiklikten maksimum şekilde kaçınmaya çalışmışlardı. Tiflis'le iyi ve dostane ilişkilerini korumak isteyen Ankara, Abhazya ve temsilcileriyle hiçbir temasa girmemişti. Gelgelelim, son birkaç hafta içinde işler değişti. 18 Eylül'de, kökeni Çerkezlere dayanan Türkiye Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşlerden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı Ünal Çeviköz, Sukhumi'yi ziyaret ederek, Abhazya Dışişleri Bakanı Sergei Shamba ile görüştü. Bu resmi ziyaret, aslında Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "[Abhazya] ile daha yakından tanışarak, bu ülkenin Gürcistan'la olan ilişkilerini düzenlemeye çalışmak" için yapacağı sonraki bir ziyaretin hazırlığı olarak görülebilir (Goble, 2009). Çeviköz geri döndükten sonra, Davutoğlu Türkiye'deki Abhaz topluluğu varlığının Ankara'yı Güney Kafkasya'da istikrarın yeniden nasıl sağlanacağını düşünmek zorunda bıraktığını vurguladı. Ankara yetkilileri Abhazya sorunu-na eğilmeye karar vermeleri halinde, en azından bölgesel liderliğe doğru ilerlemek için çok cüretkâr, ancak avantajlı bir diplomatik fırsat yakalayacaklardır. Ne var ki, bu durum üç aşamalı bir senaryo gerektirmektedir.

Siyasi bedeli fazla ağır olmayan birinci adım, doğrudan deniz ve hava yolcu hatlarının Abhazya'ya açılmasıdır. Tanımı itibariyle Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) tarafından hukuken sınırlanmayan Türkiye, Abhazya'yla olan temaslarını bugüne dek enerji kaynakları, hammadde ve inşaat malzemeleri ve zirai ürünler ve gemicilik malzemeleri ile kısıtlamıştır. Gürcistan yasalarına göre Abhazya'yla ticaret yapmak yasadışıdır; bu sebeple geçtiğimiz on yıl içinde 60'tan fazla Türk konvoyu, ticaret amacıyla Gürcistan kara sularından yasadışı bir şekilde geçmekten ötürü tutuklanmıştır. Yakın zamanda, biri Türk diğer Azeri iki kaptan, bu suçla Gürcistan mahkemesi tarafından 24 yıl hapse mahkûm edilmiştir.²² Ancak özellikle 2008 savaşından sonra, Gürcistan Türkiye'ye, Türkiye'nin ona duyduğundan daha fazla ihtiyaç duymaya başlamış gibi görünmektedir.

İkinci ve üçüncü aşamalar, her durumda önerilen senaryonun diplomatik çapını tamamen değiştirecektir. Türkiye, Rusya'nın çıkarlarını göz

22 *Sunday's Zaman*, 6 Eylül 2009.

önünde bulundurmak ve Moskova'da Abhazya'nın hakiki bir bağımsızlık elde etmesine yönelik oluşacak olası reaksiyonları idare etmek zorundadır. Birbiriyle yakından bağlantılı olan ikinci ve üçüncü aşamalarda, Ankara, Gürcistan'ın NATO'ya katılmasına karşılık, Türkiye'nin Abhazya'nın bağımsızlığını belirli hüküm ve koşullara göre resmen tanıyacağını önerebilir. Abhazya, Gürcistan'ın tam bir NATO üyesi olması ve Abhazya'nın basın özgürlüğünü,²³ serbest siyasi birleşimleri ve adil seçim konsültasyonlarını garanti ederek, demokratik bir yolda olduğunu doğrulaması şartıyla tanınabilir. Aralık 2009'daki başkanlık seçimleri ilk test olacak, 2014'teki seçimlerde Abhazya'nın demokrasi ve liberalleşme konusundaki ilerlemesini tahmin etmek için daha iyi bir ölçüt sağlayacaktır. Bu şema içinde, Türkiye'nin Güney Ossetia, Dağlık Karabağ veya Transdniestria'nın değil, sadece Abhazya'nın egemenliğini tanınması vazgeçilmez bir hale gelmektedir. Bu durum, Türk yetkililere kendi topraklarındaki Kürt ayrılıkçı iddialarını reddetmek için bir inandırıcılık verecektir.

Bu 3 aşamalı hamleyle, Türkiye (ve buna bağlı olarak NATO), önemli bir siyasi prestij ve bölgesel yetki kazanabilir. Birinci olarak, Türkiye kendini gerektiğinde belirli atılımlar yapabilen, Güney Kafkasya'daki başlıca siyasi aracı olarak kabul ettirebilir. Bundan sonra yaşanacak zorluksa, Türk-Ermeni diyalogunu takiben yeni gelişmelere gebe olabilecek Dağlık Karabağ sorunudur. İkinci olarak, Türkiye'nin Abhazya'ya yönelik duruşu, Ruslara Türkiye'nin ciddiye alınması ve önemsiz bir müttefik gibi görülmemesi gerektiğini kanıtlayacaktır. Üçüncü olarak, bu ilişki Türkiye'nin AB'nin gözündeki cazipliğini önemli ölçüde arttıracaktır. Brüksel, bugüne kadar Güney Kafkaslar'da tutarlı bir siyasi strateji uygulayamadığını ortaya koymuştur. Moskova'yı gücendirmekten korkan AB, bölgedeki düşük ekonomik profili korumuştur. Bu sebeple Türkiye, bölgedeki Rus nüfuzundan ve sifıra sifır oyun mantığından çok, AB'nin çıkarlarına uyan, güvenilir ve güvenli bir siyasi ön saf önerecektir.

Güçlü Fakat Bölgesel Olmayan Bir Oyuncu Olarak İran

Tarihi açıdan, İran Güney Kafkaslar'da nüfuzunu gösterme hakkını kendinde görmektedir. Buna rağmen, İran'ın üç Güney Kafkasya devletindeki nüfuz araçları, günümüzde önemsiz bir ağırlığa sahiptir. Azerbaycan'daki Şiiilik, ye-

23 21 Eylül'de Anton Krivenyuk adlı bir gazetecinin Başkan Bagapsh'ın demiryolu ağını Rus kontrolüne bırakmasını eleştiren makalesi sebebiyle üç yıl süreyle tecil edilmiş cezaya çarptırılması üzerine, bu konuda bazı kuşku lar oluşmuştur. *IWPR Caucasus Reporting*, n 512, 25 Eylül 2009.

terli bir İran varlığı oluşturmaktan çok uzaktır. Sünnilikle yaşanan farklar, gerçekten de oldukça büyüktür ve milliyetçi duygular, din dahil olmak üzere diğer tüm kimlik faktörünün üstesinden gelme eğilimindedir. İran, Ermenistan'daki ekonomik varlığını güçlendirmektedir. Ancak İran'ın menfaatleri, Gürcistan'da neredeyse sıfırdır. Böyle bir altyapıda, İran'ı herhangi bir gayri resmi veya resmi bölgesel siyasi projeye dahil etmek yararsız, hatta üretkenliğe ket vuran bir hamle olacaktır. Böyle bir hareket, sadece İran'ın "doğal" bir geçişinin olmadığı bir bölgede nüfuzunu arttırmayı umarak yerel bir güç sağlamaya talip olma iddialarına katkıda bulunacaktır. Türkiye, ilk başta sadece Türkiye, Rusya, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı içeren İstikrar ve İşbirliği Platformu teklifini getirerek, bu gerçeğin tamamen farkında olduğunu ortaya koymuştur. Ancak Rusya, ABD ve AB müdahale etmedikçe, Kafkaslar'a Türkiye ve İran'la birlikte hakim olmaktan şikâyetçi görünmemektedir. Duma Başkan Yardımcısı Serguei Markov, bu durumu açıkça vurgulamıştır:

"Kafkaslar için birden fazla senaryo mevcuttur. Birincisi, üç ülkenin her birinin bir diğeri olmaksızın veya bir diğerine karşı kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmesiyle oluşacak Balkanlaşmadır. İkinci senaryo, üç ülkenin her birinin büyük güçlerin rekabeti arasında bir menfaat haline gelmesiyle oluşacak diğer bir Büyük Oyun'dur. Üçüncüsü, Türkiye, İran ve Rusya arasında kurularak, herhangi bir AB veya ABD varlığını ortadan kaldıracak bir ittifak tarafından yönetilen bir tür süper yapıdır."²⁴

Gelgelelim, Sergei Markov, ne ölçüde bir Türk-İran-Rus işbirliğinin bölgede etkili olabileceğini hesaba katmamıştır. Moskova'nın perspektifinden bakıldığında, sorun bu triumvirliği operasyonel kılmakta değil, Türkiye'nin bölgeye yönelik olan ve Ermenistan açılımından sonra özellikle güçlenen doğal eğilimini sınırlamakta yatar.

Türkiye, İran sorunlarıyla Rus ortaklığı arasında kesin bir ayırım yapma uygulamasından şaşmamalıdır.²⁵ Diğer bir deyişle, Ankara'daki karar alıcıların İran'ı bölgesel bir oyuncu olarak değil, uluslararası bir sorun olarak ele almaları şarttır. Türkiye'nin İran'la girebileceği tüm olası temasları, ilişkileri ve müzakereleri "uluslararası bir boyuta getirmek" veya mümkün olduğunca genişletmek gerekmektedir. Nükleer İran projesi veya Irak ve Lübnan'daki radikal Şii bağlantıları gibi bazı sorunlar, zaten uluslararası bir

²⁴ Yazarın Sergei Markov'la röportajı, Foros Konferansı, Abhazy, 22 Temmuz 2009.

²⁵ Yazarın Mehmet Ali Tuğtan ile röportajı, ... a.g.y.

boyuta ulaşmıştır. İran gazının Nabucco boru hattına verilmesi ihtimali veya İran'ın yeni Abhazya'nın egemenliğine ilişkin menfaatleri²⁶ gibi diğer sorunlar içinse, belirli bir gayret sarf edilmelidir. Birinci soruna baktığımızda, Türkiye'nin İran ve Avrupa Birliği arasındaki aracı rolünü üstlenmesi gerektiği görülmektedir. Bir gaz merkezi olmak, gerçekten de Türkiye'nin stratejik menfaatleri arasındadır. İran ve diğer Ortadoğu (Mısır, Irak) kaynakları için bir kabuk ülke görevi gören Türkiye, basit bir bölgesel rolden çok daha fazlasını sırtlanacaktır: Türkiye, İran ve AB arasındaki enerji bağlantısını bünyesine alacaktır. Abhazya konusuna gelince, Türkiye'nin İran'ın doğrudan bağlantılar geliştirmesine yönelik hiçbir çıkarı yoktur elbette. Ancak İran'ın Abhazlara ne yapacağı veya ne önereceği sorusu halen yanıt beklemektedir. Bu konudaki inisiyatifini ele almak veya yeniden üstlenmek, Türkiye'ye kalmıştır.

SONUÇLAR

Bu başarılı girişimlerin hepsinin başarıyla yerine getirilmesi halinde, Türkiye öncü ve jeostratejik bir konum üstleneceği AB-Rusya-İran üçgeninin ağırlık merkezine yerleşecektir. Türkiye, Rusya'nın Karadeniz'den Kafkaslar'a kadar uzanan nüfuzuyla eşit ölçüde rekabet edebileceği bir konum kazanabilir. Batı Avrasya alanında, iki ülke birtakım oligopolük konumları kazanarak, İran ve ABD'nin yanı sıra, Avrupa Birliği gibi diğer olası güçlerin tümünü dışarıda tutabilir. Sözgelimi, Ermenistan ve Azerbaycan arasında donup kalan çatışma ve Abhazya ile Güney Ossetia'nın geleceği konusunda karar alarak, bu sorunları olumlu bir şekilde etkileyebilirler. Askeri işler göz önünde bulundurulduğunda, Montrö Antlaşması statükosunun sorgulanmasına ilişkin küçük de olsa bir şans görünmektedir. İkinci olarak, Türkiye İran'la ikili diyalog geliştirme ve uzlaşma konumunu koruyarak, İran ile Batı arasında bir aracı rolü oynamak zorundadır. Türkiye İran'ı bu dış oyuncularla bağlayarak, mevcut İran sorununun uluslararası boyutunu vurgulamalıdır. Türkiye perspektifinden bakıldığında, Rusya da diğer oyunculardan sadece biridir. Üçüncü olarak, Türkiye, AB karşısında Güney Akımı projesine dahil olmakla verilen Nabucco tahhütlerini dengelemesi için oynanabilecek bir Rusya'yla pazarlık kartına sahiptir. Ankara bu stratejiyi akıllı bir şekilde kullanmaktadır.

Türkiye bu yolda ilerlediği sürece, AB'yle olan ilişkilerinde paradoksal bir çıkmaza ulaşmaktadır. Bölgesel lider haline gelen Türkiye için, AB üyeliği cazipliğini gün geçtikçe yitirebilir. Ancak Avrupa açısından bakıldığında, böl-

²⁶ 11 Temmuz - 14 Temmuz 2009 arasında bir İran delegasyonu Abhazya'yı ziyaret etti. Yazarın röportajı, Sukhum, Abhazya.

gesel ortamında nüfuz sahibi güçlü bir Türkiye, tam da Brüksel'in ihtiyaç duyduğu bir profildir. AB, Avrupalıların misyon hislerini ve *raison d'être*'lerini (var oluş amaçlarını) kaybedeceklerini öne sürerek, Türkiye'yi yakın bir gelecekte entegre etmeye hazır olmadığı takdirde, Türkiye AB'yi bekleyerek vakit kaybetmemelidir. Bunun yerine, bölgesel stratejisini aktif bir şekilde ele alıp, siyasi bir güç olmayı mı yoksa güvenli ve rahat bir ortamda, hareketsizlikle bağlanan bir konumda kalmayı mı istediğine karar verme sorumluluğunu AB'ye bırakmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar, Makaleler ve Yorumlar

- Kardaş, Şaban (2009), "Turkish-Russian Grand Bargain in Energy Cooperation", *Jamestown Foundation*, C. 6, No. 152.
- Khandokin, Vladimir (2009), "Meeting Europe's Growing Energy Demand: North Stream and South Stream", *Blue Fuel Gazprom Export Global Newsletter*, C. 2, No. 2.
- Pamir, Necdet (2009), "Turkey's Energy Challenge", *Blue Fuel Gazprom Export Global Newsletter*, C. 2, No. 2.
- Vinatier, Laurent (2009), *With or Without South Stream? Russia's Energy Strategy between the European Union and Turkey*, Commentary for the Thomas More Institute, accessible at www.institut-thomas-more.org.
- Vladimir, Socor (2009), "Bulgarian Government Suspends Energy Negotiations with Russia Pending Review", *Jamestown Foundation*, C. 6, No. 151.

Gazeteler, Bültenler ve Elektronik Kaynaklar

Moscow Times

Sunday's Zaman

Taraf

Blue Fuel Gazprom Export Global Newsletter

Eurasia Insight

IWPR Caucasus Reporting

<http://south-stream.info/index.php?id=3&L=1>

<http://www.nord-stream.com/en/the-pipeline/pipeline-route.html>

<http://www.nethaber.com>

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Süreci Çerçevesinde Türk Elitlerinin ve Kamuoyunun Avrupa Birliği'ne Yönelik Tavrı

NICOLAS MONCEAU

GİRİŞ

Son yıllarda, Türkiye-AB ilişkilerini konu alan literatürün büyük bir bölümü, iki ana yaklaşım geliştirdi: 1- 1963'teki Katılım Anlaşması'nın imzalanmasından 2005'te Türkiye'yle AB'ye tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasına kadar Türkiye-AB ilişkilerinin kronolojisini çıkarmaktan oluşan tarihi yaklaşım; 2- Türkiye'nin Avrupa entegrasyon sürecindeki siyasi ve ekonomik dinamiklerine odaklanan kurumsal yaklaşım. Bu yaklaşımlar, genellikle Türkiye'nin Avrupa'ya entegrasyon yolunda karşılaştığı zorlukları ve güçlükleri vurgular. Bir yandan, birbirini izleyen Avrupa Konseylerinde formüle edilen AB beklentileri, Türkiye'nin Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerini (özellikle azınlık sorunlarını içeren insan hakları sorunu, Kıbrıs sorunu veya ekonomik istikrar sorunu) karşılayan bir başvuru sahibi ülke olarak kaydettiği ilerlemeyi göz önünde bulundurarak vurgulanmaktadır. Öte yandan, Avrupa'ya entegrasyon sürecinin Türk siyasi, ekonomik ve hukuki sistemi üzerindeki etkileri, Türk yetkililer tarafından uygulanan reformlar aracılığıyla vurgulanmaktadır.

Bu arada, AB'nin Türkiye'ye genişlemesinin önemli boyutları, yani Türkiye'nin Avrupa'ya entegrasyonuna yönelik elit ve genel tavırlar üzerine pek az araştırma yapılmıştır. Avrupa tartışmalarında da genellikle gündeme getirildiği gibi, kamuoyu faktörü Türkiye-AB ilişkilerinin gittikçe büyüyen bir sorunu haline gelmiştir. Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinin yaklaşık 10 veya 15 yıl daha sürmesi planlanırken, AB üye devletleri bu beklenti konusunda ketum davranan kendi vatandaşlarının görüşlerinden haberdar

olamamakta, dolayısıyla Avrupa'nın "demokratik eksikliğini" sürekli olarak suçlayanları bir bakıma haklı çıkarmaktadır. Ancak Türk eliti ve kamuoyunun Avrupa entegrasyonuna yönelik tavırlarını ölçmek de, Türkiye'de bugün gittikçe daha fazla gözlemlenen Avrupa kuşkuculuğu sebebiyle, gelecek yıllarda başlıca sorunlardan biri haline gelecektir. Bu nedenle, tavır ve görüş eğilimlerine dair daha iyi bir kavrayış, güncel AB genişleme sürecinin ve Türkiye'nin entegrasyonunun vazgeçilmez bir unsurunu temsil etmektedir.

Türk vatandaşlarının Avrupa'ya yönelik tavırları, ulusal ve uluslararası kamuoyu anketleriyle düzenli olarak ölçülmektedir (özellikle 2001'den beri yapılan Eurobarometer araştırmalarıyla). Ancak Türk elitinin Avrupa entegrasyonuna yönelik tavırlarını ele alan çalışmaların çoğu, bir siyasi diskur analizine dayalıdır. Fakat biz, bu araştırmada Türk elitinin Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvurusu çerçevesinde Avrupa entegrasyonuna ilişkin tavırını ölçmek için, kantitatif bir yaklaşım kullanmayı tercih ettik. Bu araştırmanın saha çalışması, Grenoble Siyasi Çalışmalar Enstitüsü'nde (Pierre Mendes Fransa Üniversitesi, Fransa) hazırlanan bir doktora tezi çerçevesinde, Türkiye'de yapılan Türk eliti ve AB konulu ampirik bir incelemenin bulgularına dayanmaktadır.¹

Bu makale, öncelikle araştırma metodolojisini sunmakta ve sivil toplum elitleri arasında ileri gelen bir gruba odaklanarak, Türk elitlerinin sosyal ve siyasi altyapılarını ele almaktadır. Bu makale, ikinci olarak, Avrupa entegrasyonuna yönelik elit tavırlarına ilişkin üç ana konuyu tartışmaktadır: Türk sivil toplum elitleri Türkiye'nin Avrupa entegrasyonunu ne ölçüde destekliyor? Avrupa entegrasyonunun algılanan biçimleri, Türk sivil toplum elitlerinin tavırlarını nasıl etkiledi? Kimlik bilinci veya demokrasiye yönelik tavırlarla Avrupa entegrasyonuna yönelik tavırlar arasında bir korelasyon var mı? Dikkate değer varyasyon veya trendlerin gözlemlendiği noktalarda, Eurobarometer anketleriyle karşılaştırma yapılacaktır.

TÜRK ELİTİNİ ARAŞTIRMAK

Temel veriler, Türkiye'de, Aralık 2004 ile Şubat 2005 arasında yapılan kantitatif bir araştırmayla toplanmıştır. Türk elitini araştırmak için, 80 sorudan

1 Türk eliti ve AB konulu araştırma, UMR 5194 PACTE (Sciences Po Recherche - CNRS Laboratuvarı, Grenoble Siyasi Çalışmalar Enstitüsü) tarafından, Nicolas Monceau'nun bilimsel denetiminde, Grenoble Siyasi Çalışmalar Enstitüsü (Pierre Mendes Fransa Üniversitesi) ile Türk Tarih Vakfı (İstanbul) ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü - Georges Dumézil (İstanbul) arasında yapılmış bir anlaşma çerçevesinde, S.A.M. Araştırma ve Danışmanlık A.Ş.'nin (İstanbul) teknik işbirliğiyle yürütülmüştür.

oluşan bir anket hazırladık. Araştırma, Türk elitinin AB algıları, Türkiye'deki siyasi sistemin karakteri (özellikle demokrasi ve insan hakları sorunları ve sivil ve askeri otoriteler arasındaki ilişki), devletle toplum ilişkisi veya elitlerin Avrupa entegrasyonu ve demokratikleşme süreçlerinde algılanan rolü gibi Avrupa entegrasyonu ile ilgili en önemli güncel konulara yönelik tavrını değerlendirmeyi amaçlıyordu. Örnek araştırma, ileri gelen bir Türk STK'sı olan Türk Tarih Vakfı'nın üyeleri arasından 1.250 katılımcı içermektedir. Araştırma anketi Türkçeye tercüme edildi ve bütün isimsizlik ve gizlilik koşullarına uyulmak suretiyle, posta yoluyla örnek üyelere gönderildi. Yanıt oranı yaklaşık % 28'di.

Araştırmanın planlanması ve tasarımı sırasında, örneğin temsil niteliği en önemli teorik ve metodolojik konular arasında yer almaktaydı. Türk ulusal bağlamında, elit nasıl tanımlanabilir? Elit örnekleminin temsil niteliğini belirlemek için, ne gibi önemli kriterler formüle edilebilir? Bunlara bağlı olarak, iki ana zorlukla karşılaştık. Teorik seviyede, elitin sosyolojisi, bu terimin çok anlamlılığını ve siyasi, sosyal ve entelektüel alanlardaki elitin çeşitliliğini vurgulamaktadır (Scott, 2000; Coenen-Huther, 2004). Ampirik seviyede, Türkiye'deki saha çalışması hukuki ve lojistik kısıtlamalarla karakterize edilmekte, bu durum belirli siyasi ve sosyal baş oyuncu kategorileri ele alan kantitatif araştırmaların yapılmasını zorlaştırmaktaydı. Bu araştırmanın saha çalışması sırasında karşılaşılan güçlükler, üç ana sebeple açıklanabilir.

İlk olarak, Türkiye'de kamuoyu araştırmaları pazarının yeni olduğu bilinmektedir. Bu pazar, son yirmi yıl içinde, 1980 darbesi sonrasında, bu alanda büyüyen bir özel sektörün kurulmasıyla gelişti. Buna bağlı olarak, özel pazarlama araştırması şirketlerinin sayısı düzenli olarak artmaktadır. Diğer bir deyişle, kamuoyu 'kültürü' henüz çok yaygın değildir. İkincisi, çeşitli devlet memurlarıyla kantitatif araştırmalar yapmak için, yabancı kuruluşların alması zor olan özel izinler gerekmesidir. Türk Parlamentosu üyeleri üzerine yapılan bir araştırmada böyle bir sorunla karşılaşılmıştır. Son olarak, çok çeşitli ulusal kuruluşlar içinde, farklı Türk eliti kategorilerinin karmaşık niteliği ve heterojenliği sebebiyle, örneklem araştırmasının temsil niteliğinin saptanmasının gittikçe zorlaşmasıdır.

Ekonomik alanda, Türk eliti tüzükleri ve ideolojik yönelimleri çok farklı olan birçok kuruluş tarafından temsil edilmektedir – bunların arasında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD), Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD) veya Türkiye Genç İş

Adamları Derneği (TÜGİAD) sayılabilir. Bu durumda, Türk ekonomik elitini araştırmak, bu çok çeşitli kuruluşlar arasında karşılaştırmalı araştırmalar yapmak için ciddi mali ve lojistik kaynaklar gerektirir. Bu teorik ve metodolojik güçlükleri çözüme kavuşturmak için, bu araştırma Türkiye'deki siyasi veya ekonomik eliti araştırmak yerine, sivil toplum alanında nüfuz sahibi olan bir grup elite odaklanmaktadır.

Türkiye'de Modernleşen Elite İlişkin

Bir Vaka Çalışması Olarak Sivil Toplum Eliti

Türk sivil toplum elitlerini araştırma sebepleri, aynı zamanda Türkiye'de son yirmi yıl içinde yaşanan siyasi ve toplumsal değişikliklerle de ilgilidir. Türkiye'deki sivil toplum tartışması, 1980'lerde çeşitli alanlarda kurulan Türk STK'larının artan sayısı ile baş gösterdi. Bu kuruluşların bir bölümü, Türk kamusal alanının yeni kişileri olduklarını iddia ederek, politikaya ilişkin kararları etkilemeye çalıştılar. Hatta 1996'da Birleşmiş Milletler tarafından İstanbul'da düzenlenen Habitat Zirvesi, yeni bir kamusal diskur ortaya koyan birçok "sivil toplum kuruluşunun" katılımıyla, çoğu yorumcu tarafından bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Batı Anadolu'da 1999 yılında yaşanan deprem, Türk devlet yetkililerinin yetersizliğiyle karşılaşan alanlarda birçok sivil kuruluşun katılımı sayesinde, 'sivil toplumun dinamizmini' vurguladı. Bu sivil toplumun doğuşunu, yeni sosyal hareketler çerçevesinde (Göle, 1994) veya laikleşme konusuna bağlı olarak (Toprak, 1996) veya yeni bir siyasi güç tekniği olarak (Navaro-Yashin, 1998) açıklamak için, akademik alanda çeşitli açıklamalar formüle edildi. Diğer çalışmalar da Türk STK'larının kamu yetkililerinden ve milliyetçi ideolojik diskurdan bağımsızlığına odaklanmıştı (Seufert ve ark., 2000). Ancak Türk sivil toplum eliti hakkındaki kantitatif araştırmalar, akademik alanda halen yaygın değildir. Türkiye'de, bu tip çalışmalar özellikle siyasi veya ekonomik elit konusunda yapılmaktadır ve Parlamento üyelerine veya yeni Türk liberal burjuvazisine odaklanmaktadır (Frey, 1965; Turhan, 1991; Vorhoff, 2000). Dolayısıyla, bu araştırmada kantitatif yöntemlerin uygulanması Türkiye'deki sivil toplum konusuna ilişkin yeni analiz paradigmaları aramayı değil, sivil toplum elitinin sosyal ve siyasi profillerini ve Avrupa entegrasyonuna yönelik tavırlarını değerlendirmektir.

Türk sivil toplum elitinin Avrupa entegrasyonuna yönelik tavrını değerlendirmek için, Türk Tarih Vakfı'nı incelemeyi tercih ettik. 1991'de İstanbul'da bir sivil toplum kuruluşu olarak kurulan Türk Tarih Vakfı (son-

radan Tarih Vakfı adını almıştır) çeşitli altyapı ve meslek gruplarından gelip, çoğu tarihçi ve toplum bilimcisi olan bir grup kişinin ortak girişimine dayanmaktadır. Vakıf, Türk kamuoyunu ve karar alma sürecini, tarih konusunu sivil hareketin oluşabileceği bir alan haline getirmek için tarih bilincini arttırarak ve genişleterek etkilemeye çabalamaktadır.

Tarih Vakfı, üç sebeple önemli bir vaka çalışması olarak ortaya çıkar. Birinci sebep, iki farklı özellikle karakterize edilen faaliyetidir: modernleştirme yönelimi ve toplumsal etki kapasitesi. Tarih Vakfı, tarih öğretimini milliyetçi diskura değil, Avrupa standartlarına uydurmak için Türkiye'nin ders kitabı revizyonuyla ilgili güncel kamuoyu tartışmasına yön vererek, 1991'den beri öncü bir rol oynamaktadır. 1998'de, Tarih Vakfı Türk siyasi yetkililerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. kuruluş yıldönümü için resmi kutlamaları düzenleme izni almaya ikna etmeyi de başarmıştır. Türkiye'de ilk kez bir STK, yani Tarih Vakfı, Türkiye Cumhuriyeti tarihini 'alternatif bir vizyon' ile ele almaya ve bunu Türk kamuoyu içinde teşvik etmeye çalışmıştır (Monceau, 2000).

İkinci sebep, Tarih Vakfı'nın elitist yöneliminin üyelerinin sosyal bileşimiyle güçlenmesidir. Tarih Vakfı üyeliği, oybirliğine dayanan çok seçici bir kabul sürecine dayanır. Seçim kriterleri, üç ana faktörü birleştirecek şekilde oluşturulmuştu: 1- Yüksek sosyal konumlar, üst düzey görevler ve profesyonel yetkinlik ve beceriler; 2- Mali kaynaklar ve kişiler arası ve kurumsal ağlar yoluyla toplumsal nüfuz; 3- Kamu genelinde geniş bir tanınmışlık. Vakıf başkanı tarafından belirlenen iletişim stratejisi, on yıldır vakıf üyelerinin toplumsal prestijine dayanmaktadır.

Tarih Vakfı'nın modernleşen ve elitist eğilimi, araştırmada katılımcıların statüsünü ve toplum içindeki toplumsal nüfuzuna ilişkin iki kendi kendini algılama göstergesiyle de doğrulanmaktadır. Anketimizi yanıtlayanların % 82'si, kendilerini 'aydın' olarak tanımlamıştır. Bu kadar yüksek bir oran, Tarih Vakfı'nın belirttiği resmi diskura güçlü bir şekilde bağlı olduğunu gösterir. Ayrıca, % 72'lik bir bölüm, aydınların çağdaş Türkiye'de fikir liderleri olarak çok veya oldukça önemli bir rol oynadıkları görüşündedir. Türk cumhuriyet tarihinde, 'misyonu' kamuoyuna yol göstermek olan 'aydın'a yapılan bu referans, 'yukarıdan gelen' modernleştirme politikalarının bir vektörü olarak, modernleşen bir elitin hareketleriyle açıkça ilişkilidir. Hatta bu durum, cumhuriyetçi aydınların kendilerini güçlü bir şekilde özdeşleştirdikleri Devlet ile uyandırılması ve fikir liderleri tarafından yönlendirilmesi gereken Halk arasında bir aracı rolü üstlenme arzusunu belli etmektedir.

Son sebepse, Tarih Vakfı'nın modernleşme eğiliminin, üyelerinin STK'ya girme motivasyonunda da gözlemlenebilmesidir. Araştırmamızdaki bir soru, Tarih Vakfı'na giriş sebeplerini öğrenmek için, katılımcıların on iki olası 'teşvik' arasından seçim yapmasını istemektedir. En çok seçilen üç yanıt şunlardır: 'Türkiye'de sosyal bilimlerin yayılmasına katkıda bulunmak' (katılımcıların % 89'u); 'Türkiye'deki sivil toplumu güçlendirmek' (% 84); 'Türkiye'de demokratikleşme ve insan haklarına katkıda bulunmak' (% 77).

Sonuç olarak, örneklem araştırmasının tanımlanmasına yönelik kriterler, grubun temsil niteliğine değil, ulusal ve uluslararası kişileri (kamu yetkilileri, ulusal ve uluslararası sponsorlar, kamuoyu ve medya) etkilemeye yönelik hareketlerini ve kabiliyetini belirlemeye odaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, bu örneklem araştırmasının Türk sivil toplum eliti, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılından, hatta 19. yüzyıl ortalarında başlayan Batı kökenli Tanzimat reformlarının damgasını vurduğu Osmanlı döneminden beri modernleştiren elit geleneğini izleyerek yürüyen, özel ve nüfuzlu bir *referans grubunun* üyeleri olarak tanımlanabilir.

Türkiye'de Sivil Toplum Elitinin Profili

Araştırmanın bulguları, Tarih Vakfı üyeleri arasında ciddi bir uyum ve birlik seviyesi sağlandığını vurgulamaktadır. Anketi yanıtlayan sivil toplum elitleri, benzer toplumsal kökenlere, benzer eğitim altyapılarına ve benzer mesleki kariyerlere sahip insanlardan oluşmaktadır. Ayrıca, ortak bir siyasi ilgiyi de paylaşmaktadırlar. Başlıca özellikleri şöyle sayılabilir:

Yaş ve Cinsiyet

Tarih Vakfı üyeleri arasında, ciddi bir erkek hakimiyeti söz konusudur. Erkekler, anketi yanıtlayanların % 74'ünü temsil etmektedirler. Yaş dağılımı, katılımcıların ağırlıklı olarak orta yaşlı olduğunu, daha yaşlı kişilerinse en büyük ikinci grubu oluşturduğunu göstermektedir. Katılımcıların % 55'i 40-59 yaş grubunda, % 34'üyse en az altmış yaşındadır.

Eğitim Düzeyleri, Eğitim ve Okul Tipleri, Yabancı Dil Bilgisi

Elit hakkındaki çoğu çalışmaya göre, eğitimin hem süresi hem de niteliği elitin devrinde önemli bir etki sağlamaktadır. Eğitim tipi ve okul tipi de elitler arasına katılma sürecini etkilemektedir. Araştırmanın bulguları, anketi yanıtlayan Türk sivil toplum elitinin başarılı bir eğitim altyapısına sahip

olduğunu göstermektedir. Tarih Vakfı üyelerinin % 63'ü, Ankara Üniversitesi (SBF, Siyasal Bilimler Fakültesi), İstanbul Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Ankara) veya Boğaziçi Üniversitesi (İstanbul) gibi prestijli üniversitelerden mezun olmuştur. % 34'ü lisans üstü öğrenim (Ph.D.) görmüştür.

Katılımcının eğitim tipi de elit çevrelerdeki gelecek kariyeri modellerini etkileyen önemli bir değişkendir. Sosyal bilimlerin (ekonomik ve siyaset bilimi dahil) ve teknik bilimlerin, sivil toplum eliti arasında lider çalışma alanları olduğu görülmektedir. Tarih Vakfı üyeleri, genellikle ekonomist (% 26), inşaat mühendisi (% 16), avukat, devlet adamı ve bürokrat (% 14), tarihçi (% 14) ve mimar ve teknik uzman (% 11) olarak eğitim görmüşlerdir.

Türkiye'deki elitlerin eğitimine ilişkin bir başka önemli nokta da, yabancı dil bilgisidir. Anketi yanıtlayan Tarih Vakfı üyelerinin önemli bir bölümü, yabancı dilde eğitim veren okullarda, Batılı bir eğitim almıştır. % 44'ü, Robert Kolej, Galatasaray Lisesi gibi prestijli elit liselerde veya diğer Batı yönelimli liselerde eğitim görmüştür. % 39'u, Avrupa veya ABD'de bulunan bir üniversitede öğrenimlerini sürdürmüşlerdir. Araştırmanın bulgularına göre, katılımcıların % 87'si, çoğu Batı dilleri olmak üzere, en az bir yabancı dil bilmektedir (ağırlıklı olarak İngilizce, Fransızca ve Almanca). Vakıf üyelerinin sahip olduğu bu Batı kültürü ve dillerine dayalı geniş kültürel kaynaklar, Tarih Vakfı'nın çok çeşitli çeviri yayınları teşvik ederek, Türk akademik alanlarını uluslararası bilimsel çalışmalara açması için son derece önemli bir kaynak sağlamaktadır.

Mesleki Altyapılar

Tarih Vakfı üyelerinin mesleki altyapıları, elit kesimin üyeleri olarak sosyoekonomik statülerine ilişkin bir başka gösterge vermektedir. Anketi yanıtlayanlar arasında, başlıca üç mesleki faaliyet tanımlanabilir:

- Sanayici ve iş adamlarını, gazetecileri ve ağırlıklı olarak girişimcileri içeren 'ekonomik' grup;
- Mühendis, mimar, üst düzey kamu görevlileri ve 'uzmanlar'dan oluşan 'teknik' grup;
- Akademisyenleri, gazetecileri, yayıncıları, yazarları ve sanatçıları içeren, geniş anlamda 'entelektüel' grup.

Var olan dördüncü bir grupsa, üyelerinin araştırmaya katılmaması sebebiyle buraya dahil edilmemiştir; bu grup, devlet adamlarını ve eski bakanlar ve parlamento üyeleri gibi siyasi liderleri bir araya getiren 'siyasi' gruptur.

Siyasi Altyapılar: 1960'lardan İtibaren Sol Kanat Kuruluşlarındaki Siyasi Aktivizm

Araştırma örneklem üyeleri arasındaki uyum ve birlik, ortak bir siyasi altyapıyla desteklenmektedir. Anketi yanıtlayan Tarih Vakfı üyeleri arasında, üç ayrımcı özellik gözlenebilir: yüksek bir politikleşme seviyesi, siyasi parti ve kuruluşlara önemli ölçüde katılım ve ortak ideolojik değerlerin paylaşılması. Anketi yanıtlayan Tarih Vakfı üyelerinin % 87'si, siyasetle ilgilendiklerini vurgulamışlardır (% 43'ü 'çok ilgili' olduklarını belirtmiştir). % 83'ü ve % 93'ü, gençliklerinde siyasi gazeteleri ve yayınları takip ettiklerini veya siyasi konuları tartıştıklarını belirtmiştir. Büyük bir kısmı, bir parti (% 57; siyasi aktivist olan % 22'lik bölüm dahil), bir sendika (% 20) veya bir gençlik hareketi (% 45) gibi en az bir kuruluş veya harekete yakın hissettiklerini (veya daha önce hissetmiş olduklarını) kabul etmiştir. Katılımcıların değindiği kuruluşların hemen hemen hepsi, Türkiye İşçi Partisi (1961-1971 ve 1975-1980) (katılımcıların % 33'ü), Cumhuriyet Halk Partisi (katılımcıların % 75'i), birçok Öğretmen Derneği, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) veya Fikir Kulüpleri Federasyonu gibi, başta sosyalist, sosyal demokrat ve komünist hareketler olmak üzere, sol kanada dahildi. Son olarak, veriler, katılımcıların kendilerini siyasi yelpazenin solunda gördüklerini belirtmişlerdir (% 77'si, 1 ila 4 arasındaki konumlardadır); % 9'u aşırı sol (konum 1) ve % 48'i sol (konum 2 ve 3) eğilimli olduklarını vurgulamıştır. Araştırmanın bulguları, ayrıca askeri darbenin Tarih Vakfı üyelerinin siyasi yörüngesi üzerindeki etkilerini de vurgulamaktadır. En az 55 yaşında olan katılımcıların büyük bölümü, liberal –hatta ‘solcu’– bir hükümet darbesi olarak algılanan 1960 askeri müdahalesinden oldukça olumlu bir şekilde etkilenmiştir. Öte yandan, 1971 ve 1980 darbeleri, solcu siyasi aktivistlerin yoğun bir şekilde bastırılmasına sebep olduğu için, genellikle gerici müdahaleler olarak görülmektedir.

Bu makalenin ikinci bölümünde, üç soruyu ele alacağız: Türk sivil toplum eliti, Avrupa entegrasyonuna yönelik özel tavırlar geliştiriyor mu? Diğer bir deyişle, Türk sivil toplum elitleri Türkiye'nin Avrupa entegrasyonunu ne ölçüde destekliyor? Avrupa entegrasyonunun algılanan biçimleri, Türk sivil toplum elitlerinin tavırlarını nasıl etkiledi? Kimlik bilinci veya demokrasiye yönelik tavırlarla Avrupa entegrasyonuna yönelik tavırlar arasında bir korelasyon var mı?

TÜRK ELİTİ VE AB

Avrupa Entegrasyonuna Güçlü Destek

Avrupa entegrasyonuna verilen desteğin temel göstergeleri, anketi yanıtlayan Türk sivil toplum elitleri arasında oldukça olumlu AB görüşleri olduğunu ortaya koymaktadır.²

TABLO 6.1
Avrupa Destekçiliğine İlişkin Temel Göstergeler

	Evet	Hayır	Tarafsız
Tam üyelik: iyi bir şey	% 87	% 3	% 8
Tam üyelik: Türkiye için avantaj	% 91	% 6	/
AB'nin pozitif imajı	% 69	% 6	% 24
AB'ye güven	% 66,8	% 27	% 5,9

Kaynak: Nicolas Monceau tarafından yapılan Türk eliti ve AB araştırması (UMR 5194 PACTE ve Grenoble IEP-Üniversitesi Pierre Mendes Fransa). Saha çalışması: Türkiye, Aralık 2004 - Şubat 2005.

Araştırmanın sonuçlarına göre, katılımcıların % 87'si, AB'ye tam üyeliğin Türkiye için 'iyi bir şey' olduğunu düşünmektedir. Aynı şekilde, % 91'lik bir bölüm Türkiye'nin AB'ye katılımının ülkeye avantaj sağlayacağını düşünmektedir. % 69, AB'nin pozitif bir imajına inanmaktadır. Son olarak, AB'ye büyük bir güven duymaktadırlar. Gerçekten de, Avrupa Birliği katılımcıların sivil toplum kuruluşları (% 73,7) ve üniversitelerin (% 67,8) yanı sıra, en çok güvendiği ilk üç ulusal ve uluslararası kuruluş arasında yer almaktadır (tüm kuruluşların listesi için, bkz. ek bölümündeki tablo). 2004 sonbaharında yapılan Eurobarometer araştırmasında, Avrupa Birliği Türk insanının güvendiği kuruluşlar arasında, olumlu görüşlerin % 51'ini toplayarak 8. sırada kalmıştır.³ Örneklem araştırmamızın üyelerinin Türkiye'de itibar sahibi bir STK'yla ilişkili olması, STK'ların en güvenilir kuruluşlar arasındaki konumunu açıklayabilir. Araştırma sonuçlarının diğer bir önemli boyutu da, AB'ye duyulan güven seviyesinin, Türkiye'de insanların genellikle en çok güvendiği kurum olan orduya duyulan güvenden (% 60,9 güvenle listenin dördüncü sı-

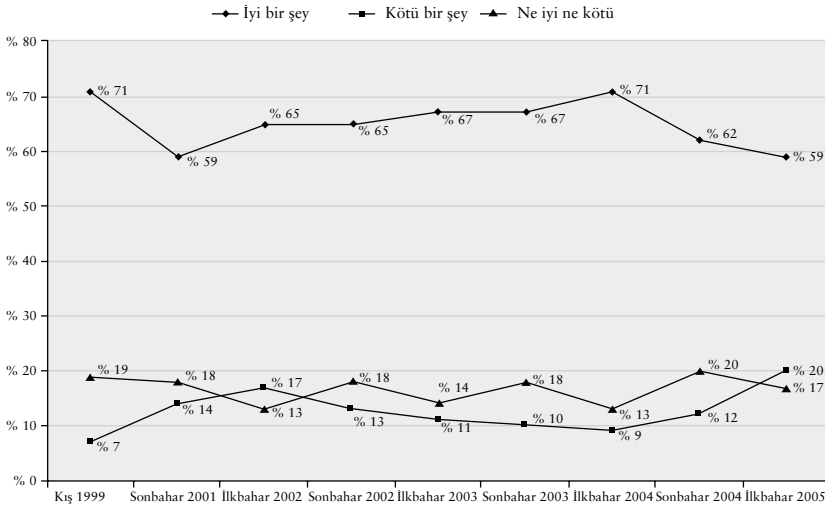
2 Eurobarometer verileriyle karşılaştırma yapabilmek için, araştırmada aynı soru kullanılmıştır. İlk soru: "Genel olarak baktığımızda, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin nasıl olacağını düşünüyorsunuz? İyi bir şey, kötü bir şey, ne iyi ne kötü." İkinci soru: "Tüm unsurları göz önünde bulundurduğunuzda, sizce, Türkiye Avrupa Birliği üyesi olmaktan yarar sağlayacak mı, sağlamayacak mı?" Üçüncü soru: "Genel olarak Avrupa Birliği sizde nasıl bir çağrışım uyandırıyor: çok pozitif mi, oldukça pozitif mi, nötr mü, oldukça negatif mi, yoksa çok negatif bir imaj mı?" Son soru: "Aşağıdaki kuruluşların her biri için, lütfen güvenip güvenmediğinizi belirtiniz."

3 Bkz. Eurobarometer 62. Türkiye Ulusal Raporu, sonbahar 2004, s. 28.

rasındadır) daha yüksek olmasıdır (karşılaştırma için; 2004 sonbaharında Türk insanların % 89'u Türk ordusuna güvendiklerini söylemişlerdir).⁴

Bunlara ek olarak, Türk kamuoyu eğilimleriyle yapılan karşılaştırmalar, Avrupa entegrasyonuna Türk sivil toplum elitinin verdiği desteğin Türk vatandaşların desteğinden daha fazla olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki şekilde de görüldüğü gibi, 2004 sonbaharında, Türk nüfusunun % 62'si, AB'ye tam üyeliğin Türkiye için 'iyi bir şey' olacağını düşünmektedir. Elitin ve kamuoyunun Avrupa entegrasyonuna yönelik desteği arasındaki bu farklar, Avrupa'da yapılan birçok çalışmada da vurgulanmıştır. Özellikle, toplumsal konum veya kültürel sermaye (özellikle eğitim seviyesi) ve Avrupa entegrasyonuna destek gibi değişkenler arasında, önemli korelasyonlar gözlenmiştir. Bu çalışmalara göre, 'bilim adamlarının Avrupa'sı' daha Avrupa yanlısı olarak öne çıkmaktadır (Percheron, 1991). Bu araştırma açısından baktığımızda, örneklem grubu üyelerinin yüksek eğitim altyapıları ve üst düzey mesleki görevleri de aynı şekilde 'bilim adamlarının Türkiye'si'nin ortalama Türk kamuoyundan daha fazla Avrupa taraftarı olduğunu ortaya koymaktadır.

ŞEKİL 6.1
Türk Kamuoyunun Avrupa Entegrasyonuna Yönelik Desteği

Kaynak: Eurobarometers. Türkiye. Uluslar raporlar.

Hem Türk elitinin hem de halkın Avrupa'ya yönelik tavrının diğer bir önemli özelliği de, Avrupa entegrasyonuna yönelik yoğun bir desteğin paylaşılmasıdır. Birçok çalışma, 1990'ların başına kadar Avrupa kitle halkları arasında 'hoşgörülü bir fikir birliğinin' var olduğunu vurgulamaktadır; bu durum, genel bir kamuoyu desteğine işaret eder. 1990'larda, Avrupa kamuoyu içinde Avrupa kuşkuculuğunun yükselişi, elit 'irade felsefesi' içinde Avrupa yapılanmasına ilişkin gitgide büyüyen bir bölünme oluşturmaya başladı (Bréchon ve ark., 1995). Görünüşe göre, bu bölünme Türkiye'deki elite kamuoyu arasında henüz gerçekleşmemiştir.

Türk eliti ve vatandaşlarının güçlü bir şekilde Avrupa yanlısı tavrı nasıl yorumlanabilir? Avrupa entegrasyonuna yönelik yüksek seviyeli desteği anlamak için, çağdaş Türkiye'de Avrupa entegrasyonu konusundaki resmi ideolojinin etkileri analiz edilmelidir. Batı medeniyeti seviyelerine ulaşmak, Kemalist ideoloji tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kurulmasından beri en yüce amaç olarak görülmüştür. Gerçekten de, Avrupa entegrasyonu Türkiye'deki modernleşme sürecinin son adımı olarak görülmektedir; bu durumda Kemalist ideoloji Türk kamuoyunda Avrupa konusunda bir *fikir birliğinin* oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak Avrupa ülkeleriyle Türkiye arasında, elite kamuoyu arasındaki bu fikir birliğine ilişkin önemli bir boşluk vardır. Birçok Avrupa ülkesinde, Avrupa entegrasyonunun elite kamuoyu arasında uzun süreli bir bölünmeyi kışkırttığı gözlenebilir. Türkiye'deyse, aksine, Türkiye'nin AB'ye katılım beklentisi, hem elitler hem de vatandaşlar tarafından olumlu görülmektedir.

Güncel siyasi ve ekonomik değişkenlerin Türk kamuoyundaki eğilimler üzerindeki etkisini değerlendirmek gerekmektedir. Birçok çalışma, AB üye devletlerinde Avrupa yanlısı tavırlardaki değişikliklerle ana makroekonomik göstergelerin gelişimi (işsizlik oranı veya GSMH büyüme oranı) arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır (Bréchon ve ark., 1995; Cautrès, 1998; Cautrès ve Denni, 2000). Aynı şekilde, Türkiye'de de siyasi tartışma ve ekonomik durumun, Avrupa'ya yönelik tavırlar üzerindeki etkisi gözlenebilir. Bu sebeple, 1999 kışı ve 2001 sonbaharı arasındaki dönem, Avrupa'ya yönelik desteğin % 71'den % 59'a gerilediğini, Avrupa karşıtı görüşlerinse % 7'den % 14'e yükseldiğini göstermektedir.

Türk kamuoyundaki bu Avrupa kuşkuculuğu yükselişini açıklamak için iki yorum önerilebilir. Avrupa'ya yönelik güvenin AB kamuoyunca ifade edilen düşüşü, artan ekonomik durgunlukla yakından bağlantılı olduğu için, Türkiye'de 2000 ve 2001 yılları boyunca yaşanan derin ekonomik ve mali

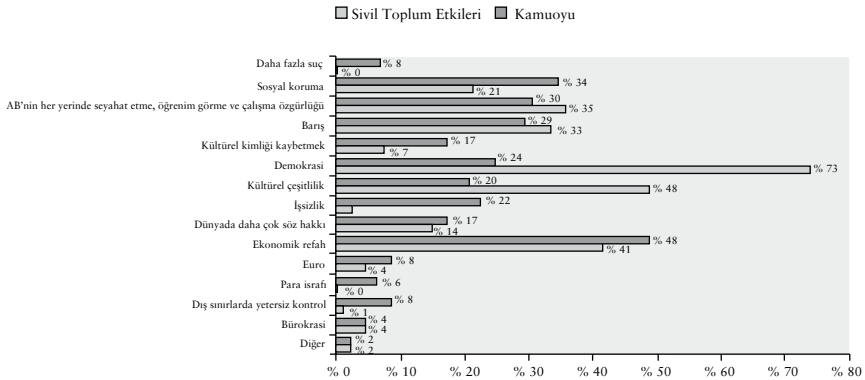
krizin yayılımı da Avrupa entegrasyon sürecinin –geçici olarak– reddedilmesine katkıda bulunmuş olabilir. Helsinki Avrupa Konseyi’ni (1999) takip eden genel hayal kırıklığına bağlı psikolojik çok etkisi de Avrupa’ya verilen desteğin azalmasında rol oynamış olabilir. Türkiye için bir ‘Avrupa çağrısı’ yapılırken, Avrupa Konseyi’nin kararları AB’ye giriş müzakerelerinin başlamasını ciddi anlamda geriletmiştir.

Türk Eliti ve Halkının Avrupa Algısı: Demokrasi mi, Ekonomik Refah mı?

Türk elitinin Avrupa entegrasyonuna yönelik tavırlarının ikinci önemli boyutuysa, AB algılarını içerir. Türkiye’deki elitler ve kamuoyu Avrupa’yu nasıl algılamaktadır? Avrupa entegrasyonunun hangi boyutları en önemli boyutlar olarak görülmektedir?

Avrupa entegrasyonu hakkındaki Türk siyasi diskuru, genellikle Türkiye’nin ortak bir tarih ve ortak siyasi, kültürel ve sosyal değerlerin paylaşımı açısından Avrupa’ya ait olduğunu ileri sürmektedir. Bu araştırmada, Avrupa’ya ilişkin algılar göstergesini kullanarak, bu temel varsayımın sivil toplum elitleri tarafından da paylaşıp paylaşılmadığını değerlendirmeye çalıştık. Eurobarometer araştırmalarıyla karşılaştırma yapmak için, bu araştırmada da aynı soru soruldu: “AB sizin için ne ifade ediyor?” Görüşmeye katılan kişilere aralarında seçim yapabilecekleri on iki unsur verildi.

ŞEKİL 6.2
Türk Sivil Toplum Elitlerinin ve Halkının Avrupa Algısı

Kaynaklar: Nicolas Monceau tarafından yapılan Türk eliti ve AB araştırması (UMR 5194 PACTE ve Grenoble IEP-Pierre Mendes Fransa Üniversitesi). Saha çalışması: Türkiye, Aralık 2004 - Şubat 2005; Eurobarometer 63.4., sonbahar 2004.

Bu araştırmanın bulgularıyla Eurobarometer'den elde edilen veriler arasında yapılan karşılaştırma, iki temel farka dikkat çekmektedir. Birinci fark, Türkiye'de sivil toplum elitlerinin ve kamuoyunun AB'ye ilişkin aynı algıları paylaşmamasıdır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, Avrupa entegrasyonunun siyasi ve kültürel boyutları, ankete katılan Türk sivil toplum elitleri için bir öncelik oluşturmaktadır. Tarih Vakfı üyeleri için Avrupa'nın ifade ettiği en önemli üç anlam, 'Demokrasi' (% 73), 'Kültürel çeşitlilik' (% 48) ve 'Ekonomik refah'tır (% 41).

Gelgelelim, Avrupa entegrasyonunun ekonomik ve sosyal boyutları, Türk kamuoyu için en önemli öncelikler olarak görülmektedir. Avrupa, öncelikle bir ekonomik kalkınmaya ve toplumsal refaha yönelik garantiler veren bir kaynak olarak görülmektedir.⁵ 2005 baharında, Türk vatandaşlarının AB ile ilişkilendirdikleri en önemli üç anlam, 'Ekonomik refah' (% 48), 'Sosyal korunma' (% 34) ve 'AB'nin her yerinde seyahat etme, eğitim görme ve çalışma özgürlüğü'ydü. Türk halkının ortaya koyduğu 'Avrupa arzusu', ülke içindeki demokrasinin gelişmesi ve kültürel çeşitlilik beklentilerinden çok, daha iyi yaşam standartlarına yönelik bir umut anlamına gelmektedir.⁶

Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa arasında Avrupa algıları bakımından yapılan karşılaştırmalar, geniş Avrupa'da Avrupa entegrasyonuna yönelik halk beklentileri konusunda ciddi bir farkı ortaya koymaktadır. 'Barış', Mayıs 2004'te AB'ye katılan CEEC'lerin yarısı için Avrupa entegrasyonu ile ilişkili en önemli önceliklerden biridir. Bu ülkelerin Soğuk Savaş sırasında SSCB'nin eski 'uyduları' olarak sahip olduğu siyasi ve coğrafi pozisyon, Avrupa'ya ilişkin algılarındaki bu öncelikleri büyük ölçüde açıklamaktadır. Türk kamuoyunun Avrupa entegrasyonunun ekonomik ve sosyal boyutlarından yana olan algılarıysa, Türkiye'nin Avrupa entegrasyonunu ortak bir tarihi geçmişten miras alınan kültürel, sosyal ve siyasi değerlerin paylaşımıyla gerekçelendiren Türk siyasi elitinin diskuruyla önemli bir fark arz etmektedir.

İkinci olarak, AB'ye ilişkin farklı algılar, Avrupa entegrasyonunun kültürel boyutuna ilişkin önemli bir bölünmeye daha dikkat çeker. Bu araştırmanın sonuçları ve Eurobarometer verileri, bu boyutun hem Türk sivil toplum elitleri hem de kamuoyu tarafından önemli görüldüğünü, ancak bu önemin zıt bir biçimde atfedildiğini göstermektedir. Bu boyut, anketi yanıtlayan Tarih Vakfı üyelerinde olumlu bir çağrışım uyandırırken, Türk vatandaşla-

⁵ Bu eğilim, son beş yılın Eurobarometer araştırmalarında ölçülmektedir.

⁶ Aynı eğilim, Avrupa vatandaşlığının önemi gibi diğer Eurobarometer göstergeleriyle de ölçülmüştür.

rında olumsuz şeyler çağrıştırmaktadır. Kültürel Avrupa algısı, Türk sivil toplum elitleri için ‘Kültürel çeşitlilik’le ilişkilidir (katılımcıların % 48’i). Aksine, Türk vatandaşları için Avrupa ‘Kültürel kimliğin kaybedilmesi’ gibi korkular uyandırmaktadır (katılımcıların % 17’si). Bu bölünme, Türkiye’de de son zamanlarda ölçülmüş olan Avrupa kuşkuculuğunun yükselişine bağlanarak yorumlanabilir. Eurobarometer verilerine göre, kültürel boyut gerçekten de Avrupa entegrasyonunun uyandırdığı, ‘Dilin kaybedilmesi’, ‘Ulusal paranın kaybedilmesi’ veya ‘Ulusal kimlik ve kültürün kaybedilmesi’ gibi korkuların ön planındadır.

Türk elitiyle Türk vatandaşları arasındaki sosyoekonomik durum farkı, bu çeşitli Avrupa algılarını bir ölçüde açıklayabilir. Bu araştırmanın, kültürel, sosyal ve ekonomik sermayenin en üst seviyelerine ait olan örneklem grubu üyelerinin Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğinden özel bir ekonomik veya toplumsal beklentisi yoktur. Aynı şekilde, Batılı toplumlara ilişkin bilgileri, üniversite öğrenimlerine veya profesyonel sebeplere bağlı olarak, temelde Avrupa ülkeleri veya ABD’yle düzenli ve uzun süreli ilişkilerine dayanmaktadır. Çoğu, uzun süre boyunca Avrupa’da seyahat etme ve çalışma özgürlüğünden faydalanmışlardır.

Avrupa Entegrasyonunun Kültürel Boyutu:

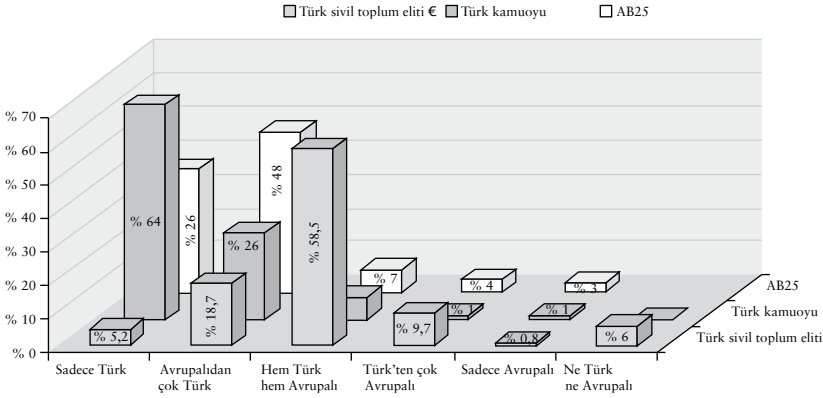
Milliyetçilik mi, Avrupalılık mı?

Türkiye’nin Avrupa entegrasyon süreci, Avrupa’da Avrupalı kimliğine ilişkin yoğun bir tartışmayı alevlendirdi; bu tartışma, özellikle kimliğin kültürel ve dini boyutlarına odaklanmaktaydı. Eurobarometers hariç, Türkiye’de yapılan kantitatif araştırmaların hiçbiri, Türk halkının Avrupa kimliği bilincini değerlendirmeye çalışmamıştır. Türkler kendilerini Avrupalı gibi görüyorlar mı? AB vatandaşlarıyla ortak bir kimliği paylaştıklarını düşünüyorlar mı? Bu çalışmanın sonuçları, Türk elitiyle kamuoyunun ulusal ve Avrupalı kimlik bilinci konusunda önemli ölçüde ayrıldığına dikkat çekmektedir. Avrupalı kimliği duyguları, Türk sivil toplum elitleri arasında, diğer Türk vatandaşlarına oranla çok daha yaygındır.

Aşağıdaki şekilde de görüldüğü gibi, Türk kamuoyunun ulusal kimlik bilinci açıkça ağır basmaktadır. Türk vatandaşlarının % 64’ü, kendilerini ‘Sadece Türk’ olarak, % 26’sı ‘Avrupalıdan çok Türk’ olarak, % 1’iye ‘Sadece Avrupalı’ olarak görmektedir. Aynı şekilde, Türk vatandaşlarının ulusa bağlılığı (2005 baharında % 96), tüm dalgalanmalara rağmen, Avrupa’ya bağlılığa (2005 baharında % 30) önemli ölçüde ağır basmaktadır. Türk sivil

toplum elitinin Avrupa kimliği bilinciye daha yüksektir. Bu araştırmaya katılanların % 58,5'i, kendilerini 'Hem Türk hem Avrupalı' gibi hissetmekte, yaklaşık % 10'uysa 'Türk'ten çok Avrupalı' gibi görmektedir. Aynı şekilde, sadece % 5,2'i kendini 'Sadece Türk' olarak ve % 18,7'iyse 'Avrupalıdan çok Türk' olarak tanımlamaktadır.

ŞEKİL 6.3
Türk Sivil Toplum Eliti ve Kamuoyunun Türk ve Avrupalı Kimliği Bilinci

Kaynaklar: Nicolas Monceau tarafından yapılan Türk eliti ve AB araştırması (UMR 5194 PACTE ve Grenoble IEP-Pierre Mendes Fransa Üniversitesi). Saha çalışması: Türkiye, Aralık 2004 - Şubat 2005; Eurobarometer 63.4., sonbahar 2004.

Türk sivil toplumunun önemli bir Avrupalı kimliği bilinci taşıması, iki ana faktörle açıklanabilir: katılımcıların eğitim altyapıları, özellikle yabancı dil konuşulan elit lise ve üniversitelerde aldıkları Batılı eğitim ve daha genel olarak, Avrupa ülkelerine ve ABD'ye eğitim veya iş sebebiyle uzun süreli seyahatler yapmalarına ve bu ülkelerde yaşamalarına bağlı olarak, Batılı ülkelere ilişkin derin bir bilgi birikimine sahip olmaları. Katılımcıların çoğu, Batılı bir yaşam tarzına sahiptir ve kendilerini 'Avrupalı' veya 'Batılı' olarak tanımlamaktadırlar.

Kültür ve kimlik gibi değişkenler, Avrupa entegrasyonuna yönelik tavır üzerinde bir etkiye sahip midir? Araştırmanın sonuçları, katılımcıların Türk ve Avrupalı kimliği bilinciyle Avrupa entegrasyonu arasında güçlü bir korelasyon olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar kimliklerinde var olduğunu düşündükleri Avrupalı unsurlarla ('Sadece Türk' ile 'Sadece Avrupalı' arasındaki bütün yelpazeyi kapsayarak) orantılı olarak, Türkiye'nin AB

katılımını o kadar desteklemekte ve AB'ye de bununla orantılı bir güven duymaktadırlar.

Avrupa Entegrasyonu ve Demokrasiye Yönelik Tavırlar

Türkiye'ye başvuru ülkesi statüsünü veren Helsinki Avrupa Konseyi kararının (1999) ardından, Türk hükümetleri Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerini karşılamak için, uzun vadeli bir anayasa ve hukuk reformu programı uyguladılar. 2001'den beri, Türk Parlamentosu sekiz kapsamlı 'demokratikleşme paketini' ve 'uyum yasasını' yürürlüğe soktu.⁷ Bu araştırma çerçevesinde, Türkiye'deki bu 'Helsinki sonrası bağlamın', elitlerin demokrasi ve AB'ye yönelik tavırları üzerindeki etkisini değerlendirmeye çalıştık. 2001'de birbirini izleyerek yürürlüğe giren reformlar, Türkiye'de 'demokratik bir iklim' oluşturmaya katkıda bulunuyor mu? Avrupa entegrasyonuna yönelik tavırlarla demokrasiye yönelik tavırlar arasında bir korelasyon var mı?

Araştırmanın bulguları, bu konularda üç ana sonuca dikkat çekmektedir. İlk olarak, 'Helsinki sonrası bağlamdan' yüksek seviyeli bir memnuniyet duyulduğu görülmektedir. Katılımcıların % 70'i, demokrasinin Türkiye'de gelişme biçiminden çok veya oldukça memnun olduğunu belirtirken, % 31'i zıt bir görüş ifade etmektedir. Ancak insan hakları konusu daha ihtilaflıdır. Katılımcıların yaklaşık % 46'sı, bugünlerde Türkiye'de bireysel insan haklarına karşı çok veya biraz saygılı olduğunu düşünmektedir.⁸ Bu oran düşük görünse de, Türkiye'de 2001'den beri ölçülen ortalama eğilimden çok daha yüksektir.

İkinci olarak, araştırmanın bulguları Avrupa entegrasyonu ile demokratikleşme süreci arasında güçlü bir bağ olduğuna işaret etmektedir. Katılımcıların % 93'ü, Türkiye'nin AB üyeliğinin Türk demokrasisinin gelecekte daha da güçlenmesine katkıda bulunacağı kanısındadır (% 63'ü, bu fikre 'çok' inanmaktadır) (Avrupa entegrasyonunun yerel alanlarda algılanan etkilerine ilişkin sonuçlar için, ekte yer alan **Şekil 1**'e bakınız).

Son olarak, Avrupa entegrasyonunun yerel demokrasi üzerindeki etki-

7 Başlıca demokratikleşme reformları arasında şunlar sayılabilir: her koşulda ölüm cezasının kaldırılması; 'Ulusal Güvenlik Konseyi' reformu ve askeri yargı yetkisinin bastırılmasıyla ordu üzerindeki sivil kontrolün güçlendirilmesi; cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi; ifade, birleşme ve basın özgürlüğünün geliştirilmesi; hukuki sistemin Avrupa standartlarına uydurulması; uluslararası anlaşmaların ulusal mevzuattaki temel özgürlükler alanında öncelik kazanması; medeni kanun ve ceza kanununda reform; kültürel hakların korunması ve yayıncılıkta anadilin kullanılmasının sağlanması.

8 Yerel demokrasi ve insan hakları hakkındaki bu iki soru, Dünya Değerleri Araştırması anketinden esinlenilerek yöneltilmiştir.

lerine ilişkin pozitif algılar, demokrasi ve AB hakkındaki algılara yönelik tavırlarla güçlü bir ilişki içindedir. Demokrasiye yönelik tavırlar, araştırmada Dünya Değerleri Araştırması'ndan alınan iki soruyla ölçülmüştür. Araştırmanın sonuçları, anketimizi yanıtlayan Türk sivil toplum elitlerinin demokrasi yanlısı çok güçlü bir tavır benimsediğini göstermektedir. Farklı siyasi sistem tiplerine ilişkin sorularda, 'demokratik bir siyasi sisteme sahip olmak', katılımcıların % 97,6'sı tarafından çok veya oldukça iyi olarak değerlendirilmiştir (çok iyi yanıtı % 81,3 oranındadır). Benzer bir biçimde; katılımcıların % 98'si, 'demokrasinin sorunları olmakla beraber, diğer tüm yönetim biçimlerinden daha iyi olduğunu' düşünmektedir.

Çapraz tablolamalar, katılımcıların bir siyasi sistem olarak demokrasiye ne kadar bağlılarsa, Türkiye'nin Avrupa entegrasyonunu o kadar desteklediklerini ve Avrupa entegrasyonunun demokrasinin güçlenmesi ve ekonominin gelişmesi üzerinde olumlu etkiler yapacağına o kadar inandıklarını ortaya koymaktadır. Percheron (1991), Avrupa ele alındığında, demokrasi yanlısı ve Avrupa yanlısı tavırlar arasında ciddi bir ilişki olduğuna dikkat çekmiştir. Türkiye'deki durum da, aynı şekilde, Türk demokratların Türkiye'nin Avrupa entegrasyonunu daha fazla desteklediklerini göstermektedir. Ayrıca, Avrupa entegrasyonunun yerel demokrasi ve Avrupa algıları üzerindeki etkilerine ilişkin algılar arasında da güçlü bir ilişki vardır. Avrupa'yı özellikle demokrasiyle ilişkilendiren katılımcılar, Avrupa entegrasyonunun yerel demokrasi üzerindeki etkisini olumlu bir şekilde değerlendirmek konusunda, Avrupa'yı diğer değişkenlerle ilişkilendiren katılımcılara göre daha isteklidirler.

SONUÇ

Türkiye'nin Avrupa entegrasyonu sürecinin Türkiye'de algılanış biçimini değerlendirirken, AB'ye duyulan güvenin en önemli göstergelerden biri olduğu görülmektedir. Çapraz tablolamalar, AB'ye duyulan güvenle, Türk demokrasinin gelişimi ve Avrupa entegrasyonunun yerel demokrasi ve ekonomi üzerinde algılanan etkileri gibi diğer çeşitli göstergeler arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. AB'ye güven duyan katılımcılar, demokrasinin Türkiye'deki gelişiminden, AB'ye güvenmeyen katılımcılara oranla daha fazla memnuniyet duymaktadırlar (bkz. ek'teki **Tablo 2**). Aynı şekilde, AB'ye güven duyan katılımcılar, Avrupa entegrasyonunun yerel demokrasi ve ekonomi üzerindeki etkileri hakkında, AB'ye güvenmeyenlere göre daha olumlu görüşlere sahiptir (bkz. EK'teki **Tablo 3**).

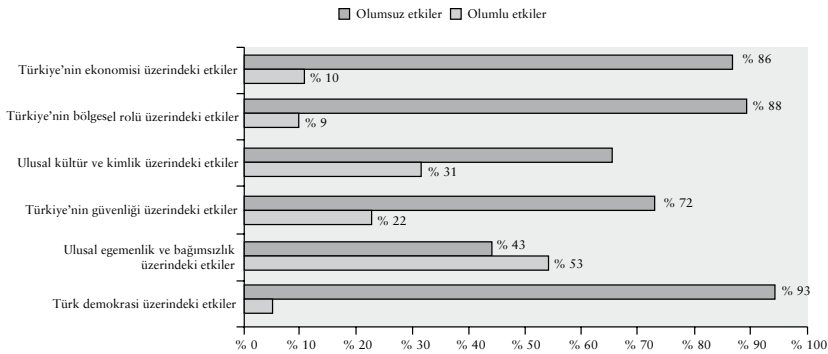
EK

TABLO 1
Ulusal ve Uluslararası Kuruluşlara Duyulan Güven (yüzde)

Ulusal ve uluslararası kuruluşlar	Güven seviyeleri (yüzde)
Sivil Toplum Kuruluşları	73,7
Üniversiteler	67,8
Avrupa Birliği	66,8
Ordu	60,9
Birleşmiş Milletler	50,9
Sosyal koruma sistemi	38,1
Adalet / hukuk sistemi	37
Ulusal parlamento	33,6
Kamu sağlığı sistemi	30,8
NATO	28,4
Büyük şirketler	27
Sendikalar	22,1
Kamu idareleri	20,1
Siyasi partiler	15,6
Basın	15,2
Eğitim sistemi	14,5
Diyanet İşleri Başkanlığı	12,1
Polis	10,4

Kaynak: Nicolas Monceau tarafından yapılan Türk eliti ve AB araştırması (UMR 5194 PACTE ve Grenoble IEP-Pierre Mendes Fransa Üniversitesi). Saha çalışması: Türkiye, Aralık 2004 - Şubat 2005.

ŞEKİL 1
Avrupa Entegrasyonunun Türkiye'nin Farklı Alanları Üzerindeki Etkileri

Kaynak: Nicolas Monceau tarafından yapılan Türk eliti ve AB araştırması (UMR 5194 PACTE ve Grenoble IEP-Pierre Mendes Fransa Üniversitesi). Saha çalışması: Türkiye, Aralık 2004 - Şubat 2005.

TABLO 2
Türkiye'de Demokrasinin Gelişme Biçiminden Duyulan Memnuniyet
ve AB'ye Duyulan Güven İlişkisi

	Türkiye'de demokrasinin gelişme biçiminden memnunun	Türkiye'de demokrasinin gelişme biçiminden memnun değilim	Alınan yanıt sayısı
AB'ye güveniyorum	% 75	% 25	192
AB'ye güvenmiyorum	% 53,2	% 46,8	77
Alınan yanıt sayısı	185	84	269

Kaynak: Nicolas Monceau tarafından yapılan Türk eliti ve AB araştırması (UMR 5194 PACTE ve Grenoble IEP-Pierre Mendes Fransa Üniversitesi). Saha çalışması: Türkiye, Aralık 2004 - Şubat 2005.

TABLO 3
Avrupa Entegrasyonunun Yerel Demokrasi ve Ekonomi Üzerinde Algılanan Etkileri
ve AB'ye Duyulan Güven Seviyesi İlişkisi

	Avrupa entegrasyonunun yerel demokrasi üzerindeki olumlu etkileri	Avrupa entegrasyonunun yerel ekonomi üzerindeki olumlu etkileri	Alınan yanıt sayısı
AB'ye güveniyorum	% 99	% 95	192
AB'ye güvenmiyorum	% 91	% 75	77
Alınan yanıt sayısı	260	240	268

Kaynak: Nicolas Monceau tarafından yapılan Türk eliti ve AB araştırması (UMR 5194 PACTE ve Grenoble IEP-Pierre Mendes Fransa Üniversitesi). Saha çalışması: Türkiye, Aralık 2004 - Şubat 2005.

KAYNAKÇA

- Bréchon, Pierre ve Cautrès, Bruno (der.) (1998), *Les Enquêtes Eurobaromètres. Analyse Comparée des Données Socio-Politiques*. Paris: L'Harmattan.
- Bréchon, Pierre ve Cautrès, Bruno ve Denni, Bernard (1995), "L'évolution des Attitudes à l'égard de l'Europe", P. Perrineau ve C. Ysmal (der.), *Le Vote des Douze. Les Elections Européennes de Juin 1994* içinde, Paris: Département d'études politiques du Figaro et Presses de Sciences Po.
- Cautrès, Bruno (1998), "Les Attitudes vis-à-vis de l'Europe", P. Bréchon ve B. Cautrès (der.), *Les Enquêtes Eurobaromètres. Analyse Comparée des Données Socio-Politiques* içinde, Paris, L'Harmattan.
- Cautrès, Bruno ve Denni, Bernard (2000), "Les attitudes des Français à l'égard de l'Union européenne: les logiques du refus", P. Bréchon, P. Perrineau ve A. Laurent (der.), *Les Cultures Politiques des Français* içinde, Paris: Presses de Sciences Po.
- Coenen-Huther, Jacques (2004), *Sociologie des Elites*, Paris: A. Colin.
- Frey, Frederick W. (1965), *The Turkish Political Elite*, Cambridge: M.I.T. Press.

- Göle, Nilüfer (1994), "Towards an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey", M. Heper ve A. Evin (der.), *Politics in the Third Turkish Republic* içinde, San Francisco ve Oxford: Westview Press.
- Monceau, Nicolas (2006), "Les Attitudes des Elites Turques à l'égard de la Démocratie dans la Perspective de l'adhésion de la Turquie à l'Union Européenne", G. Massardier ve D. Vardar (der.), *Démocratie, Démocraties. Pour une Analyse Comparée de la Variété des Parcours et Transformations Démocratiques* içinde, Paris: L'Harmattan.
- Monceau, Nicolas (2005), "Les Intellectuels Mobilisés: Le Cas de la Fondation d'Histoire de Turquie", G. Dorronsoro (der.), *La Turquie Conteste. Mobilisations Sociales et Régime Sécuritaire* içinde, Paris: CNRS.
- Monceau, Nicolas (2003), "L'adhésion de la Turquie à l'Union Européenne et l'opinion Publique Turque", *Cahiers d'études sur la Méditerranée Orientale et le Monde Turco-Iranien*, No. 36: 63-90.
- Monceau, Nicolas (2000), "The 75th Anniversary of the Republic of Turkey and the 700th Anniversary of the Foundation of the Ottoman State: Celebrating Past and Present Modernity", S. Yerasimos, G. Seufert ve K. Vorhoff (der.), *Civil Society in the Grip of Nationalism. Studies on Political Culture in Contemporary Turkey* içinde, İstanbul: Orient-Institut & Institut Français d'Etudes Anatoliennes.
- Navaro-Yashin, Yael (1998), "Uses and Abuses of 'State and Civil Society' in Contemporary Turkey", *New Perspectives on Turkey*, C. 18: 1-22.
- Percheron, Annick (1991), "Les Français et l'Europe. Acquiescement de Façade ou Adhésion Véritable?", *Revue Française de Science Politique*, C. 41, No. 3: 395-404.
- Scott, John (der.) (1990), *The Sociology of Elites*, Aldershot: Edward Elgar Publishing.
- Seufert Günter; Vorhoff, Karin; Yerasimos, Stefanos (der.) (2000), *Civil Society in the Grip of Nationalism. Studies on Political Culture in Contemporary Turkey*, İstanbul: Orient-Institut - Institut Français d'Études Anatoliennes.
- Toprak, Binnaz (1996), "Civil society in Turkey", A. R. Norton (der.), *Civil Society in the Middle East* içinde, Leiden: Brill.
- Vorhoff, Karin (2000), "Businessmen and their Organizations: Between Instrumental Solidarity, Cultural Diversity and the State", S. Yerasimos, G. Seufert ve K. Vorhoff (der.), *Civil Society in the Grip of Nationalism. Studies on Political Culture in Contemporary Turkey* içinde, İstanbul: Orient-Institut & Institut Français d'Etudes Anatoliennes.